

5983

HT

42 100 / 1375

MAR 1987

1987 / 1

HONISMERET

A HAZAFIAS NÉPFRONT FOLYKÖRATA

XV. ÉVFOLYAM

Az út hosszának mérése mérőkerékkel (XVI—XVII. század)

A magyarországi földmérés és térképezés múltjából

Egész szeglet (derékszög) kitűzése (XVII. század)

A HONISMERET

1987. XV. ÉVFOLYAMÁNAK

TARTALOMJEGYZÉKE

- Pozsgay Imre: Mi a haza ma? 6/3
 Székely András Bertalan: Hungarológiai vilákkongresszus Bécsben 1/3
 Székely György: Földrajzi nevek, jogforrások, rejtőző kövek (Berlin 750 éve kapcsán) 4/3

FORDULÓK

- Albert Gábor: „Elvettem a zászlót...” Szemere Bertalan emlékezete 4/9
 Herczeg Géza: Ötvenéves a magyar olajtermelés 2/12
 Jobos Gyula: 175 éve született Perczel Miklós 6/7
 Joffy Sándor: A Márciusi Front. A magyar népfrontmozgalom zászlóbontásának 50. évfordulója 2/3
 Jókai János: Demeter Dénes: Kájoni János emlékezete 2/7
 Dr. Horváth Mihály: Veres Péter és a karácsondi földosztás 1/13
 Jakab Sándor: A Sárospataki Népfőiskola ötven éve 1/14
 Julianus első útjáról készült jelentés 1237-ből 4/7
 Julianus második útjáról készült jelentés 1237—1238-ból 4/8
 Kalmán Gyula: Balázs Ferenc emlékezete 3/6
 Kalmán Gyula: Stromfeld Aurél 5/8
 Kalmán Gyula: Steiner Gáborról, születésének centenáriumán 4/12
 Kalmán Gyula: Kétszázhatvenöt esztendeje született Bod Péter 1/6
 Kalmán Gyula: Emlékezés Fábry Zoltánra 5/14
 Kalmán Gyula: Veres Péter Hatvanban 1/9
 Kalmán Gyula: György: A Bábolna hegyére felkelőket vezető társadalmi feszültségekről 5/3
 Kalmán Gyula: Sányi Péter István: A meggyőződés és a kötelességteljesítés embere (Emlékezés Szeremlei Sámuelre) 5/6
 Kalmán Gyula: Klára: Százötven éves a Magyar Nemzeti Múzeum épülete 3/3
 Kalmán Gyula: Z. Szöke Pál: Julianus-emlékünnepe a Budai Várban 4/6
- Dr. Csiky Gábor: Berzenczey László, Ázsia magányos vándora 5/19
 Fodor István: A magyar nép megtelepedése a Kárpát-medencében, s beilleszkedése az európai népek közösségébe 4/14
 Gazda István (összeáll.): Révai Leó egykori antikváriuma — a kortárs szemével 2/20
 Gáspár Tibor: Diákszinjászás Rév-Komáromban 1/27
 Hagymásy Sándor: A redemptoi és az utcanévek Túrkevéen 3/13
 Hidvégi Lajos: Cegléd 1849-ben 3/9
 Horváth Lajos: Egy településnév-változtatás indítékai 4/21
 Huszár János: Bujdosó levették a Bakonyban 3/16
 Józsa László: Báró Bémer László, a szabadsághódvári püspök 4/20
 Kelenvényi János: Az első gőzvasút Magyarországon 1/24
 Kovács Sándor: Ákosházi Sárkány Ambrus 5/16
 Dr. Krisztián Béla: A szénbányászok képzése Pécsen 5/27
 Dr. Lengyel Alfréd: Győr megyei jobbágykeservek a XVII. század végén 2/17
 Lukácsy Sándor: Nagy Miklós, a Honismertető Album szerkesztője 5/17
 Dr. Nyakas László: A mártír főbíró, Vigkedvű Mihály 1/17
 Dr. Papp Géza: A Soroksári út története 6/12
 Dr. Strenk Tamás: A magyarországi földmérés és térképezés múltjából 1/19
 Dr. Surányi Béla: A debreceni agrárkutatás 5/21
 Szabó Csaba: Holub József monográfiája Zala vármegye középkori történetéről 2/18
 Szabó Csaba: Zalavár 1413. évi kiváltságlevele és mezővárosiasodása 4/18
 Székely Ernő: A balatonfüredi temetők művelődéstörténeti emlékei 1/25
 Székely András Bertalan: Egy lengyel származású tipográfus család a középkori Magyarországon 2/16
 Újszászy Kálmán: A falukutató hagyományai Sárospatakon 6/16
 Zákonyi Ferenc: Elfelejtett nevek a Balatonnál 5/25

LAGYOMÁNY

- Székely Ernő: Sályi néprajz festményeken 3/17
 Székely Ernő: Zeyk Imre: A magyar föld tudós kutatója: dr. Szádeczky Gyula 5/23

VÁLTOZÓ HAZÁNK

- Antalfy Gyula: A Balaton gyógykezelése 4/23
 Antalfy Gyula: A Hernád-völgye 3/21

- Antalfy Gyula:* A Palócföld 2/28
Németb Melinda: Képfestők Tiszakécskén 3/24
Schmidt Egon: A hazai madárvilág változásairól 2/34
Viga Gyula: Az aprófalvak mai helyzete és a honismeret 6/19

BESZÉLGETÉS

- Bosnyák Sándor:* A néphagyományból a jövő példát meríthet. Beszélgetés Andrásfalvy Bertalan néprajzkutatóval 3/30
Deregán Gábor: Kiegészítés és nemzet tudat. Beszélgetés Vörös Károly történész-szel 6/23
Furkó Zoltán: Magunk keresése. Beszélgetés Beke Györggyel 4/28
Hajdú Demeter Dénes: Élmény, mitológia, hagyomány. Beszélgetés Nagy János szobrászművésszel 4/31
Kerekgyártó Mihály: Hol halt meg Mecseki István? Beszélgetés Saffarik Gyula helytörténeti kutatóval 5/29
Páll Árpád: „Igyekeztem a magam igazát is mondani...” Beszélgetés Imreh István kolozsvári történésszel 1/31
Sz. Bozóki Margit: „Minden magyar embernek törekednie kellene a helyes és szabatos önkifejezésre!” Beszélgetés a 80 esztendő dr. Nyíri Antal nyelvészprofesszorral 4/26
Zika Klára: „Magyarország többet érdemel, mint amit tudnak róla.” Beszélgetés hazalátogató magyar tudósokkal 1/34
Zika Klára: „A mi munkánk és a honismeret összekapcsolható.” Beszélgetés Ráday Mihálylyal 2/26
Zika Klára: Utcák és nevek. Beszélgetés Frank Tiborral 6/25

TÁRLAT

- Beke György:* Erdélyi arcok, tájak, műemlékek — Horváth József fényképein 5/46

TERMÉS

- Abrahám Imre:* Régi köznevek — mai helynevekben 1/36
Bánkiné Molnár Erzsébet: Egy szabólegény vándorlása Kiskunfélegyházától Páriszig 2/40
Bojtár László: Egyleti élet Mohácson a XIX. században 5/32
Böszörményi István: Mennyibe került egy pajta a századfordulón? 1/43
Deregyői Varga László: Hagyományos halászat az Ung-vidéken 3/52
Dr. Faludi Gábor: Túrr István és a magyar vízgazdálkodás 1/41
Gergely Katalin: A Százados-úti városi kislakásos telep és lakói 1910—1985 6/30

- Hajdú Demeter Dénes:* Madách Imre síremléke Alsósztrégován 1/45
Hanzsér László: Az alsósági evangélikus gyülekezet kurátorainak feljegyzéseiből 2/1
Dr. Hőgye István: Zempléni gyászjelek 5/40
Jakus Gyula: Egy váci görög kereskedő családjának kalandjai 1786-ban 5/35
Dr. Juhász Imre: Mennyibe került egy lovas nemzetőr felszerelése Hajdúszoboszlón 1848-ban? 5/37
Kováts Dénesné: Korteszokások Zemplén megyében, 1865—1910. 3/49
Kövy Zolt: A pápai kaszinó történetéből 2/44
Liszka József: Az Alsó-Garam menti kurtaszoknyás hatfalu 3/34
Lukács László: A kövágóórsi Tanárkapu 3/44
Dr. Markos Gyöngyi: „Luca napján ne egyen, hogy szép szeretője legyen!” (Szerelmi jóslások Makón és környékén) 6/34
Mezősi József: Karácsonyi kóringyálások Hajdúdorogon 6/37
Molnár Imre: A szigetvári öregharang 5/44
Dr. Nyakas László: Boka Károly, az alföldi cigánykirály 2/41
Pintér Pálné: A népi gyógyászat emlékei a Balaton környékén 5/41
Sárvári Vajda Zsuzsa: Személynevek egy bácskai falu szőlősaiban 3/44
Simon Károly: Tizenkét „ír királyfi” a Kapos-könyök vidékén 4/38
Siska József: Mit is ettek egykor a Bodroghözben? 3/47
Sófalviné Tamás Márta: A szentgáli kanászok a falu társadalmában 3/37
Strobel Árpád: Az ingyenc Jókai 4/44
Szabó Dénes: Legényélet Csöglén 3/39
Száraz Pál: Két nemzet történetirója 2/43
Dr. Szénássy Zoltán: Czuczor Gergely Komáromban 1/38
†Szombathy Viktor: A Pósa-had és a többi gömőri „hadak” 4/34
Tóth Sándor: Ahol oskolamesterek laktak, tanítottak 1/37
Zorn Antal: A bukovinai székelyek letelepítése Bács-Kiskun megyében 2/46

KILÁTÓ

- Agoston László:* Nemzeti kisebbségek és vendégmunkások a nyugat-európai országokban 1/52
Balassa Iván: Magyar néprajzi kutatások a szomszédos országokban 6/44
Fürr Lajos: Szigetmagyarország (Beszámoló egy svájci tanácskozásról) 5/50
Lopes, Henri: „Magyarország mélyen gyökerező hagyományokra támaszkodhatik.” 4/48
Mód Péter: „A nemzetközi együttműködés szükségesebb, mint bármikor!” 4/49
Szabó T. Ádám: Magyarágtudományi központ Finnországban 1/55
Dr. Tarr László: Emlékezés a Magyar Függetlenségi Front svájci szervezetére 4/50

Verő Gábor: Magyar—jugoszláv kulturális együttműködés 4/52

KRÓNIKA

A. *Angus Ferenc*: Czabán Samu kulturális napok Rozsnyón 6/67

Balázs Géza: Nyelvjárási gyűjtőúton Kárpát-Ukrajnában 5/64

Balogh Lajos: A IV. magyar névtudományi konferencia 2/56

Balogh Lajos: Szabó T. Attila (1906—1986) 4/62

Barsi Ernő: In memoriam Szőke Ferenc 3/73

B(arsi) E(rnő): Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők XIII. országos találkozója 6/54

Barsi Ernő: Sályi napok, 1986. 1/69

Bedécs Gyula: Magyar est a burgenlandi Locsmádon 3/68

Dr. Bencsik János: Negyedszázados helytörténeti gyűjtemény Tokajban 3/61

Bodnár Mónika: Múzeum nyílt Putnokon 5/67

Bodnár Mónika: Tisztelgés az Europica varietas írója előtt 6/59

Dr. Bodolay Géza: A „Petőfi Emlék helyek” találkozója Kunszentmiklóson 4/57

Bodor Ferenc: Debreczeni László (1903—1986) 1/73

Csáky Károly: Ipolyi Arnold emlékezete 4/59

Dankó Imre: In memoriam Molnár József 3/69

Derzsi Ottó: Diákok történelmi vetélkedője Budapesten 6/60

Farkas Csaba: Falutörténeti nap Földeákon 2/53

Ferenczi Illés: Helytörténeti gyűjtemény Százhalombattán 6/63

Dr. Füvessy Anikó: A tiszafüredi Kiss Pál Múzeum 5/66

Dr. Geszler Ödön: In memoriam Cseh József 5/70

Hajdú Demeter Dénes: Erdélyi József-est az Egyetemi Színpadon 4/59

Hajdú Demeter Dénes: A sárospataki népfőiskolások találkozója 6/56

Hajdú Demeter Dénes: Szabó Dezső sírjánál 6/69

Hajdú Demeter Dénes: Szárszó, 1986. 1/57

Halász Péter: Szentendrei búcsú 5/59

Hankóczy Gyula: In memoriam dr. Lukács Gáspár 3/71

A Honismereti Akadémián elhangzott javaslatok 6/52

Joó Rudolf: A Budavár emlékérem-sorozat 1/59

Joó Rudolf: Nemzetiségi találkozó a határ mentén 2/62

Kanyar József: Megnyitó a XV. Honismereti Akadémián 6/50

Kele József: A szeghalmi műemlék harangtorony helyreállítása 5/65

Kerékgyártó Mihály: A Miskolci Kohászati Múzeum 3/65

Kolta László: Múzeumavatás Bonyhádon 5/68

Koskai Erzsébet: Évfordulós ünnepség volt Egyházasokozáron 2/52

K(ováts) D(ániel): Az irodalmi társaságok első országos találkozójáról 1/65

Kováts Dániel: Művelődéstörténet és falukutatás 6/51

Lukács László: Néprajzi gyűjtés a Garam mentén 1/67

Markos Gyöngyi: A makói szabadteri néprajzi gyűjtemény 1/60

M(orvay) P(éter): Két új Sebestyén Gyula-emlékermes 6/55

Pálmány Béla: Rendi társadalom — polgári társadalom. Konferencia Salgótarjánban 5/58

Dr. Pető Mária: Régészettábor a Gellérthegyén 6/64

Dr. Polgárdy Géza: Buday György nyolcvanadik születésnapjára 2/59

Puntigán József: Emlékmű Mocsary Lajos tiszteletere 3/67

Puntigán József: Kerékpáron Kelet-Szlovákiában 1/62

Rác István: A 900 éves Bakonykoppány 2/51

Román András: Dercsényi Dezső (1910—1987) 6/69

S. dr. Lackovits Emőke: In memoriam Hegyi Lajos 3/72

*Sütő András*t köszöntjük hatvanadik születésnapján 5/28

Szabó József: Avas Kálmánné (1909—1987) 6/70

Szabó József: Felsőbüki Nagy Pálra emlékeztek Bükön 6/62

Szabó József: A nyolcszáz éves Zsira 3/62

Székely András Bertalan: A Pável Ágoston-centenárium eseményei 1/59

Tajti Erzsébet: Citerások Tiszakécskén 1/65

Tapolczainé Dr. Sáray Szabó Éva: Honismereti szakkör Császár községben 3/63

T(imaffy) L(ászló): Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők XIII. országos találkozója 6/54

Dr. Timaffy László: Szobrot kapott Ráth Károly 1/70

Tóth Sándor: '48-as emléktábla Kálozon 4/58

Tölgyesi József: Nagy István, veszprémi helytörténész 3/66

Töltési Imre: Szamosújvári Sándor 35 éve vezeti szakkörét 3/59

Tömösközy István: A helytörténetírás száz éve Abonyban 2/54

Dr. Trugli Sándor: A Péczeli József honismereti szakkör munkájáról 2/63

Dr. Tungli Gyula: Honismereti munka a Győri Tanítóképző Főiskolán 3/64

Dr. Tungli Gyula: A Kemenesaljai Baráti Kör 4/60

Vecsei József: Az 1986. évi honismereti táborok tapasztalatai 2/49

Viola László: Mezőtúr helye az Alföld népi kultúrájában 4/55

- Vöo Imre: Huszonöt éves a szigetszentmiklósi honismereti szakkör 4/61
 Zika Klára: Honismereti szakkörvezető-képző tanfolyam 6/58
 Z. Urbán Aladár: Egy szenvedélyes néprajzi gyűjtő Ipolyvarbón 6/65

KÖNYVESPOLC

- Agricola, Georgius: A bányászatról és kohászatról (Krisztián Béla) 2/68
 Balázs Géza: Magyar tájak néprajzi felfedezői 5/79
 Balla Tibor: A Veszprémi Eötvös Károly Könyvtár népzenei sorozata 3/79
 Barna Gábor: Magyar néprajzi kiadványok Szlovákiában 2/75
 Bégány Attila: Körök Kora 2. 4/71
 Dr. Bodnár Béla: Hódmezővásárhely és környéke földrajzi nevei (Dr. Pesti János) 4/72
 Bodnár Mónika: Gömör néprajza I—V: 2/77
 Bodnár Mónika: Liszka József: Ágas-bogas fa 3/melléklet
 Bukovinai székely népmesék (Liszka József) 3/78
 Csáky Károly: Fejős Zoltán: Hiedelemrendszer, szöveg, közösség I—II. 2/78
 Debreceni vagyonleltárak 1717—1848 (V. Szathmári Ibolya) 2/73
 Deszk története és néprajza (Dr. Mándity Marim) 2/70
 Domokos Pál Péter: Müncheneri Kódex, 1466. 1/77
 Dóka Klára: Vas megye múltjából III. Levéltári Évkönyv 4/66
 Elek László: Művelődés, irodalom Békés megyében I. (Lengyel Dénes) 2/73
 Az érdi bukovinai székely népdalkör hanglemeze (Fehér Anikó) 6/78
 Fehér Anikó: Az érdi bukovinai székely népdalkör hanglemeze 6/78
 Fehér Anikó: Húzzad, húzzad muzsikásom . . . 4/71
 Fejős Zoltán: Hiedelemrendszer, szöveg, közösség I—II. (Csáky Károly) 2/78
 Dr. Fenyvesi László: Pálmány Béla: Végvárok Nógrád vármegyében a török kiűzése és az újratelepítés időszakában 4/65
 Gerle János: Kós Károly Képeskönyv 1/76
 G. J.: Szilvási Ferenc: Rendőrlaktanya a Mosonyiban, 1886—1986. 6/77
 Gömör néprajza I—V. (Bodnár Mónika) 2/77
 Hajdú Mihály: Lábadí Károly: Ahogy rakod a tűz 5/melléklet
 Halász Péter: Szülőföldünk, 7—9. 4/67
 Havas Gábor: A Sárospataki Népfőiskola jubileumi évkönyve 2/66
 A Horvátországi Magyarok Szövetsége Évkönyve 7. (Vargha Dezső) 5/79
 Húzzad, húzzad muzsikásom . . . (Fehér Anikó) 4/71
 A hűség nyelve (Soóky László) 1/76

- Jakab Sándor: A Mezőkövesdi I. László Gimnázium és Szakközépiskola évkönyve 5/76
 Kalendárium '87 (Sándor László) 5/77
 Két Veszprém megyei könyvről [T(ölgyes, J(ános))] 4/73
 Kisvárdai történetéből '83 (Tömöry Márta) 2/71
 Kolozs Barnabásné: A Veszprémi Lovassy Lászl. (volt Kegyeztanítórendi) Gimnázium jubileumi évkönyve 5/76
 Komárom megye földrajzi nevei (Sz. Bozóki Margit) 2/79
 Kovács Ágnes: Nagy Géza: Karcsai népmesék 4/melléklet
 Kovács Dániel: Régi históriák Ózd környékéről 3/77
 Kós Károly Képeskönyv (Gerle János) 1/76
 Körök Kora 2. (Bégány Attila) 4/71
 Tömöry Márta: Kisvárdai történetéből '83 2/71
 Tuba László: Moson-Magyaróvári helytörténeti füzetek, I—XIV. 2/74
 Tuba László: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv, 11—17. 5/73
 Udvarhelyi Nándor: Ötszáz éves a kolozsvári Fark utcai templom 4/69
 Vargha Dezső: A Horvátországi Magyarok Szövetsége Évkönyve 7. 5/79
 Vargha Dezső: Mindszentgodisa és társközségei monográfiája 2/70
 Vas megye múltjából III. Levéltári Évkönyv (Dóka Klára) 4/66
 Változó Baranya, 1945—1985. (Krisztián Béla) 1/80
 A Veszprémi Eötvös Károly Könyvtár népzenei sorozata (Balla Tibor) 3/79
 A Veszprémi Lovassy László (volt Kegyeztanítórendi) Gimnázium jubileumi évkönyve (Kolozs Barnabásné) 4/76
 V. Szathmári Ibolya: Debreceni vagyonleltárak 1717—1848 2/73
 Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó (Sándor László) 2/69
 Z. Urbán Aladár: A szlovéniai magyarok hetilapja 4/69

FÓRUM

- Ágoston István: Lesz-e emlékmű a Muhi-pusztán? 1/72
 Beke György levele Udvardy Frigyeshez Lakatos Demeterről 4/74
 Dr. Bodolay Géza: A diáktársaságok hagyománya és a honismeret 1/71
 Csabacsüdi Általános Iskola Tanyakutató Köre: „Ki először piros csót lel . . .” 4/79
 Földi Ervin: Térképészek a földrajzi nevek védelméért 5/56
 Kápolnai Iván: Legyen a KSH könyvtára a honismereti kutatás egyik központja! 6/79
 Koppány János: „Ki először piros csót lel . . .” 4/79
 Kővári József: „Ki először piros csót lel . . .” 4/80

- M(orvay) P(éter): „Építők” játék 3/80
 Morvay Péter: Helyreigazítás és kiegészítés 2/
 melléklet
 Mibay Tamás: A paraszti gazdasági naplók néprajzi
 forrásértéke 5/54
 Németh Judit: „Ki először piros csőt lel . . .”
 4/79
 Szarvas László: „Ki először piros csőt lel . . .”
 4/80
 Végh József: A táj- és népkutatásról a honismereti
 mozgalomig 4/75
 Viga Gyula: Néhány gondolat a honismereti tábo-
 rokról 4/77

HÍREK

- Ifj. Kálmány Gyula: Petőfi-szobor és Varga Ferenc-
 emléktábla Mezőkomárom-
 ban 1/40
 Kerékgyártó Mihály: Szoborpark Ózdon 1/48
 Kerékgyártó Mihály: Vasgyártó gödör a XII. század-
 ban 6/71
 Krisztián Béla: Az iskolai szénbányászokképzés 90
 éve 3/26
 Liszka József: Magyar—szlovák néprajzi konferencia
 Budapesten 2/48
 Szekér Ernő: Dr. Mangold Henrik balneológus em-
 léktáblája 2/37
 Töltési Imre kitüntetése 3/26
 Vongrey Béla: Dornyay-centenárium 4/54
 Zika (Klára): Író-olvasó találkozók Forrai Sándor-
 ral 1/55

GYŪJTÉSI ÚTMUTATÓ

- Égető Melinda: A szőlőhegyek és szőlőskertek ha-
 gymányos igazgatása és rendje; a szőlő-
 hegyi élet szokásai 1/melléklet
 Morvay Péter: Néprajzi kalácsa 4/melléklet
 Mód Aladárné: Útmutató az Üzemünk, munkahe-
 lyünk élete 1987-ben című pályamunka
 készítéséhez 3/melléklet

PÁLYÁZAT

- Egyesülettörténeti pályázat 5/melléklet
 Az 1986. évi országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtő-
 pályázat eredményjegyzéke
 2/melléklet
 Felhívás vetélkedőre: Gazdasági reform Magyaror-
 szágon Széchenyi korában és most
 6/49
 Gerle János: A századforduló magyar építészetének
 újabb vidéki emlékei 2/melléklet
 XXXV. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpá-
 lyázat 2/melléklet
 A Kisteleki-alapítvány fölhívása szegedi helyismereti
 munkára 5/melléklet
 A múzeumi pályázat értékelése 5/melléklet
 Sipos Levente: A néprajztörténeti pályázat értéke-
 lése 2/melléklet
 Az oktatástörténeti pályázatról 6/melléklet
 Üzemtörténeti pályázati felhívás 2/melléklet

Padlótégla Budáról, XV. század. (Hornyak László rajza)

PÁLYÁZAT

Az oktatástörténeti pályázatról

Az elmúlt évtizedek hasznos és divatos gyűjtési láza, gyűjtőszemélye ez ideig kevésbé érintette az oktatás, az iskola emlékeit. Pedig kulturális és történelmi hagyománykincsünket tehették teljesebbé ezek a relikviák, írásos források.

A közelmúltban fellendült honismereti-helytörténeti kutatások már felfigyeltek az iskolák történetére, egyre inkább tevékenységük körébe vonva az iskolatörténeti kutatásokat is. Egyes településeken helyi vagy regionális jellegű kisebb-nagyobb iskolatörténeti gyűjtemények, kiállítások is létesültek.

Az országos pedagógiai múzeum fejlesztésének lehetősége, egy állandó országos kiállítás perspektívája újabb ráirányította a figyelmet az oktatás muzeális emlékeinek gyűjtésére és megmentésére. Feltevése, hogy még sok tárgy és dokumentum kallódik, lappang, az ORSZÁGOS PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁR ÉS MÚZEUM a Hazafias Népfronttal, a TANÉRT-tel és több más szervezettel, intézménnyel országos *gyűjtő- és forrásfeltáró* pályázatot hirdetett, mely most érkezett végső szakaszába. A pályázat közvetlen célja a pedagógiai múzeum gyűjteményeinek kiegészítése, gazdagítása; közvetve pedig az elmúlt korok oktatási emlékei, a pedagógus személye iránti megbecsülés kifejezése, a hagyománytiszteltetlét ápolása.

Most, az eredményhirdetés előtti napokban már megvonnhatjuk a pályázat első mérlegét. A pályázati felhívás, ha nem is az egész országban, de 14 megyében és a fővárosban megmozgatta az érdeklődőket. A gyűjtőokcióba 87 egyéni pályázó és 26 csoport, illetve intézményi kollektíva kapcsolódott be. Ebből az ifjúsági kategóriában 17 tanuló és 3 tanulóscsoport pályázott. A begyűjtött tárgyak és dokumentumok száma: 4228. Mindezen felül 88-an készítettek forrásmértő tanulmányt, mely a pályázati kiírás másik fő kategóriája volt a gyűjtés mellett. A tanulmányok szerzői döntő többségben felnőttek, az ifjúságú mindössze négyen képviselik. A dolgozatok témája sokszínű, színvonalra igen eltérő. Műfajok szerint: hagyományos iskolatörténelmi feldolgozások, iskolatörténet-részletek, néhány ritkább intézménytípus vagy iskolai könyvtár, szertár története; egy-egy kiemelkedő pedagógus életútjának, munkásságának feldolgozása; visszaemlékezések, memoárok, mint potenciális iskolatörténelmi források (pl. tanítók visszaemlékezése több évtizedes pályájukról, tanítványok emlékezése hajdani iskolájukra vagy tanítóikra). Értékesek az egyes pályázatokhoz csatolt mellékletek, elsősorban képanyag. Összességében a pályamunkák érdekes és sajátos bepillantást engednek az elmúlt korok iskolai, oktatási viszonyaiiba.

A *gyűjtőpályázatra* beküldött anyag a megyei gyűjtőhelyeken gyűlt össze. Először megyei zsűrik — neveléstörténészek, muzeológusok, levéltárosok, helytörténészek — bírálták és tették javaslatot a legértékesebb anyagok országos döntőbe való továbbjutására. Az országos zsűri tagjai — a történelem muzeológusok és neveléstörténészek ismert szaktekinéljei — az OPKM muzeológusaival közösen alakították ki a helyezések végső sorrendjét: a díjazottak névsorát. Eszerint a gyűjtőpályázat résztvevői közül az ifjúsági kategóriában egy csoportos I. és egy egyéni II. díj kiosztására kerül sor. A felnőtt egyéni kategóriában egy I., egy II. és két III. díjat, a csoportos (intézményi) kategóriában pedig egy-egy I., II. és III. díjat ad ki a zsűri. Ezen felül 8 egyéni pályázót, 6 iskolát, 1 óvodát jutalmaztak a zsűri különdíjjal.

A TANÉRT pedig az általa meghirdetett szempontok alapján egy országos II. díjat, 3 országos különdíjat és 14 megyei díjat oszt ki. A *forrásmértő tanulmányok* közül összesen 5 dolgozatot talált díjazásra érdemesnek az országos zsűri, két I., egy II. és egy III. díj, valamint egy különdíj kiadásával. A pályázati anyagok a Művelődési Minisztérium bocsátotta rendelkezésünkre a Kulturális Alapból.

Milyen emlékek, relikviák kerültek felszínre?

A pályázatra beküldött anyag számszerűleg nem kevés, de összetételében talán várakozásunk alatt maradt. Döntően *tárgyi emlékek* gyűjtésére számítottunk, ezért a pályázati kiírás is (13 pontból 8-ban) ezt hangsúlyozta. Pl. szeretnénk volna, ha a tanítók, tanárok, tanulók életmódjával kapcsolatos emlékek is összegyűjthetők lettek volna (viseleti darabok, iskolai egyenruhák, egynapsapkák, pedagógusok lakásának berendezése és felszerelési tárgyai stb.), de e téren nem valósultak meg reményeink.

Neves, országosan ismert személyiségekhez kötődő tárgyak, dokumentumok sem kerültek elő, pedig tudomásunk szerint vannak iskolák, ahol őriztek még a közelmúltban ilyen történeti értékű anyagokat.

A pályázati anyagok jellege:

— családok által őrzött, gondosan összeállított *dokumentumgyűjtemények* egy-egy pedagógusra vagy több generációs tanítócsaládra vonatkozóan. Ezekből hűen nyom követhető a tanítók életpályája, pedagógiai működésük, sőt az adott korszak történeti-gazdasági viszonyai is. Néhány esetben személyi használati tárgyak, vagy egyedileg is kiemelkedő értékű dokumentumok is találhatók a gyűjteményekben (pl. a gutai iskola „Kronája”, mely 1730-ig nyúlik vissza, vagy részletes helyi történetek, óratervek stb.);

— *tanönyvek, pedagógiai kézikönyvek*, egyéb pedagógiai vonatkozású művek is akadnak szép számmal a pályázati anyagok között. Ez talán azt jelzi, hogy a tankönyveket őrzik meg legtöbbször, legalábbis az 1920-as évektől kezdődően. Valóságos „kiszűjteményt” alkot egyik-másik anyag, például egy vajszőlő pályázó szisztematikusan gyűjtött, iskolatipusokként rendezett tankönyvanyaga. Ugyanakkor akad szórványként is tankönyv, mégpedig közöttük két értékes, 18. századi mű: Maróthy György Arithmetikája (1763-as második kiadás) és Losonczy István Hármias Kis Tükörének egyik korai kiadása (1781.);

— *iskolai szemléltetőszközök, berendezési tárgyak* jelentősen mennyiségben Baranya, Heves, Komárom és Vas megyében kerültek felszínre. Viszonylag széles a skála: komplett szertári berendezéstől kezdve egyes bútorokig vagy szemléltető képsorozatokatig. Akadnak közöttük ritkább, taneszköz-történetileg is értékes tárgyak;

— *tanulók által használt eszközök* is kerültek elő, bár szórványosan, így palatáblák, tolltartók, íróeszközök, iskolatáskák, de még egy iskolai kirándulásokhoz használt „csobolyó” is.

Honnan származnak a pályázati anyagok?

Az iskolák egy részében — elsősorban a középiskolákban — feltéve őrzik történeti múltjuk kézzelfogható emlékeit, így a szertári állományából vagy az iskola berendezéséből fennmaradt „rég” tárgyakat. A pályázók egy része ilyen *iskolán belül megőrzött* és rendszerint már nem használt tárgyakkal jelentkezett. Vannak ezek között komplett szertári anyagok, vagy az egykori felszerelésből megmaradt néhány tárgy, melyet különlegesen becsesnek tartottak, vagy véletlenül szertáruk őrítettek meg.

Másik forrás az *elkallódásiól, pusztulástól megmentett* tárgyak köre. Ezek a gyűjtőpályázat nélkül feltehetőleg megsemmisültek volna, ezért ebben az esetben legértékesebb a pályázat eredménye. Rendszerint helyi, regionális gyűjtemények vagy kiállítások születtek az így megmentett anyagokból, vagy a pedagógiai múzeum gyűjteményét gazdagították.

Családok, pedagógusok leggyakrabban őrözték meg dokumentumokat őríznek — generációról generációra adva —, vagy éppen a pályázati felhívás nyomán szedték össze a régi iratokból a pedagógus elődre vonatkozó anyagokat.

Szakkörök, klubok által a környeztékben gyűjtött iskolatörténeti tárgyak és dokumentumok is szerepelnek a pályázaton. *Magángyűjtemény* pedagógiai anyagával, valamint *egyházi tulajdonban lévő* — de nem közgyűjteményi — anyagokkal egyaránt pályáztak csakugy, mint egy *óvoda* lelkes óvónői kollektívája által összegyűjtött óvodatörténeti gyűjtemény.

Mindaz együttvéve azt jelzi, hogy ráirányult a figyelem az iskolatörténelmi emlékek megbecsülésére, megőrzésének fontosságára a pályázati felhívás nyomán, és remélhetőleg a pályázat lezárása után sem kerül ki az érdeklődés köréből.

Azt szeretnénk, ha a magyar neveléstörténet relikviáinak megmentése, megőrzése épügyé közzégye volna, mint a régészeti, néprajzi, általános történeti értékű tárgyak felkutatása és védelme.

Ezekből az oktatástörténeti tárgyakból és dokumentumokból pedig minél többet szeretnénk közkinccsá tenni a leendő országos pedagógiai múzeumban.

A gyűjtők tulajdonában maradó emlékeket pedig figyelemmel kísérjük, gondozásukhoz — ha igénylik — segítséget nyújtunk.

Reméljük, hogy pályázatunknak jövőt ígérő eredménye lesz az is, ha majd 4-5 év múltán újból meghirdetjük, még többen és még gazdagabb anyaggal jelentkeznek.

1987/1

HONISMERET

A HAZAFIAS NÉPFRONT FOLYÓIRATA

XV. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	<i>Szekely András Bertalan</i> : Hungarológiai világkongresszus Bécsben.	3
	Kétszázhetvenöt esztendeje született Bod Péter (<i>Dr. Polgárdy Géza</i>).	6
ÉVFORDULÓK	<i>Kilencven esztendeje született Veres Péter</i>	
	Veres Péter Hatvanban. <i>Szelei Ferenc</i> visszaemlékezése.	9
	Veres Péter és a karácsondi földosztás (<i>Dr. Horváth Mihály</i>).	13
	A Sárospataki Népfőiskola ötven éve (<i>Jakab Sándor</i>).	14
HAGYOMÁNY	A mártír főbíró, Vigkedvű Mihály (<i>Dr. Nyakas László</i>).	17
	A magyarországi földmérés és térképezés múltjából (<i>Strenk Tamás</i>).	19
	Az első gőzvasút Magyarországon (<i>Kelenváry János</i>).	24
	A balatonfüredi temetők művelődéstörténeti emlékei (<i>Szekér Ernő</i>).	25
	Diákszinjászás Rév-Komáromban (<i>Gáspár Tibor</i>).	27
BESZÉLGETÉS	„Igyekeztem a magam igazát is mondani...” Imreh István kolozsvári történész-szel beszélget <i>Páll Árpád</i>	31
	„Magyarország többet érdemel, mint amit tudnak róla.” Hazalátogató magyar tudósokkal beszélget <i>Zika Klára</i>	34
TEMAK	Régi köznevek — mai helynevekben (<i>Abrahám Imre</i>).	36
	Ahol oskolamesterek laktak, tanítottak (<i>Tóth Sándor</i>).	37
	Czuczor Gergely Komáromban (<i>Dr. Szénássy Zoltán</i>).	38
	Türr István és a magyar vizgaddalkodás (<i>Dr. Faludi Gábor</i>).	41
	Mennyibe került egy pajta a századfordulón? (<i>Böszörményi István</i>).	43
	Madách Imre síremléke Alsósztrégován (<i>Hajdú Demeter Dénes</i>).	45
KILÁTÓ	Nemzeti kisebbségek és vendégmunkások a nyugat-európai országokban (<i>Ágoston László</i>).	52
KÖNYVISM	Magyarságtudományi központ Finnországban (<i>Szabó T. Ádám</i>).	55
	Szárszó, 1986. (<i>Hajdó Demeter Dénes</i>).	57
	A Budavár emlékérem-sorozat (<i>Jóó Rudolf</i>).	59
	A Pável Ágoston-centenárium eseményei (<i>Szekely András Bertalan</i>).	59
	A makói szabadtéri néprajzi gyűjtemény (<i>Dr. Markos Gyöngyi</i>).	60
	Kerékpáron Kelet-Szlovákiában (<i>Puntigán József</i>).	62
	Az irodalmi társaságok első országos találkozójáról (<i>K. D.</i>).	65
	Citerások Tiszakécskén (<i>Tajti Erzsébet</i>).	65
	Néprajzi gyűjtés a Garam mentén (<i>Lukács László</i>).	68
	Sályi napok, 1986. (<i>Barsi Ernő</i>).	69
FÓRUM	Szobrot kapott Ráth Károly (<i>Dr. Timaffy László</i>).	70
	A diáktársaságok hagyományai és a honismeret (<i>Dr. Bodolay Géza</i>).	71
	Lesz-e emlékmű a Muhi-pusztán? (<i>Ágoston István</i>).	72
	Debreczeni László (1903—1986) (<i>Bodor Ferenc</i>).	73
KÖNYVESPOLC	Kós Károly Képeskönyv (<i>Gerle János</i>).	76
	A hűség nyelve (<i>Soóky László</i>).	76
	Müncheni Kódex, 1466. (<i>Domokos Pál Péter</i>).	77
	Somsálybánya története (<i>Dr. Timaffy László</i>).	78
	Ótéves a 405-ös Kör (<i>Dr. Polgárdy Géza</i>).	79
	Változó Baranya, 1945—1985. (<i>Krisztián Béla</i>).	80
HÍREK	Országos gyűjtőtálkozó, 1987 (5). Két műemlék Kelet-Szlovákiában (30), Petőfi-szobor és Varga Ferenc-emléktábla Mezőkomáromban (40), Szoborpark Ózdon (48), Író-olvasó találkozó Foltai Sándorral (55).	

GYŰJTÉSI ÚTMUTATÓ A szőlőhegyek és szőlőskertek hagyományos igazgatása és rendje, a szőlőhegyi élet szokásai (*Égető Melinda*) (melléklet)
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (melléklet)
Honismereti rejtélyverseny (*Morvay Péter*) (melléklet)

Az első borítón a makói szabadtéri néprajzi gyűjtemény kovácsműhelye (*Dömötör Mihály* felvétele), a hátsó borítón az alsósztrigovai Madách-sírelmék (*Hajdú D. Dénes* felvétele) látható.

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI: Ábrahám Imre tanár, Pannonhalma — Ágoston István lelkész, Ónod — Ágoston László vezérigazgató-helyettes, MTI, Bp. — Barsi Ernő dr., a Tanítóképző Főiskola ny. tanára, Győr — Bodolay Géza dr., docens, Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen — Bodor Ferenc könyvtáros, Magyar Iparművészeti Főiskola, Bp. — Böszörményi István tanár, Losonc — Domokos Pál Péter dr. ny. tanár, Bp. — D. Varga László kollégiumi nevelő tanár, Nagykapos — Égető Melinda tudományos kutató, MTA Néprajzi Kutató Csoport, Bp. — Faludy Sándor, a Pollack Mihály Műszaki Főiskola Vizsgadálkodási Intézetének munkatársa, Baja — Gáspár Tibor gimn. tanár, Rév-Komárom — Gerle János építész mérnök, Bp. — Hajdú Demeter Dénes üzemgazdász, Bp. — Horváth Mihály dr. tanár, GATE Mezőgazdasági Főiskolai Kar, Gyöngyös — Jakab Sándor, a MÁV ny. műszaki főfelügyelője, Bp. — Joó Rudolf dr., az OSZK Magyarországi Kutató Csoportjának munkatársa, Bp. — Kálmán Gyula ifj. kollégiumi tanár, Csorna — Kelenváry János, ny. MÁV-alkalmazott, Bp. — Kerékgyártó Mihály üzemtörténész, Ózd — Kováts Dániel dr. docens, Tanítóképző Főiskola, Sárospatak — Krisztián Béla oktatási előadó, Mecseki Szénbányák, Pécs — Lukács László dr. osztályvezető, István Király Múzeum, Székesfehérvár — Markos Gyöngyi dr. néprajzmuzeológus, József Attila Múzeum, Makó — Morvay Péter dr. néprajzi kutató, Bp. — Nyakas László dr. ny. gimnáziumi tanár, Debrecen — Páll Árpád újságíró, Kolozsvár — Polgárdy Géza dr. jogtanácsos-főelőadó, Bp. — Puntigán József matematikus-programozó, Losonc — Soóky László író, Marcelháza — Strenk Tamás dr., az ELTE Térképtudományi Tanszékének tudományos tanácsadója, Bp. — Szabó T. Ádám dr. tudományos kutató, ELTE-MTA, Bp. — Szekér Ernő tudományos ügyintéző, MTA Balatoni Limnológiai Kutatóintézet, Tihany — Szelei Ferenc, ny. MÁV-alkalmazott, Hatvan — Székely András Bertalan dr. tud. munkatárs, OSZK Magyarországi Kutató Csoport, Bp. — Szénássy Zoltán dr. gimn. tanár, Rév-Komárom — Tajti Erzsébet gimn. tanár, Tiszakécske — Timaffy László dr., a Mezőgazdasági Szakközépiskola ny. tanára, Győr — Tóth Sándor újságíró, Bp. — Zika Klára, újságíró, Magyar Hírek Bp.

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

ÁGOSTON LÁSZLÓ (elnök)
FÜR LAJOS
FRANK TIBOR
GAZDA ISTVÁN
HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)
HAVAS GÁBORNÉ
JUHÁSZ RÓBERT (felelős szerkesztő)
KOVÁTS DÁNIEL
MORVAY PÉTER
SÁNDOR LÁSZLÓ
SZÉKELY GYÖRGY (főszerkesztő)
SZIKOSSY FERENC
TIMAFFY LÁSZLÓ
TÖLTÉSI IMRE
TÖRÖK LÁSZLÓ (tördelő szerkesztő)
VECSEI JÓZSEF

ISSN 0324—7627. Kiadja a Lapkiadó Vállalat, Bp. Lenin krt. 9—11. Felelős kiadó: Siklósi Norbert vezérigazgató. Szerkesztőség: 1360 Budapest, Belgrád rkp. 24. Telefon: 182-855. Szerkesztőségi órák: hétfő 14—16 óráig. Készült 5000 példányban 5 (B/5) iv terjedelemben 86 62681 Pannon Nyomda, Veszprém. Felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Terjeszti a Magyar Posta — Előfizethető bármely hirlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hirlapüzleteiben és a Hirlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) (Budapest, V., József nádor tér 1. Levélcím: Budapest 1900) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96162 pénzforgalmi jelzőszámra. Ára 8 Ft. Éves előfizetési díj 48 Ft. Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat (H—1389 Budapest, Postafiók 149).

Hungarológiai világkongresszus Bécsben

1986 szeptemberének első hetében a szokásosnál is gyakoribb magyar szótól volt hangos az egykori császárváros: itt tartotta üléseit a *II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus*. Talán nem érdektelen ebből az alkalomból dióhéjban áttekintenünk e napjainkban határainkon belül ismét polgárjogot nyert tudományág múltját, jelenét s kilátásait.

Eckhardt Sándor, a francia—magyar kapcsolatok kutatója szerint a ritkábban hungarisztikaként, sűrűbb elnevezéssel hungarológia néven emlegetett magyarságtudomány olyan program, amely „a magyarsággal foglalkozó tudományok célkitűzéseit mind magában foglalja és azokat organikusán kiegészíti, összekapcsolja”. Értelmezésében tehát egyaránt része a népünkkel foglalkozó történettudomány minden ágazata, a nyelvészet, az irodalom- és zenetörténet, a jog, a néprajz, az antropológia, a biológia, a szociológia és a társadalomföldrajz. A jeles tudós — ma sem vitatható érvennyel — ide sorolja a bárhol a világban önmagukat magyarként definiáló egyének és közösségek, valamint a környező nemzetekkel való interetnikus érintkezéseink vizsgálatát is. A fenti meghatározást olvasva rögtön szembetűnik, hogy a hungarológia és a *honismeret*, ha nem is szinonimái egymásnak, nagyon közelálló fogalmak. Épp ezért nem túlzás, ha a magyarságtudomány kezdeteit a 18. század állam- és országismereti irodalmában, *Bél Mátyás* és kortársai műveiben jelöljük meg. A következő fejezetet a reformkori romantikus nemzetjellemtan — képviselői *Csaplovics János*, *Guzmics Izidor* és mások — alkotja. A múlt század második felében differenciálódnak nemzeti tudományaink, megvetvén alapjait a későbbi szintéziskísérleteknek. A hungarológia kifejezést az 1910-es, 1920-as években *Gragger Róbert* irodalomtörténész használja először, majd 1930-tól *Bartucz Lajos*, az embertan professzora szorgalmazza rendszerbe foglalását.

Németh László 1932-ben indított „egyszemélyes” folyóirata, a Tanú első számának a végén munkatervet közöl a hazai ön- és helyzetismeret hiányait felszámolandó. A tervezet utolsó pontja — a tudománytörténeti előzmények említése nélkül — egy új tudomány megalkotására szólít fel, amely a magyarságra vonatkozó történelmi, földrajzi, néprajzi, nyelvészeti és szociológiai ismeretek szintézisét jelentené. Két év elteltével a Válaszban javasolja egy *Hungarológiai Társaság* életre hívását a következő hármas céllal: „1. a különböző ismereteket összehangolni, 2. a fiatal kutatókat a nemzeti tájékozódás munkájába beállítani, 3. a magyar közönség öntudatát és magatartását az új tannal átítatni”.² A Társaság hét alosztályban végezhetné a munkáját, nevezetesen a magyar nyelvészet, a magyar kultúrretek „történelmi geológiája”, a táj kutatás, a fizikai antropológia, az összehasonlító népművészettan, a dunai népek, továbbá az európai eszmék és a magyarság témakörében. A Társaságba való bejutás feltételül az egyes területeken már meglévő tudományos teljesítményt szabja.

Németh László programjának szellemében a „Szegedi Fialatok” vezéregyénisége, *Ortutay Gyula* 1935-ben Magyarságtudomány címmel folyóiratot indított. A nyitó szám meghatározó írásában Németh László még részletesebben kifejti, mit ért hungarológián, s mit vár a tudomány munkásaitól.³ Az „abszolút” tudományokkal ellentétben *sors-*, illetve *gyakorlati magatartástudomány*ként értelmezi a magyarságtudományt, amely koncentrikus körökből épül fel. A legkülső kör a nembeliségünk lényegét vizsgáló általános

¹Eckhardt Sándor: Magyarságtudomány = Magyarságtudomány, 1942. jan. 2. p.

²Németh László: Egy Hungarológiai Társaság terve = Válasz, 1934. 1. 70. p.

³Németh László: A magyarságtudomány feladatai = Magyarságtudomány 1935. 2—13. p.

sorstudomány. Ezen belül helyezkedik el az európai, majd a helyzetünket még közvetlenebbül meghatározó közép-európai sorstudomány öve. A legbelső kör a magyarság megkülönböztető jegyeit kell hogy vizsgálja.

„Ha a magyarságtudomány semmi más nem volna, mint magyar irodalomtörténet, művészettörténet, nyelvészet, embertan, néprajz, szóval a magyarsággal foglalkozó tudományágak egymás mellett, akkor a hungarológia megalkotása nem is tudósok, hanem szabászok dolga volna: olólvall kellene kinyírni és tüvel összefélcélni (...) A magyarságtudomány tulajdonképp ott kezdődik, ahol az egyes szakok szólásjoga, elszigeteltségük miatt véget ér (...) A közös tényezőt kell belőlük kiemelni, s ép ez a közös tényező a magyarságtudomány” — vallja. Nemzeti sajátosságaink a szomszéd népeikkel való egybevetés útján deríthetők ki, tehát a hungarológia *összehasonlító tudomány*, amely öt nagy fejezetre osztható: a magyar kultúra genezise; mi a magyar? („határhátrák” — más kultúrákkal való kölcsönhatás); magyar megvalósulás (történelmi aspektus); a jelen leírása (a magyar szellem állapota, társadalomszerkezet, gazdaság, vidékek); végül a leszűrhető következtetések, a jövőkép.

Németh László és az általa képviselt eszmék kivételes visszhangot keltettek a kor szellemi és tudományos életében. 1939-ben alakult meg az *Egyetemi Magyarságtudományi Intézet* a fővárosban, amely saját kutatógárdája — nyelvészek, néprajzokosok, történészek — mellett a Pázmány Péter Tudományegyetem számos tagintézetét egyesítette. Kutatóköre így kiterjedt a néprajz, a néprajz, a nyelvészet, a művelődés- és településtörténet, az embertan, az őstörténet, a lélektan, a magyarországi nemzetiségek és a világmagyságot vizsgálataira. Előadás- és kiadványsorozataik — Magyarságismeret; Új Magyar Népköltési Gyűjtemény; Tanya, falu, mezőváros; Magyarország földrajzi nevei; Magyar nyelvújrási tanulmányok — mellett gazdagodott terjedelemben és tartalommal újraindították Ortutay folyóiratát, a Magyarságtudományt. A rég várt új magyar tájszótár és nyelvtan megalkotása érdekében összehangolták az országban folyó néprajzkutatókat és *Gunda Béla* vezetésével megkezdődtek a Magyar Néprajzi Atlasz előmunkálatai is.⁴ Pályázatot hirdettek a hazatelepített bukovinai székelység néprajzi, szociológiai, nyelvészeti és antropológiai kutatására.

A magyarság- és nemzetiségstudományi munkálatok összehangolását célozta 1941 szeptemberétől egy másik nagy intézmény, a *Teleki Pál Tudományos Intézet* (későbbi nevén a Kelet-európai Intézet). Három alkotórésze — az Allamtudományi Intézet (magába olvasztva a Magyar Szociográfiai Intézetet és a Táj- és Népukatató Központot is), az Erdélyi Tudományos Intézet, valamint a Magyar Történettudományi Intézet — nyolcvécs fennállása során páratlanul gazdag anyagot halmozott fel. *A Hóman Bálint*, majd *Dabasi-Schueg Loránd*, utóbb *Bibó István* vezette tudományos műhely feladata a működési szabályzat szerint „a magyarság, s a vele együtt élő és szomszédos népek életének-történetének, állami és társadalmi berendezkedésének, gazdasági és művelődési állapotának a tanulmányozása és ismertetése” volt.⁵

A harmadik jelentős, hungarológiai érdekeltégű koordinációs központ Pécsen működött 1936—1948 között *Magyar Kisebbségi Intézet* néven. A nemzetközi jogi tanszék mellett létrehozott kutatóhely *Falu-helyi Ferenc*, majd *Flachbart Ernő* professzorok irányításával az európai nemzetiségelméleti kérdésekkel együtt vizsgálta a hazai kisebbségek és a határon túli magyarság helyzetét jogi, statisztikai, közgazdasági, történelmi, szociális, földrajzi, kulturális és egyéb szempontokból. Tudományos hozadéka a bibliográfiai munka, az oktatás, a kiadványok — könyvsorozat és a Kisebbségi Körrel c. periodikum — terén napjainkig sem kellőképp feltért. További nemzetiségstudományi bázisokat létesítettek a szegedi és debreceni tudományegyetemen.⁶

A felszabadulás után néhány évet még működő intézményeket 1949-ig fokozatosan felszámolták. Az ismert világpolitikai s hazai események következtében a komparatiztika, a lélektan, a szociológia, Bartók zenéje és még sok egyéb mellett az ön- és helyzetismeret számos tudománya, módszere és képviselője — így maga a hungarológia is — a nemkívánatos kategóriába került. Bár az 1960-as években az Akadémia falai között már szorgalmazták a kor szintjén való újrászervezését, csak 1977-ben alakulhatott meg a határainkon túl addig is folyamatosan dolgozó magyarságkutatók és -oktatók világszervezete, a *Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság*. Évtizedes fennállása eredménynek mondható annak ellenére, hogy tevékenységi köre csupán néhány, ún. „lágy” társadalomtudományra — nyelvészet, irodalom- és zenetörténet, néprajz — terjed ki nemzeti tudományaink közül. A napjainkban mintegy ezer hazai és külföldi tagot számláló társaság ténykedése a kiadványai (Hungarológiai Értesítő, Hungarian Studies, a tudományág oktató- és kutatóhelyeinek katasztere, tanulmánykötetek stb.) mellett az ötévenkénti kongresszusokban csúcsosodik ki. A tanácskozások fő témáiul olyan átfogó, tudományközi tárgyköröket keresnek, amelyek megvitatása során a különböző részterületek művelői egyaránt szóhoz juthatnak. Az 1981-ben a Magyar Tudományos Akadémián rendezett *I. kongresszus* a hungarológia egyetemi oktatásának lehetősége és meglévő modelljeit, valamint a magyar vers problémáit vette számba.

⁴Maksay Ferenc: Titkári beszámoló a Magyarságtudományi Intézetben folyó munkáról = Magyarságtudomány 1942. jan. 155—156. p.

⁵A VKM 8646/1941. M. E. sz. rendelete = Budapesti Közlöny, 1941. 278. 2. p.

⁶A tudományág történetéről ld. bővebben Kósa László: A magyarságtudomány változásai és változatai = Alföld, 1986. 10. 49—60. p. és Für Lajos: A nemzetiség- (magyarság-) tudomány múltja = Műhely 1983. 3. 18—31. p. c. összefoglalólat.

⁷Székely András Bertalan: A nemzeti önismeret szolgálatában. Tünődések egy kongresszus kapcsán. = Napjaink, 1986. 12. 5—7. old.

⁸Új feladatok az Olvasó néprajz munkabizottság olvasótábori munkacsoportjában. Előterjesztő: Zimonyi Zoltán. Bp., 1986. szept. 10. Kézirat. 3. p. Magyarságtudató Csoport Archivuma.

Másodízben — a korábban tervezett helyszín: Újvidék visszalépése után — az osztrák főváros adott otthont a magyarságtudomány szakemberei találkozójának. A 23 országból érkezett mintegy 350 résztvevő 180 előadást hallgathatott meg egy jól megválasztott központi gondolat jegyében. A meghirdetett fő téma a magyar nyelv, irodalom, történelem és néprajz a Duna-völgyi népek kultúrájával kölcsönhatásban, különös tekintettel a 18—19. század és a 19—20. század fordulójára. A plenáris ülések mellett *hét szekcióban* zajlott a rendezvény. Az első a térség népei kultúrájának pluralitására, különös tekintettel Budapest és Bécs szerepére, a második a nemzeti kérdés irodalmi-irodalomtudományi vonatkozásaira összpontosított. Két néprajzi jellegű szekció alakult, nevezetesen a paraszti polgárosodás, a népi kultúra fellendülése és hanyatlása, valamint a népművészetnek a nemzeti kultúra forrásaként betöltött szerepének a tárgykörében. További csoportokat szenteltek a két századforduló irodalmi-művészeti irányzatainak és a művelődéstörténet regionális értékű problémái számára. Önálló szekció foglalkozott a nyelvtudományok jelentőségével a nemzeti kultúrák fejlődésében.

A II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus csak részben tett eleget vállalt feladatának. Hiányérzeteimet másutt részletesen kifejtettem,⁷ e hasábkon legfőképpen arra utalnék, amit *Berend T. Iván* zárszavában is szóvá tett: az előadások csupán csekély mértékben feleltek meg a komplex közelítés, az interdiszciplinaritás követelményének. Örömteli esemény, hogy találkozhattunk a határainkon túli (sajnos többnyire csak nyugati) kollégákkal, de egyre nyilvánvalóbbá vált a Társaság *leszűkített hungarológia-értelmezésének* a tarthatatlansága. 1985 októberében — három és fél évtizedes megszakítottság után — újjáalakult a tudományág hazai műhelye, a *Magyarságkutató Csoport*, éspedig a hagyományosan filológiai ágazatok mellett a történettudomány s a „kemény” társadalomtudományok (történelem, szociológia, politológia, demográfia, társadalomföldrajz, közgazdaságtan) megfelelő súlyával. A két intézmény munkájának összehangolása a közeljövő sürgető feladata. Nem kevésbé fontos a *hungarológiai kutatások és a néprajzmozgalom találkozási pontjainak a feltárása*. A honismereti és az Olvasó néprajzmozgalom különböző fórumai évek óta nyitottak a nemzeti ön- és helyzetismeret gondjainak megvitatására. Tudatosítják, hogy a kisközösségek „magatartását a tudományos műhelyek eredményeivel kell átitatni, a tudományt egzisztenciális ügyünké kell tenni. Másfelől és óvatosan, egy jó mozgalomtól a tudomány laikus indítóerőt is kaphat, az együttműködés segítheti a tudományt, hogy ne idegenedjen el a közösség sorskérdéseitől.”⁸ Törekednünk kell tehát e társadalmi bázis mielőbbi megerősítésére, a szervezett együttműködés konkrét formáinak a kidolgozására.

Országos Gyűjtőtálkozó, 1987. A Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nyelvtudományi Társaság, valamint a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Néprajzi Választmánya, összefogva más érdekelt tudományos és közművelődési intézményekkel — a Hazafias Néprajz Országos Tanácsának immár hagyományos támogatásával — Veszprém város és Veszprém megye vendégeként 1987. június 21—24. között, Veszprémben rendezi meg az ÖNKÉNTES NÉPRAJZI ÉS NYELVJÁRÁSI GYŰJTŐK XIII. ORSZÁGOS TALÁLKOZÓJÁT.

A résztvevők kiküldetési ügyeinek egyeztetését ez alkalommal is a Hazafias Néprajz Megyei Bizottságai intézik. (Szerk.)

Kétszázhetvenöt esztendeje született Bod Péter

„Mert valamiképpen a hazának ártani nem szabad,
azonképpen annak nem használni, mikor lehetne,
nagy vétek.”

(Bod Péter: *Magyar Athenas*)

Az erdélyi magyar tudomány sohasem szűkülődött „egyszemélyes intézmény”-ekben, vagyis olyan kiemelkedő alkotókban, akik egymaguk hoztak létre más — szerencsésebb sorsú — népeknél egész kutató intézeteket igénylő műveket. Csak példaként említsük Apácai Csere János, a *Magyar Encyclopédia*, Körösi Csoma Sándor az *angol—tibeti szótár*, vagy napjaink tündöklő szelleme Szabó T. Attila, az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* szerzőinek nevét. Közéjük tartozik Bod Péter, az első magyar nyelvű irodalmi lexikon, a *Magyar Athenas* írója is. Hiszen e mű — Benkő Samu értékelése szerint¹ — „nemcsak szerzője életművében csúcsteljesítmény, hanem kiemelkedő szintézise a XVIII. századi erdélyi magyar művelődésnek. Az irodalomtörténet, a bibliográfia méltán látja benne a maga önmegvalósulását és abban sincs semmi túlzás, hogy az utókor a mű megjelenését az erdélyi magyar szellemi élet fejlődésének különleges eseményét tartja számon.”

Bod Péter 1712. február 22-én született vagyontalan köznemesi családban, „a szántóföldben, rétekben, erdőkben, vizekben és más természeti javakban bővelkedő Felsőcsernáton községben, Kézdiszékben, a székelyek között.”² Am bármilyen hihetetlen, sem életének, sem munkásságának ma sincs korszerű, teljesre törekvő, tudományos igényű feldolgozása. A múlt század második felében ugyan volt néhány úttörő kezdeményezés,³ e kísérletek szemléletét azonban az idő messze túlhaladta. A legjelentősebb eseményt e téren az 1940-es esztendő hozta, midőn Bod — részint latinul írt — *Önéletírás*-át Valentiny Antal fordításában Jancsó Elemér megjelentette.⁴ Bod Péter életútjának alakulását ezért leghívebben saját írása alapján követhetjük nyomon — 1768 áprilisáig, ahol véget ér. Ebben — a személyes vonatkozásokon túl — gazdag történeti, helytörténeti forrást is talál az olvasó.

„Az 1718-ik év . . . vagy semmit jelentő, vagy nagyon csekély termést hozott . . . a Székelyföldön, amiért azután a legnagyobb gabonánság állt be. Ezért történt, hogy a székelyek legnagyobb része Erdély más vidékeire és Havasalföldre meg Moldva szomszédos tartományaiba szóródott szét. Akik pedig a helyükön maradtak, különféle módon küszködtek az éhséggel . . . Sokan szerte bolyongtak, mint az ár-

¹Benkő Samu: A magyarigeni Athenas. In: Sorsfordító értelem. Kriterion Kiadó, Bukarest. 1971. 54. old.

²Bod Péter: Önéletírás. In: Bod Péter: Magyar Athenas, Magvető. 1982. 9. old.

³Mikó Imre: Bod Péter élete és munkái. In: Budapesti Szemle, 1862. 233—255. old., valamint Sámuel Aladár: Felsőcsernáton Bod Péter élete és művei. Bp. 1899.

⁴Az Erdélyi Ritkaságok 4. füzeteként. (Később az *Erdély öröksége* c. sorozat VIII. kötetében is megjelent) Szerk.: Makkai László. Bp. 1942. (Legújabb kiadását lásd 2. sz. jegyzet.)

nyékok vagy félholtak... Az éhség és a szokatlan tél miatt az ember nedvei szükségképpen elromlottak; ezért az 1719-ik évben, a tavasz beálltakor a Székelyföldet akkora pestis támadta meg, hogy egy év leforgása alatt több mint százezer pusztultak el. A székség akkor gabonabőség követte, hogy a mező terményeinek összegyűjtéséhez hiányoztak az emberek.”⁵

A pestisnek Bod atya is áldozatul esett, nem meglepő hát, hogy a cseperedő gyermek sok nélkülözés közepette végezte tanulmányait. A híres nagyenyedi kollégiumnak 1724-ben lesz tanulója, de már 1729 és 1732 között maga is oktat Felsőbányán. Ekkor visszamegy folytatni félbehagyott tanulmányait, 1736-ban pedig megbízzák a kollégium könyvtárának gondozásával. Következnek a külföldi egyetemi évek: 1740—1743 között Leydenben teológiát, jogot és keleti nyelveket tanul. Hazatérésétől 1749-ig „jó patrónája” Bethlen Kata udvarában, a székelyföldi Hévízen lelkészkedik, mikoris Magyarigenbe hívják, ahol egyházi szolgálatot egészen 1769. március 3-án bekövetkezett haláláig végzi.

Önéletírásából értesülünk életének olyan nevezetes eseményeiről, mint 1748-ban kötött házasságáról Enyedi Máriával, aki azonban két év múlva meghal. Újra nősül 1751-ben, második felesége Bányai Zsuzsanna. Leírja gyermekei születését, s többüknek halálát, de tudósít könyveiben megjelenéséről, s különféle lelkesítő szolgálatairól is. Áradó lendületű írása mindenütt bővelkedik a természeti csapások ismertetésében, mint pl. „A folyó 1749. évben a sáskák Erdélynek sok részében igen nagy károkat okoztak a vetéseken. Az előző év július hónapjában néhány sáskaraj érkezett Moldvából Erdélybe, amelyek nemcsak károkat okoztak, hanem a föld üregeiben és lyukaiban szerte elhelyezték tojásaikat, amelyekből kora tavasszal a nap melegének segítségével iszonyú sáskarajok keltek ki. Ezek annál ártalmasabbak voltak, hogy a repülésre alkalmas szárnyuk még nem nőtt ki, s lábukon mindenféle folyamként özönlöttek minden letelelve és csak a pusztá földet hagyva maguk után.” Önéletírását fia, Bod Elek — aki Désen volt orvos — bocsátotta az Erdélyi Múzeum című lap rendelkezésére, s Döbrentei Gábor kivonatos közlésében itt látott napvilágot 1817-ben.

Bod Péter sokrétű tudományos tevékenységet folytatott, legjelentősebb műve azonban kétségtelenül a már említett, teljes terjedelmében mindössze egyszer, 1767-ben megjelent *Magyar Athenas*. Az első magyar nyelvű irodalmi lexikon terjedelmében jelentősen meghaladja „előzményét”, *Czvingger Dávid* latinul írt, s 1711-ben kiadott *Specimen*-jét. Míg ez utóbbi 250 literátor adatait közli, Bod 528 magyarországi szerző pályafutását és munkásságát ismerteti, s megemlíti 62 név nélküli művet. Irodalmi és könyvészeti adatait saját gyűjtése révén gazdagította. „Tanulmányozta a korabeli és a megelőző századok kortörténeti, művelődéstörténeti és egyházi irodalmát, s a nyomtatott könyvek mellett nagy mennyiségű kéziratok munkát kutat fel.”⁶ Kiterjedt levelezés útján adatokat szerzett be a fontosnak vélt események még élő tanúitól, sírfeliratokat jegyzett le, könyvtárakban bújárgodott. Nagy segítségére volt pártfogója, Bethlen Kata és Ráday Gedeon könyvgyűjténye. Könyvtárát halálát követően ugyan elárverezték, de jegyzéke fennmaradt. „Innen tudjuk — írja Vita Zsigmond —, hogy ebben a gyakorlatban 888 művet számláltak össze, ami tekintélyes értéket képviselt a korabeli erdélyi könyvtárak között, főként ha ezúttal nem a főúri, vagy kollégiumi könyvtárakra gondolunk. Egy tudós könyvtára volt ez, amelyet egy életen át gyűjtött össze, részben még Enyeden vagy Hollandiában, nagyrészt azonban későbbi összeköttetései révén, ismerősök, könyvgyűjtők segítségével.” *A Magyar Athenas* adatai is nélkülözhetetlenek; számtalan olyan műről, melynek egyetlen példánya sem maradt fenn, kizárólag innen értesülünk. „*Athenasban* laktanak a bölts emberek, kik Görögországban nevezettek voltak” — írja Bod egyik, Telesi Ádámnak szóló, 1767. május 28-án kelt levelében,⁸ majd hozzáteszi, hogy azért gyűjtötte egybe a magyar írókat, hogy „tisnájunk egy Athenast s láttassanak meg a magyar földön.” A lexikonban helyt kapott minden írástudó, aki valamely említésre érdemes írásos emléket hagyott maga után, mégpedig vallásra való tekintet nélkül. Bizonyos elfoglaltságon azonban mégsem volt képes felülemelkedni. Szembeötlő a református szerzők iránti megkülönböztetett rokonszenve, az egyéb (katolikus, unitárius stb.) vallásúakról csak kényszeredetten ír elismeréssel.⁹ A lexikonban szereplők széles foglalkozási körből kerülnek ki, „mindenki helyet kapott... lett légyen teológus, jogtudós, költő vagy király. A história litteraria, amelynek Bod Péter is a művelője volt, nem az irodalom, hanem a tudományosság történetét tárta fel, s abba a humanista hagyományokhoz híven a tudomány és a szépirodalom egyaránt beletartozott.”¹⁰

Munkássága során Bod Péter írt anekdotagyűjteményt és emlékiratokat, saját alá rendezett régi kéziratok munkáit. Említett érdemeit a székelyekről szóló kéziratok műve (*Siculia Humo-Dacica*) s az erdélyi románok történetét feltáró *Brevis Valachorum Transylvania incolementum historia* (1764). Feltehetőleg előmunkálatoknak tekinthetők ezek Erdély államismeretéről tervezett nagy művéhez, amelyet azonban elkészíteni már nem tudott. Megírta több régi neves erdélyi személy — Balsarati Vitus János, Szenci Molnár Albert, Geleji Katona István, Pápai Páriz Ferenc — életét, s kéziratok gyűjteményt állított össze Erdély történetirőiről, *De scriptoribus rerum Transylvanicum* címmel.

Jelentős egyháztörténeti munkássága is, amelyet az irodalomtörténeti vonatkozások gyakorisága jellemez. Így a Kolozsvárt, 1764-ben megjelent *Szentírás értelmére vezérlő magyar leksikon*, vagy *A szent bibliainak históriája* (Nagyszében, 1748), amely az első hazai irodalomtörténeti monográfia, s a bibliafordí-

⁵Bod Péter: Önéletírás. 1982. 9. old.

⁶Benkő Samu: A magyarigeni Athenas. 1971. 59. old.

⁷Vita Zsigmond: Bod Péter könyvtára. In: Művelődés és népszolgálat. Kriterion Kiadó, Bukarest. 1983. 53. old.

⁸Bod Péter levelei Kelemen Lajos adta ki az Erdélyi Múzeum 1907. évi füzetében *Bod Péter levelei* címmel.

⁹Bod Péter történetírásának felekezeti jellegéről, valamint a felvilágosodáshoz való viszonyáról ld. Révész Imre: Bod Péter mint történetíró. Kolozsvár. 1916.

¹⁰Torda István: Bod Péter és „a házára tartozó dolgok”. Utószó a Magyar Athenas c. kötethez. Magvető, 1982. 490—491. old.

tásokat ismerteti. Maradandó alkotása a Svájcban, 1760-ban megjelent magyar nyelvű egyetemes egyháztörténete (*Az Isten vezérlő anyaszentegyháza*), s a nyomtatásban csupán a múlt század végén kiadott, latinul írt magyar egyháztörténte (*Historia Hungarorum ecclesiastica*). A *Smyrnai Szent Polikárpus* című (Nagyenyed, 1766) műve az erdélyi református püspökök — irodalmi munkásságukra is kitekintő — életrajzgyűjteménye.

Olyan — mindeddig nem bizonyított — nézetek is napvilágot láttak, melyek szerint *Árva Bethlen Kata életének maga által való rövid leírása* című önéletrajzi munkát nem ő, hanem jegyzeti és vallomási alapján Bod Péter készítette. A Kolozsvárott megjelenő Református Szemle című lapban közölt tanulmányában legalábbis ilyen következtetésre jutott dr. Márkos András,¹¹ aki „csak nemrégiben előkerült, Bethlen Katától származó eredeti, autográf kézírások” alapján zárja ki a nagyhatalony szerzőségét. Igazának eldöntése az irodalomtörténészek feladata. Bod Péter azonban a vitathatatlanul saját maga által írt művei és egész munkássága révén érdemes az utókor *hálásabb* emlékeztetere.

Dr. Polgárdy Géza

1986. december 19-én a HNF székházában tartotta ülését az Országos Honismereti Bizottság.

A bizottság értékelte az 1986-ban végzett munkáját és megvitatta az 1987-es munkatervet. Eszerint:

- Részt vállalunk az országos pályázatok és mozgalmak meghirdetésében és terjesztésében, így:
  - üzemünk-brigádunk egy éve 1987 üzemtörténeti pályázat,
  - néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatok,
  - irodalmi topográfia,
  - népi orvoslási topográfia.
- Be kell fejezni az országfényképező akció első ütemét, a települések külső arculatának megörökítését.
- Kapcsolatot teremtünk és közösen dolgozunk a Város-, Községvédő és Szépítő Egyesületek szövetségével.
- A televízióban és a rádióban megindítjuk a már tervezett és érdeklődésre számító „Kis ma-

gyar honismeret” elnevezésű műsort.

- A zsámbéki Tanítóképző Főiskola szervezésében ismét megrendezzük a tanítóképző főiskolák hallgatóinak szakkörvezetői képzést nyújtó tábort.
- Szervezzük és támogatjuk a honismereti táborokat, különös figyelemmel a középiskolások, szakmunkástanulók, főiskolások, egyetemisták számára szervezett táborokat.
- Társrendezőként támogatjuk az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők Veszprémben szervezendő XIII. Országos Találkozóját.
- 1987 nyarán Sárospatakon megrendezzük a XV. Országos Honismereti Akadémiát, melynek központi témái:
  - a) Honismeret és művelődéstörténet
  - b) Népi szociográfia
- Figyelemmel kísérjük és támogatjuk a Berzsényi Társaság „Mi a hazá ma?” pályázatát.

¹¹ Dr. Márkos András: Bod Péter és Árva Bethlen Kata. Református Szemle, 1969. 339—357. old.

Kilencven esztendeje született Veres Péter

Veres Péter Hatvanban

Szelei Ferenc visszaemlékezése¹

1944 végén és 1945 elején Hatvanban is megalakultak a demokratikus pártok. Először és legbátrabban a Magyar Kommunista Párt kezdett szervezkedni és dolgozni. Mindjárt utána és mellette szervezkedett a Szociáldemokrata Párt és a Független Kisgazda Párt is. Nemsokára utánuk megalakult a Polgári Demokrata Párt is. Nemzeti Parasztpárt Hatvanban akkor még nem volt. Én a Szociáldemokrata Pártba léptem be még fiatal koromban mint kömüvessegéd, mivel ott volt Mezei András bátyám, anyám testvére, a cukorgyári szervezett munkások egyik vezetője.

Kozsa József volt ekkor a Kommunista Párt hatvani titkára. Jól ismertem őt és ő is engem. Nagyon derék, értelmes és jóakarató ember volt. Hívott engem is a Kommunista Pártba, ott van az új magyar életnek igazi ereje, a rohamcsapat — mondotta. Azt feleltem neki, hogy nem akarom otthagyni a régi pártomat, ahol először hallottam a szocializmusról és megtanultam hogy mit jelent az.

Nem sok idő múlva másik nagybátyám, Mezei József hozott nekem a fiától egy komoly levelet. János unokaöccsém ismertette velem a Nemzeti Parasztpárt programját és a párt vezetőit. Tudta, hogy Veres Pétert már ismerem, mert könyveit még ő adta ide olvasni. Tanácsolta, hogy lépjek be a Nemzeti Parasztpártba és szervezzem meg Hatvanban a párt helyi szervezetét. A párt többi vezetőit: Kovács Imrét, Erdei Ferencet és Darvas Józsefet hírből már ismertem. Kedvem támadt hozzájuk csatlakozni... Ám nem volt könnyű határozni. Végül is én építőipari szakmunkás voltam tiz évig: 1925-től 1935-ig. Akkor a nagy munkanélküliség miatt a vasúthoz mentem dolgozni, felvettek, mint vonatfékezőt. Pár évet már a vasútnál is leszolgáltam, de ez mind az ipari munkához tartozott, ezért úgy gondoltam, az én helyem valamegyik munkapártban van. Másrészt meg vonzott Veres Péterék szelleme és az ő pártjuk. Hát azt tettem, hogy megkérdeztem Kozsa Jóska bátyámat, elmondtam neki, hogy milyen gondban vagyok. Jóska bátyám elolvasta unokaöccsém leveleit is, gondolkodva nézett rám.

— *Hát Feri barátom — mert annak tartalak —, én azt tanácsolom, lépj be a Nemzeti Parasztpártba, ha már megtisztelték azzal, hogy felajánlották neked, hogy szervezd meg a párt hatvani szervezetét! Jó párt az és jót akar! Hozzánk közel áll, mint a dolgozó parasztok és ezek gyermekei, és a nép jaiából nevelődött értelmiségiek pártja. Nem helyes, hogy Hatvanban még nincs Nemzeti Parasztpárt! Alakítsd meg te, nálad jó kezekben lesz a vezetés. Rám mindig számíthatsz, ha valami akadály lesz, én mindenben segítségemre leszek. Tudom biztosan, hogy jól együtt fogunk működni majd veletek.*

Így történt, hogy 1945. március 21-én megalakítottam Hatvanban a Nemzeti Parasztpárt helyi szervezetét. Ekkor még csak heten voltunk. Érdemes ide feljegyezni a hét ember nevét: elsőnek persze én voltam: Szelei Ferenc. Másodiknak nagybátyám, Mezei József következett. Harmadik Fehér István (Lakó), negyedik Fülöp István (Gajda), ötödik Molnár Károly (Gulyás), hatodik az én legöregebb bátyám: Szelei Mihály, a hetedik pedig Kovács János.

Megalakítottuk a Parasztpártot Hatvanban és nem bústunk azon, hogy csak heten vagyunk, mert szerencsés számnak tartottuk a hetes számot, meg a március 21-ét is. Erősen bíztunk, hogy nemsokára többen leszünk. Lettünk is! Először beléptek hozzáink három testvérem: János, József és András, mert mi Szeleiek kilencen voltunk testvérek. Aztán belépett az apósom is, jó dolgos, borsodi származású, 15 holdas parasztgazda. Velük jöttek a többiek is. Egy hónap múlva százan voltunk, három hónap múlva ötszáz. Kezdetből fogva részt vettünk a Nemzeti Bizottságban és a Földigénylő Bizottságban, valamint az Igazoló Bizottságban. A helyi szervezet elnökéül engem választottak, mert más nem vállalta. Én is csak úgy vállaltam el, hogy amint alkalmas ember kerülközik, megválasztjuk elnökök és én leszek a titkár, amint azt a pártközpontban javasolták, amikor ott jártam átvenni a megbízólevelemet.

Bizony nagy munkában voltunk ezen a tavaszon. Végeztük a földosztást, amit a kormány és a pártok vezetősége sürgetett. Működött szépen és okosan a Nemzeti Bizottság. Működött erőlyesen az Igazoló Bizottság is. Ezek mindenkit megvizsgáltak és csak az ő véleményezésük alapján kerülhetett valaki hivatalba vagy bármilyen állásba. Szerencsére a bizottság tagjai ismertek mindenkit, így munkájukat jól végezték.

¹A néhány esztendeje elhunyt szerzőre is emlékezünk ennek az írásnak közlésével. (Szerk.)

Lelkesen készültünk május 1-re. Minket parasztpártiakat ekkor nagyon kedves meglepetés ért: váratlanul megérkezett Veres Péter Hatvanba! Ő volt a Nemzeti Parasztpárt és az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke. Mi még soha nem láttuk, de híreből ismertük jól, írásait is sokan olvastuk már. Most, mintha az égből pottyant volna, itt termett közöttünk. Nagy sürgölődésben voltunk a községházán, mert akkor Hatvan még nem volt város, csak község. Emlékszem, éppen Kozsa Jóska bácsival és Tóth Jánossal a szocdem párt helyi elnökével beszélgettünk, mikor lelkendezve odaszaladt hozzánk az egyik rendező és lihegve kiáltotta:

— *Itt van, megjött Veres Péter!* . . .

Kellő tisztelettel üdvözölték, akik ott voltak a községházán. Ő már előbb köszönt:

— *Jó napot, adjon Isten! Mindenkit üdvözölök!*

Úgy éreztem, hogy országos elnökünknek nekem kell először köszöntenem. Ezért elébe léptem és azt mondtam:

— *Isten hozta kedves elnök úr! Jelentem, hogy Hatvanban megalakítottuk a Nemzeti Parasztpárt helyi szervezetét, mint elnöke jelentkezem, Szelei Ferenc vagyok!*

Kezét nyújtotta. Erős nagy kezét erősen megszorítottam.

— *Köszönöm Szelei barátom. Örülök, hogy nálatok is van pártszervezetünk.*

— *Engedje meg, hogy megismertessem a Kommunista Párt hatvani titkárával.* Meglepetésemben elhallgattam, mert Kozsa Jóska bátyám mosolyogva azt mondta: — *Szeretettel üdvözöllek nálunk Péter! Milyen jó szél hozott hozzánk éppen ma? Nem ide készültél, mert én arról tudnék. . .*

— *Bizony nem Kozsa barátom, defektet kapott az autó, amivel Szolnokra akartam menni. Ott kellett volna beszélnem az ünnepélyen, de hát nem tudok oda eljutni, amíg a kocsi meg nem javítják. Így hát veletek ünnepelek, ha szívesen látok?*

— *Nagyon is szívesen és szeretettel fogadunk mindnyájan. Ünnepejl velünk — mondta a kommunista titkár. — És ha már a jó szerencse ide hozott közénk, jelkerlek, mond el Te az ünnepi beszédet! . . .*

— *Ha nem sértődik meg az, akinek a beszédet kellett volna tartani, akkor elvállalom . . .* — egyezett bele Veres Péter.

Ezután bemutatkozások következtek. Jóska bácsi amilyen okos és körültekintő volt, először a Nemzeti Bizottság elnökét mutatta be, egy fogságból hazatért ügyvédet, régi baloldali embert, a Polgári Demokrata Párt elnökét. Mindjárt utána a Szociáldemokrata Párt elnökét Tóth Jánost, majd a Független Kisgazda Párt elnökét, Fain András bácsit, egy hegyes bajuszú, öreg, de még mindig keménykötésű embert, szorgalmas, dolgos, jó gazdát . . . Így sorban mind a vezetőket. Kezét fogtunk, aztán mentünk is befelé a községháza ütött-kopott nagy tanácstermébe. Veres Péter érdeklődött, hogyan mennek a dolgok? Működik-e az Igazoló Bizottság? És a Földigénylő Bizottság? . . . Ekkor bemutatták neki Mezei András, a bizottság elnökét. Magas, keményarú, jóvágású férfi volt még 58 éves korában is.

— *Nagybátyám, anyám testvéröccse —* mondtam —, *megnyugtatom elnök úr, nagyon okosan és erélyesen intézi a földosztást.*

— *Jól van, ennek örülök, hogy így van, mert nagy feladat a földosztást jól és igazságosan elvégezni! . . . Hanem ne elnökurazgatok engem, nem akarok én urat játszani! Szólisatok engemet Péternek, vagy Péter bácsinak! És tegezzetek nyugodtan, mert én is mindenkit tegezek, akivel érdemes szóbaállni. Téged tehát Ferencnek hívnak. Nekem Feri lesz. Én neked Péter bácsi! Örülök neked! Te pedig András, szóval a Feri nagybátyja vagy! Hát csak végezzétek a nagy munkát. Ezeréves nagy per kell most eldönteni. Úgy vigyázzatok! . . . Majd délután még beszélgettünk erről többet is. Én a parasztpártiakkal leszek, tanunk egy kis megbeszélést. Hol lenne erre alkalmas hely —* kérdezte tőlem. Én gyorsan határoztam és azt mondtam neki: — *Péter bátyám, még csak pár napja kaptunk egy romos épületet párhelyiségnek. Annak idő kell, még rendbehozzuk. . . Ma, gyűlés után, menjünk a mi házukba, meghivlak ebédre. Ebéd után majd összejön a tagság nálunk és megbeszélhetünk mindent. Gyere el András bátyám te is hozzánk ebédre!*

Köszönettel elfogadták a meghívást és ezután mentünk a főtéren felállított emelvényhez. Kezdődött az ünnepély. Én persze elszalasztottam egy rokon fiút hozzánk, hogy a feleségemet értesítse: vendünk lesz ebédre — méghozzá milyen vendég! A főtéren már nagy tömeg gyűlt össze. Elénekeltek a Himnuszt és Kozsa Jóska bátyám fellépett az emelvényre, elmondta megnyitó beszédét. Mint 1919-es kommunista vezetőt megillette, hogy ő nyissa meg a népgyűlést. Azután Veres Péter lépett fel a szónoki emelvényre. Uramisten, milyen beszédet tartott!

Hogy tudott ez a parasztember beszélni! Milyen megragadó erővel! Mennyire értett a tömeg nyelvén? Mennyire ismerte az embereket! És mennyire értették őt is az emberek! Elmondani ezt lehetetlen.

Befejezte az ünnepi beszédét és hatalmas éljenzs, fergetes taps zúgott fel, s tartott perceket át. Ezek ajkán hangzott a lelkes kiáltás: — *Éljen Veres Péter! Éljen a demokrácia!* . . . Nagyon nagy sikere volt a Nemzeti Parasztpárt elnökének. Utána én következtem, A Munka Himnusza című, ódaszerű versemet szavaltam el.

A községházán nem volt alkalmas hely, sem személyzet, hogy vendégül láthatták volna, mert a régi vezetők nagyrészt elmenekültek, csak a bíró és egy fiatal aljegyző maradt a helyén. Az ügyeket a Nemzeti Bizottság intézte, persze a szovjet városparancsnokság irányítása és felügyelete mellett. Azért megállapodtunk, hogy délután öt órára majd itt, a tanácssteremben ismét összejövünk, egy újabb megbeszélésre. Ezután ment mindenki ebédelni. Mi is elindultunk hozzánk, hogy megebédeljünk. Amíg mentünk hazafelé, Veres Péter komolyan érdeklődött a hatvani nép helyzetéről, még arról is, hogy a front mennyi ideig állt itt és voltak-e nagy harcok, estek-e nagy károk?

Elmondta, hogy Hatvanban nem voltak nagy harcok. A község előtt ugyan megállt a front, de csak a tüzérség lötte egymást a község felett. Repülőátadás többször is volt, ezek megrongáltak több házat. Az állomást már 1944. szeptember 18-án egy nagy angol—amerikai légitámadás teljesen lerombolta. Borzalmas támadás volt, sok ember meghalt, mert még az övóhely is beomlott. Míg beszélgettünk és mentünk hozzánk, a község szélén levő Báthory István utcához, az emberek nagy tisztességgel köszöntek Veres Péternek. Ő pedig nagyon komolyan, kalapját minden alkalommal levéve viszonzta a köszönést. Sokan oda is kiállottak kérdéseket, vagy elismerő szavakat. Ezekre is válaszolt. Így bizony lassan haladtunk, mert természetesen gyalog mentünk. Végre mégis odaértünk régi, hosszú parasztházunkhoz. Még nagyapám építette, bizony földből vert falak voltak és még az alapja is csak kemény lebkonzott földfal volt. Mindenki elfért, bár voltunk hűszen is.

Feleségem üdvözölte Veres Pétert, akit bemutattam neki.

— *Marika, itt van Veres Péter, a mi országos elnökünk!*

Feleségem ekkor éppen hűszéves volt, szép és fiatal. Kedves mosolyával ránézett Veres Péterre és nyújtotta neki nagy, erős, meleg kezét.

— *Isten hozta nálunk, kedves elnök úr!*

— *Köszönöm kedves Marika! Én is örülök, hogy elkerültem ide, szinte akaratom ellenére, de legalább megismertem Hatvant, a maga kiváló, tehetséges férjét, és magát! Az ilyen szép, derék, erős fiatal nőket szeretem és becsülöm nagyon. Ezek az igazi jó dolgok, ügyes háziasszonyok, és jó édesanyák.*

Asztalhoz tessékeltük a magas vendéget és vele a vezetőséget, mert azok is vendégeink voltak. Az asztal terítve volt. Feleségem az ebéd elkészítéséhez levágott egy nagy kakast, de a vezetőség tagjai is hoztak egy-egy csirkét vagy tyúkot, nem hagyták ránk az ebéd terhet, mert tudták jól, hogy nálunk is nagyon megfogott a jószágállomány a front idején. Így azért szépen összejött minden. Feleségem és anyósom kitűnő ebédet készítettek. Marika ült az asztal felső végén, mellette Veres Péter, másik oldalon öregebb nagybátyám, Mezei József. Azután a nagy bajuzó Szabó Pista ült, ömellette Fülöp Pista (Gajda) bácsi. Az asztal alsó végén ültem én, mellettem Mezei András, fiatalabb nagybátyám és Ocsvai Sándor titkárnk. Mellette bátyám: Szelei Mihály, és Szelei József ült, szemben pedig Molnár Károly (Gulyás). Apósom, Pásztor Károly is ott volt, anyósom segített felszolgálni. Persze bor is volt, szereztünk azt is: pótlótűnk a poharakba és az első pohárral felköszöntöttem az országos elnököt. Veres Péter felállt és poharat emelve így válaszolt.

— *Kedves háziasszony, kedves házigazda! Kedves parasztpárti barátaim! Igaz, a véletlen, a sors hozott ide, de azért örülök, hogy ide kerültem, mert olyan emberekkel van így módom megismerkedni, akik értelmes emberek, jó, megbízható és értékes tagjai a Nemzeti Parasztpártnak. Majd az ebéd után — mert magyar ember evés közben nem szeret sokat beszélni — elmondom pártunk megalakulásának történetét és hogy miért volt arra szükség! ... Beszámolok eddigi tevékenységünkről és ismertetem a Nemzeti Parasztpárt programját.*

Most hát megköszönöm a szíves üdvözlő szavakat és emelem poharam a szép, fiatal és nagyon kedves háziasszonyra, férjére, Feri barátomra, pártunk helyi szervezetének megalapítójára és elnökére, megköszönöm jó és sikeres munkáját. Emelem poharam az összes jelenlevőkre. Isten éltesse mindnyájukat!

Megkezdtek az ebédelést. Valóban nem sok szó esett az ebéd alatt. Ő különben nagyon mértékletesen, tartózkodóan evett, bort pedig alig ivott. Kérésére az előtte levő fél pohár borhoz szódavizet töltöttem, de kínáltam borral előbb. — *Nem iszom én szeszes italt, csak néha és nagyon keveset!* — felelt kinalásomra. — *Ne is erőltess vele, mert nem iszom! A szeszesital-fogyasztást a legáltalmasabb és a legfeltelegesebb szokásnak tartom. Tüeket is arra buzdítalak barátaim, hogy nagyon mértékletesen fogyasszátok, mert a legokosabb, letehetségesebb ember is értéktelenné válik, ha sok szeszes italt fogyaszt! ... Elég ebből ennyi egeelőre. Beszéljünk inkább a feladatokról, amik ránk várnak ...*

— *Mik a problémák nálatok? Milyen az együttműködés a többi párttal? Különösen arra gondolok, hogy a két munkáspárttal jó-e a kapcsolat? Támogatják-e egymást kölcsönösen? ... Mert ez a legfontosabb ügyek egyike! Megérthetjük, hogy mi magunk nem építhetjük fel az új világot, de meg mások is élnek ebben az országban, azokkal vagy együtt kell dolgozni vagy ellenük. ... Mármost, mivel jó nekünk együtt dolgozni, együtt harcolni? Bizonyos, hogy mi dolgozó emberek vagyunk, hát azokkal kell együttműködnünk, akik szintén dolgozó emberek. Ezek pedig a kommunista pártban vannak és a Szociáldemokrata Pártban vannak. A kisgazdapártban is vannak érdemes emberek, keményen dolgozó emberek. De vannak ott gyárosok, bankárok és nagykereskedők is. Megmondom nektek barátaim nyíltan, minden reakciós, aki nem menekült el külföldre, aki valahogyan megúsza, ravaszul, csalással, köpönyegforgatással, az mind a kisgazdapártban gyülekezett. Ott vannak a ravasz, kétkeulacos ügyvédek, a minden hájjal megkent gazdag kereskedők, üzletemberek, levitézlett politikusok, akik most a zavarosban akarnak halászni. És sajnos, ők vezetik a kisgazdapártot, nem a tömeg! ... A munkájából élők tömege nem vezet, csak ők vezetnek félre!*

— *Vannak azért reakciók a Polgári Demokrata Pártban is!* — szölt közbe akkor Mezei Jóska bátyám.

— *Igazad van Jóska! Ott is vannak urak, reakciók, de nem sokan. Mert a ravasz, minden hájjal megkent urak és törtetőék nem mentek a Polgári Demokrata Pártba, mivel az kis párt, ott nincs mit keresni! Nekik pedig nagy párt kell, nagy tömeg, amelyet megnyergelhetnek és velük a választásokon megszerezhetik a többséget a képviselőházban.*

Megérettetek barátaim, hogy ez a szövetség a két munkáspárttal mindennél fontosabb! — átható tekintettel, erélyesen összevont szemöldökével körülnézett rajtunk és várt.

— *Megérettük kedves Péter bátyánk! Így is csináltuk, eddig is így dolgoztunk!*

— *Szóval elmondhatod Feri, hogy jó az együttműködés a kommunista párttal és a Szociáldemokrata Párttal?*

— Nagyon jól együttműködünk velük! — erősítettem meg ismét.

— Nagyon jól van, ha így van! Örülök neki! Hát csak dolgozotatok szépen együtt és haladjatok együtt a jövőndő úján. Az az út jobb világba vezet.

Ekkorra már a nagyszoba megtelt vendégekkel, pártunk tagjaival. Veres Péter most a földosztásról érdeklődött Mezei András bátyámmal és itt bekapcsolódott az én Mihály bátyám is, aki a mi pártunktól volt delegálva a Földigénylő Bizottságba. Elmondták, hogy a földosztás már jóformán el van intézve, siettek, hogy a parasztek megkapják a földet, mert itt a tavasz, meg kell kezdeni a földeken a munkát. Van még néhány probléma, vannak jogtalan követelkedők, akik vissza szeretnék kapni a földjüket és fellebbeznek, ügyvédek fogadnak, bírósággal fenyegetőznek. Dehát hiába ellenkeznek, a földosztás törvényesen és rendben elvégzettetett. Veres Péternek tetszett a két ember magatartása. Láta, hogy ezek szívvel-lélekkel végzik munkájukat és nem hagyják magukat feltartani a vállalt feladatokban. Megkérdezte Mezei Andrástól: — Mi a foglalkozásod neked András? Látom, jó értelmes ember vagy. Ami még ennél is több, szocialista ember vagy! Az ilyeneket szeretem!

— Betanított segédmunkás vagyok a cukorgyárban! — felelt András. — Ott dolgozom már huszonöt éve! Szervezték munkás vagyok, a Szociáldemokrata Párt egyik vezetője. Ne félj Péter, ahol én vagyok, ott meglesz a jó együttműködés a három munkáspárt között.

— Elhiszem neked! Bárcsak minden tag ilyen volna nálatok, mint te vagy! . . . András bátyám ezután elköszönt és ment. Okos ember volt, érezte, hogy még van megbeszélni valójuk a parasztpártiaknak. Én is odamentem, elbúcsúzni tőle, kezét fogtunk. Nem kísértem el, mert nem akartam otthagyni az elnökünket. Hallottam, hogy Péter bácsi megkérdezte Mihály bátyámtól is.

— És te Mihály? Hol dolgozol, milyen mester vagy . . . ?

— Én már nyugdíjas vagyok. Fűtő voltam a vasútnál, onnan mentem nyugdíjba, már tíz évvel ezelőtt.

— Hogyan mehetél nyugdíjba már tíz évvel ezelőtt, hiszen akkor még fiatal ember voltál! . . . Úgy tudom, legalább ötvenéves korig kellett szolgálnia a fűtőknek is.

Mihály bátyám akkor röviden elmondta az életét. Veres Péter fürkészően nézte bátyámat, szinte felmérte az egész embert. — Nagyon szép, amit elmondtál Mihály! Derekasan, jól dolgoztál. Hát csak így dolgozz tovább — és a politikában is dolgozz velünk. Ne félj, meglesz a Kentmagyarország!

Azután a mellette ülő Fehér Istvánra (Lakó) nézett és váratlanul azt mondta:

— Ilyen ember kellene elnöknek a helyi szervezetben, mint ez a Pista. Ezzel a szép nagy, magyaros bajuszával, szép derék termetével, értelmes arcával, nagyon jól mutatna, ha elébe állna a tagságnak! Most te mondd el az élettörténeted! Nemcsak kíváncsiságból kérdezem, de fontos nekem, hogy megismerjem az embereket. Na, kezd el barátom!

Mikor Fehér István befejezte élettörténetét, Veres Péter azt mondta rá.

— Nagyon szép, amit elmondtál Pista barátom! Úgyes ember vagy, okos ember vagy, de azért nem kell annyira gúrcólni, hogy megegyen a sok dolgot. Majd ha a kertészfiad felszabadul, tartsd magad mellett és dolgozzatok együtt. Mindjárt könnyebb lesz. Ilyen ember mint te, a faluja dolgával is kellene, hogy törődjön, meg a hazája dolgaival is, mert az is kötelesség. És nagyon fontos is. Gondolkozz ezen! . . .

A mellette ülő Jóska bátyámhoz fordult és barátságosan a vállára csapott.

— No alelnök! Most mondd el te is a történetedet. Azt még meghallgatom . . .

— Hát beszélhetnék róla én is, akár estig is Péter! — felelt neki nagybátyám, mosollyal a bajusza alatt.

— De hát ennyi idő nincs, hiszen a közügyekről szeretnének az emberek inkább hallani. De majd röviden azért elmondom . . .

Míg Veres Péter meghallgatta ezeket a történeteket, jócskán összegyülekeztek a tagok. Elhelyezkedtek a nagy szobában, néhányan a konyhába szorultak, az ajtó közelében ültek le, az odahelyezett székekre. Veres Péter most felém fordulva azt mondta, de úgy, hogy mindenki hallotta.

— Ne vedd rossznéven Feri, elismeréssel vagyok eddigi szervezőmunkátok iránt, sok jóra való ember gyűlt össze nálatok, és a közéletben is szépen, eredményesen tevékenykedtek, de jurcsállom, hogy majd nem csupa vasutasból áll a Parasztpárt helyi szervezete! Szép-szép, hogy sok derék, becsületes vasutas beállt ide, a mi pártunkba! Ismerem a vasutasokat, én is dolgoztam a vasútnál, hiszen évekig pályamunkás voltam. Én tudom, hogy a vasútnál, testileg, lelkileg, szellemileg, egészséges, erős, fegyelmezett emberek dolgoznak. Oda nem is vesznek fel, csak ilyeneket. Örülök is, hogy pártunkba jöttek! . . . Dehát ez parasztpárt! A parasztknak kellene alkotni a többséget, hát hol vannak? Legalább az elnök volna egy jó, magyaros, parasztos kinézésű, tekintélyes gazda. Azt, hogy tekintélyes legyen, nem úgy értem, hogy ötvenholdas gazda legyen. Lehet tekintélye egy tízholdas gazdának is, ha olyan jól, okosan, ügyesen gazdálkodik, mint mondjuk én a Fehér István Lakó barátunk! . . . Vagy hasonló ember . . . Hiszen elismeréssel vagyok Szelei Ferenc iránt. Rövid idő alatt megszervezte a Nemzeti Parasztpárt hatvani szervezetét és az új, demokratikus közéletben is jól és okosan tevékenykedett. De az a helyzet, hogy mi őt a titkári teendővel bízuk meg. Elnöknek egy igazi parasztagazda kellene . . .

Míg ezeket elmondta, kissé elborultam, visszagondoltam próbálkozásaimra, hogy ilyen elnököt találjak. Még április 10-én taggyűlést hívtam össze ebben az ügyben. Ott én is elmondtam, hogy engem a központi titkárnak bízott meg. Elmondtam azt is, hogy milyen elnök kellene . . . Ez parasztpárt elsősorban. Szívesen látunk minden becsületet, rendes embert, bármi a foglalkozása, de ez mégis parasztpárt! . . . Elsősorban őket kell beszervezni ide. Egy jó kiállítás, jó hírű, közbecsülésben álló parasztagazda, mint elnök, jobban vonzán a dolgozó parasztságot a pártba, mint én, aki vasutas vagyok! . . . Először én is Fehér István Lakót javasoltam! . . . Lakó nagyon köszönte a megtiszteltetést, himezett-hámozott, hogy ő nagyon elfoglalt ember, meghalni sem ér rá. Politikailag is járattan, nem úgy mint Szelei Ferenc, akiről mindenki

tudja, hogy milyen művelt ember, rengeteget olvas. Szóval maradjon ő az elnök. Ezt helyeselték a többiek is. Én nem nyugodtam bele, javasoltam Fülöp István Gajdát elnöknek, de ő majdnem ugyanolyan indoklással, kitért az elnöki tisztség elől. Végül javasoltam Mezei Jóska bátyámat, őt egyhangúlag elvetették. Csak éppen nem mondták ki, hogy iszákos embernek tartják, nem elnöknek való.

Ebből csak annyit mondtam el Veres Péternek mikor elhallgatott, hogy gondoltam én is ezekre, amiket elmondott, parasztembert akartam elnöknek, de egyik sem vállalta el. Csak azért maradtam én az elnök, viszont titkárnak javasoltam a fiatal Ocsovai Sándort, egy kertészkedő parasztagazda fiát, aki most végez-te éppen a közgazdasági és közigazgatási egyetemet, már utolsó vizsgáját teszi. Őt meg is választották titkárnak, Mezei Jóska bácsit pedig alelnöknek.

Ekkor Veres Péter is arra a gondolatra jutott, mint én! Ő ki is mondta:

— *Már látom, hogy maguk is attól félnek, visszajön a német! . . . Szinte haragosan nézett körül a tagokon és szigorúan rájuk kiáltott. — Nem jönnek vissza! . . . Ezt én mondom, Veres Péter! Megmondtam a gyűlésen is! Hallottam én is a suttogó rémhíreket! Azt suttogják, jaj, hátha visszajönnek?! . . . Mi lesz ha visszajönnek?! Csak a pecsovics, gyáva emberek félnek ettől. Csak az ostoba, hiszékeny vénasszonyok ijedeznek ettől, mi nem félünk. Tudom, én nem voltam itt akkor, hogy lelket öntsek magukba! . . . De itt volt Szelei Ferenc, aki megalakította a parasztpártot Hatvanban. Hát őrá nem néztek? Hogy ez mért nem jél? Fiatal ember, okos ember, maguk is elismerik, hogy az. Becsületes ember! Ismerik őt, tudják róla, hogy becsületes, rendes ember. Hát hogy lehet az, hogy ő nem jél?! . . . Nem reszket, hogy hátha visszajönnek? Pedig szép, fiatal felesége van, szép két kis gyermeke van, háza, földje, jó állása van a vasútnál. . . . Nem gondolkoztatok még azon, hogy lehet, hogy ez a fiatal ember, ez a Feri nem jél?! — Nohát én azt mondom nektek, szégyelljétek magatokat mindnyájan, akik elhiszik, hogy visszajönnek! . . .*

Mostmár befejezem beszédemet, az eligazítást megadtam. Fogadjátok meg tanácsaimat, jó lesz minden, ha az elnök-titkároktokra, Szelei Ferencre hallgattok! Jó kézben van nála a vezetés. Ő még magasabb pozícióba is meglel majd. Előre megjósolom, hogy feljebb is lép, magasabb beosztásba, hamarosan! . . . Isten veletek barátaim! Örülök, hogy megismeretek benneteket! . . . Vizsgálatásra!

Sorra kezét fogott mindenkivel. Feleségemhez odaérve, Marika az ölébe simuló pufók kisfiúkat föl-emelte és odanyújtotta neki.

— *Ettől a kisfiutól is vegyen búcsút Péter bácsi! Hadd emlegesse meg magát ő is!* Veres Péter könnyedén, de mégis biztos mozdulattal átvette kis Béla fiúkat, magásra tartotta és erős hangon azt mondta:

— *Nézzétek emberek ezt a szép, erős kisgyermeket! . . . Ő már egy jobb és szebb világban nő majd fel, és a jobb jövőben fog élni! Isten tanson meg Béluska. Nagyra nőj!* — Béla fiúkat megragadta az elnök hatalmas bajuszát kis, kövér kezével és boldogan kacagott.

— *Búcsúznom kell. Isten vele, kedves Mariska! Köszönöm a szíves vendéglátást és köszönöm a kedvességet! — Isten vele Péter bátyám! Örülök, hogy eljött és hogy személyesen is megismerhettük magát! Nagyon szívesen láttuk! . . . Jöjjen el máskor is, ha erre visz az útja!*

Kislányom, a négyéves Zsuzsika is odajött, elköszönt az elnöktől, aki gyöngéden megcsókolta a kislány arcoskáját, anyósommal is kezét fogott, azután elindult. Sokan mentünk vele, hogy elkísérjük a község-házához, ahol már várta a megjavított gépkocsija, és várta a vezetőemberek csoportja. Ott volt mind az öt párt vezetőse, a Nemzeti Bizottság Elnöke, a rendőrkapitány, a hatvani prépost is ott volt, köszönteni Veres Pétert.

Hát így történt Veres Péter első látogatása Hatvan községben, amelyből egyébként Hatvan város lett nemsokára, a Nemzeti Bizottság határozatára. Veres Péter még több alkalommal is járt Hatvanban, én is többször jártam nála a központban, otthonában is, de ezekről majd máskor!

Veres Péter és a karácsondi földosztás

Karácsond a Mátra déli nyulványai közötti fennsík elterülő Heves megyei község. Történelmében jelentős esemény volt a földosztás, amelynek során 654 család között 1651 kh földet osztottak ki.¹ Ebben nincs semmi különös — hiszen 1945-ben az ország valamennyi helységében osztottak földet —, amiért mégis írunk róla, annak oka az, hogy a volt gyöngyösi járás területén a kiosztott földek megtartásáért folytatott harc, a „földet vissza nem adunk”-mozgalom itt bontakozott ki legerőteljesebben: . . . a karácsondi újgazdák karókkal, kaszákkal éjjel-nappal őrzik a szőlőt” — olvashatjuk a Gyöngyösi Néplapban.²

A viszály azért keletkezett, mert felosztották Adorján József, akkori kisgazdapárti nemzetgyűlési képviselőnek a falu határában levő szőlőbirtokát is, azzal az indokkal, hogy nem lakott a községben és nem földműveléssel, hanem borkereskedéssel foglalkozott. A volt tulajdonos a helyi Földigénylő Bizottság ha-

¹ Dr. Géczy József—Molnár József—Nagy Gyula: Gyöngyös járás községeinek 25 éve. Múzeumi Füzetek 11. Gyöngyös, 25 old.

² Gyöngyösi Néplap, 1946. szeptember 8.

³ Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945—1947. Akadémia Kiadó, Budapest, 1969. 402 old.

tározatát nem vette tudomásul, és minden eszközt felhasználó szőlőbirtokának visszaszerzésére: megfenyegette a újbirtokosokat, éretlenül leszűreteltette szőlőjüket, és még tettlegességre is sor került. Adorján öszszekötöttései révén meggyőzte az Országos Földbirtokrendező Tanács néhány tagját, hogy „a mezőgazdasági termelés élethivatása” (ezen a jogcímen a földreformrendelet 14. szakasza mentesítést adott)³, és a megélhetéséhez feltétlenül szükséges a karácsondi határban fekvő szőlőbirtok. Mivel a mentesítésre ígéretet kapott, a volt községi főjegyző támogatásával olyan szerződést ajánlott fel a juttatottaknak, amelynek értelmében „a szőlő használatáért a termésük 40 százalékát részére átadják.”⁴ Az újbirtokosok egy része aláírta a szerződést, többen megtagadták, mert nem voltak hajlandók lemondani törvényes jogaikról. Ezek közé tartozott *Bakos Pál* és felesége is, akiket amikor nem teljesítették a „földesúri szolgáltatást”, Adorján emberei fokossal megtámadtak és véresre vertek. Ez olyan nagy felháborodást keltett, hogy valamennyi baloldali blokk pártjának megyei lapja elítélte, a helyi Földigénylő Bizottság küldöttsége pedig felkereste *Veres Pétert*, az Országos Földbirtokrendező Tanács elnökét és tájékoztatta a községben kialakult helyzetről.⁵

Az író 1946. szeptember 18-án Karácsondra érkezett, hogy a helyszínen vizsgálja ki a szőlőbirtok körül keletkezett vizsályt. A község házára behívatta a Földigénylő Bizottság tagjait és a pártok helyi vezetőit. Jelen volt Adorján József is, aki azt állította, hogy szőlőbirtokba nem is került kiosztásra és azt szerződéses alapon művelik. Ezt a jelenlevők megcáfolták, és ismertették Adorján „viselt dolgait”, mire az beült autójába és eltávozott, ügyének további képviselővel fiát bízta meg, aki arra hivatkozott, hogy a szőlőt a juttatottak nem művelték meg, ezért a munkálatokban hiányzott a folytonosság. Az újbirtokosokat is behívatta „Péter bácsi”, akik egyöntetűen vallották, hogy a kapott szőlőt becsületesen megdolgozták, és elmondták, hogy a földosztáskor Adorján embereivel a bevett karókat kidobatta, és a vincellér útján állandóan fenyegette őket. *Veres Péter* nyugodt, nyílt tekintetűre és megfontolt kérdéseire a vincellér sem mert hamisan vallani, és Adorján fiának a szemébe mondta, „hogy igenis, az ő parancsukra történt minden, és a juttatottak igazat mondanak”. *Veres Péter* azzal zárta le a vizsgálatot: „a szőlő azoké, akik megdolgozták”.⁶

A Néplap tudósítója megkérdezte *Veres Pétert*: „mi az oka, hogy Adorján az Országos Földbirtokrendező Tanács paraszttá akarta nyilvánítani”. Bajusza alatt mosolyogva „Péter bácsi” a következőket válaszolta: „*hát uraim, ezzel még én sem vagyok tisztában, de azt tudom, kié a föld...*”⁷

Lezárult a karácsondi földhözjuttatottak csaknem kétéves harca a szőlőért. *Veres Péter* a jegyzőkönyveket magával vitte bizonyítékul az Országos Földbirtokrendező Tanács tagjainak, hogy a parasztságot „*jogos örökségétől*” senki sem foszthatja meg.

Dr. Horváth Mihály

A Sárospataki Népfőiskola ötven éve

*Pozsgay Imre átadja a HNF OT kitüntető
jelvényét dr. Újszászy Kálmán professzornak
(Dr. Varga András felvétele)*

A múltból. „Az indulásának 50. esztendejére emlékező Sárospataki Népfőiskola gyökerei a századelőre vezethetők vissza. Ekkor születtek azok, akiknek élete, munkája vele összeforrott. Ahhoz a generációhoz tartoztak, amelytől Illyés Gyula temetésén köszönt el a nemzet... ezt sebezte meg szinte halálosan az országnak darabokra hullása... Csak korai ocsúdása magyarázza, hogy nem roppant össze, sőt vállalta azt a feladatot, amelyet ritka nemzedékének szánt történelmünk: alapot rakni a régivé minősült Magyarország helyett az újnak.” Így vezet be dr. Újszászy Kálmán professzor, Illyés Gyula kortársa,

³ Heves megyei Levéltár, Eger V—241. 20. rsz.

⁴ Gyöngyösi Néplap, 1946. szeptember 15.

⁵ Gyöngyösi Néplap, 1946. szeptember 22.

⁷ Uo.

népünk nagy öröge az a forrásértékű emlékkönyvet, amelyet a Sárospataki Népfőiskola fél évszázados jubileumára adott ki a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, közösen az Országos Közművelődési Központ Módszertani Intézetével.

Dr. Szabó Zoltán és dr. Újszászy Kálmán teológiai tanárok és — a fenti idézetben jellemzett nemzedékből való, s nekik segítő — sok-sok kiváló ember hozta létre 1936-ban és működött 1948-ig, amíg lehetett, a Sárospataki Népfőiskolát.

Azoknak az értelemszerű fiataloknak (s nemcsak Patakon, persze), akik az 1920-as évek során az egész világra kiterjedő tájékozódást és korszerű műveltséget szereztek, s érezték: felelősek népünk sorsáért, új élet indulásáért a megconszult hazában, nem kerülhette el a figyelmét, hogy a fő teherviselő elem, a parasztság mennyi hátrányt, elmaradottságot, gyöngeséget hordozott.

A pataki főiskola tanárai különösen tudták ezt, hiszen az iskola jóvendőközete az ország egyik legszegényebb régiója volt (sajnos, ma is az). Rákóczi kurucainak egykori földjén vegyesen és egyszerre volt jelen a kistelepülések parasztságot kalodákba záró nagybirtok, a cselédsors, az agrárproletár-mozgalmak; a református és katolikus gyülekezetek rovására szekták „néma forradalma” parázslott, erősödött; másfelől az ipari bázisok létesülése nem a jólétet hozta, hanem a munkások kiszolgáltatottságát. Falvak százaiból évtizedeken át nem került Patakra diák. Szinte csak a papok, tanítók gyerekei iskolázódhattak, s általában csak éppen pappá, tanítóvá; akik aztán (azokban a félfeudális időszakokban, az akkori közszellem hatására) kicsit úgy mentek vissza a falvakat szolgálni, „mintha gyarmatra mennének”. A „gyarmatra”, ahol ráadásul az 1930-as évek első felében éppen „bolettás” világ, mély gazdasági és emberi válság pusztította a korábbi évtizedekben már kritikusan lecsökkent életöröket.

A főiskola tanári kara tudta: a szellemiekben kell új utat törni a jövendő felé, a pontosan felmért valósághoz kell igazítani az oktatás-nevelés minden rugóját. A diákok tanulmányaiban a kendőzetlen valóságra kell felkészíteni, s arra, hogy (népe áldozatából) tanult emberré érven, tudnia kell, kit és miért és milyen felelősséggel szolgál.

Eszközül, keretül az akkor elterjedőben lévő cserkészlet módszereit adaptálta elsőként a tanári kar arra, hogy megismerjék a környezetet, majd a messzebbi falvak és távolibb vidékek életét. Ebből nőtt ki a munkatáborok szervezése: templomokat, iskolákat tataroztak, bekötőutakat építettek, kiszabadítandó sárból-sórétegből a kistelepüléseket. Nemsokára a kinyílt szemű-eszű diákság igényelte, kérte professzoraitól, elsősorban Újszászy Kálmántól: rendszeres faluszemináriumi alkalmakon ismeresse a témára vonatkozó irodalmat és vitassák meg együtt, tanárok és diákok a nemzeti gondokat. Majd rájöttek: nem elég az elmélet, rendszeres terv és cél szerint kell menni a falvakba, kutatni kell az életet, sőt: ki kell vinni, olvastatni a könyveket, újságokat, felsugároztatni a „szellem napvilágát” a legelesettebb környezetekben is, ahol bizony „korán sötétedik”.¹ A faluszemináriumi anyagát, iratait (világviszonylatban egyedül értékelték) ma is őrzi a pataki gyűjtemény, mintegy 20 000 oldalon. S itt történt a nagy fordulat: a falvakba kijáró diákság kérte, követelte, hogy *legyen* a főiskolán népfőiskola! [Jóval megelőzte ezzel a népi írók később kibontakozó mozgalmát!]

1936. február 1—9-ig tartottak az első népfőiskolai tanfolyamot, 34 résztvevővel. Aztán (1938. kivételével) évente, 1948. áprilistól bezárólag. 1986 júliusában megjelent jubileumi emlékkönyv a leggyakorlatiasabb forrásmunka ahhoz, hogy a legfontosabb adatokat erről a népfőiskoláról egyetlen, összefoglaló anyagban megtalálni lehessen. Itt csak arra a statisztikára utalhatunk, amit dr. Újszászy Kálmán 1983-ban tett közzé, a *Confessio* 1983/3. számában: ... Nyolc esztendőn át, 1944. február 20-val bezárólag előbb mint 9, 12, majd 15 napos, s végül 5 hétig tartó népfőiskolai tanfolyam; 1945 ősztől kezdődően pedig 3 éven át, mint a teljes téli hónapokat igénybe vevő külön fiú és külön leány — összesen tehát hat alkalommal megrendezett — ún. „állandó” népfőiskola. A résztvevők száma együtt 460 volt: 339-en látogattak a tanfolyamokat, egyet-egyet átlag 42-en; 64-en a fiú-népfőiskolát, átlag tehát 21-en; 57-en a leány-népfőiskolát, évenkénti átlagban 17-en.”

De hadd idézzük még tovább Újszászy professzor írását, az „ügy lényegét” illetően: „... diákszobákban... laktak, a konviktusban étkeztek, tehát főiskolai diákközösségekben éltek, 'pataki diákok' voltak. A döntően formáló hatást azonban... mégsem a környezet, hanem a tanfolyam vezetőjének... a kezdeményezésekre mindig kész... ezekben élő és eléggő dr. Szabó Zoltánnak, s a vele együtt dolgozó munkatársaknak, közöttük is első helyen, faluja szerelmeinek, a nemzedékeket formáló paszabai igazgató-tanítónak, Turi Sándornak és dr. Möricz Miklósnak, Zsigmond lenyűgöző egyéniségű, megejtően kulturált közigazdász-statisztikus öccsének, aki szenvedélyesen kutatta, ahogy ő nevezte „a földmives ember helyét, szerepét a nemzet életében” jelentette. Möricz Miklósnak köszönhető a kezdeményezés komoly, a vezető fővárosi sajtón át is jelentkező visszhangja, ami viszont olyan légkört teremtett, amelyben a népfőiskola szinte egyik napról a másikra központi kérdésként jelentkezett, elindulva azon az úton, amelyen, alig néhány év múlva országos mozgalommá, nemzeti ügyvé vált egyfelől, másfelől bátorítást adott hasonló... vagy továbbfejlesztő indulásokhoz szerte az országban.”

A fentiek kiegészítésére fel kell tennünk a kérdést: mi volt a (s nemcsak a pataki) népfőiskola fő célja? Legrövidebben így felelhetünk rá: önművelődés elemi vágyának felkeltése, hogy majd a kialakuló egyéniség megfontoltan, harmonikusan és hasznosan építse önmagát és környezetét.

¹Korán sötétedik — ez volt a címe annak a könyvnek, amelyet 1932-ben három pataki diák (egy teológus, egy tanítóképzés és egy nyolcadikos gimnazista) kiadott Patakon, s amely a bodrogközi tanyák cselédségének nyomorúságait ábrázolta döbbenetes módon. Szabó Zoltán teológiai tanár írta a könyvhöz előszót, ami miatt elbocsátás és üldöztetés érte volna, ha egysegesen ki nem állt mellette az egész tanári kar.

A jelenről, melyet (mint új folyamatot) 1945-től kezdve maig, célszerű itt „egyetlen körütekintéssel” szemlélni.

1945. november 22-től 1948. április 23-ig tartóan, a Finnországban élő (házánk és Finnország nagy öregének egyként számító) Rác István vezetésével egyre hosszabb tanfolyamokkal működött a népfőiskola, majd kiegészítőleg és vele párhuzamosan a pataki várban a Szabadművelődési Akadémia. 1948-ban a kormányzat (sok más intézménnyel, egyesületekkel, körökkel, társaságokkal stb. együtt) mindezeket megszüntette, felszámolta.

A minden embert próbára tévő nehéz időkben a népfőiskolások mind magánéletükben, mind a közéletben, s az ország építésében, különösen a mezőgazdaság átszerveződése sodrában általában kitűnőleg helytálltak, s aki tehette, szakmákat, képesítéseket szerzett az állami iskolákban.

Mihelyt lehetett, az 1960-as évek közepétől kezdődően (előbb barátilag, családi keretekben, majd 1976-tól már Sárospatakon) évente rendszeresen találkoznak a volt népfőiskolások. De most már három nemzedék van együtt a találkozókon, a gyermekek, sőt unokák is, egész nagycsaládok együtt jönnek Patakra.

Ezek az együttlétek két-három napon át egyre inkább „népfőiskolás továbbképző alkalmakat” jelentenek, „intézményt”, egyféle fórumot, országos rangú közeleti emberek, kitűnő írók előadásait követő hozzászólások, viták révén.

Új történeti, főleg művelődéstörténeti korszak kezdődött azzal, hogy az 1979-es találkozón (Képes Géza javaslatára) a korszerű és a régi tapasztalatokon épülő, de új típusú magyar népfőiskolákat kezdeményező mozgalom indult Sárospatakon. Ennek során eleinte megvalósíthatónak tűnt Budapesten 1984/85-ben az ún. NORMA-népfőiskola, a TOT (Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa) és más szervek védnökségében. Ennek indulásához a fővárosban végül is nem adódhatott lehetőség. Ám (nyilván a pataki kezdeményezések hatására is) 1986 tavaszán, a TIT gondozásában már tizenegy újféle népfőiskolai tanfolyam működhetett országosan.

1986. július 4—6-án történt a volt népfőiskolásoknak, családtagjaiknak és közeleti szerepű vendégeiknek a jubileumi, az eltelt fél évszázadra emlékező találkozója Sárospatakon. A beszélgetések (viták) különösen két téma körül bontakoztak ki. Dr. Márton János agrárközgazdász előadása: A magyar parasztság legutóbbi 50 évének áttekintése. Merre vezet tovább járható út?, továbbá dr. Rottler Ferenc egyetemi tanár, a TIT főtítkára előadása: Hogyan tovább a népfőiskolai mozgalomban?

Népfőiskolás küldöttségek megkoszorúzták a volt népfőiskolai vezetők sírját Sárospatakon, Paszabon és Budapesten. Megemlékeztek dr. Móricz Miklósról, születésének 1986. december 7-én volt 100. éve. Bemutatták Péterffy András filmrendező dokumentumfilmjét: A nép főiskolája. A zenei rendezvényen Béres Ferenc, Barsi Ernő, Darányi Lajos és Vass Lajos működött közre.

A július 6-i jubileumi ülésen megjelent Pozsgay Imre, a HNF OT főtítkára is, és a HNF kitüntető jelvényét adta át dr. Újszászy Kálmánnak, népfőiskolai tevékenységének elismeréseként. Dr. Maller Sándor professzor mondott ünnepi beszédet, felidézvén az eltelt fél évszázad népfőiskolai eseményeit és bennük Sárospatak szerepét.

A lehetséges jövőben a jelenlegi jubilánsok az új magyar népfőiskolai gondolat és törekvések szolgálatát, s ebben az évi találkozók folytatását tervezik.

A következő fél évszázad jó hírrel és jó reménnyel indulhat: a jelek szerint a Kazinczy Ferenc Társaság kezdeményezésére a TIT gondozásában és a Comenius Tanítóképző Főiskola kebelében 1986/87. telén friss hajtás tör elő: ismét népfőiskolai tanfolyam lesz Sárospatakon.

Jakab Sándor

A következő szám tartalmából: A Márciusi Front — Kájoni János emlékezete — Ötvenéves a magyar olajtermelés — Berzenczey László, Ázsia magányos magyar vándora — Holub József monográfiája Zala vármegye középkori történelméről — Győr megyei jobbágyszervek a XVII. sz. akonyán — Egy középkori tipográfus család — Beszélgetés Egyed Ákos történész-szel — A hazai madárvilág változásairól — A Palócföld — A bukovinai székelyek letelepítése Csátalján, Vaskúton és Garán — Bujdosó leventék a Bakonyban — Az alsósági evangélikus gyülekezet kurátorainak feljegyzéseiből — Nemzetiségi találkozó a határ mentén — Nagy Imre iróportréi — Az 1986. évi honismereti táborok tapasztalatai — A táj- és népkutatástól a honismereti táborokig — Könyvismertetések — A népfőiskolai történeti és az országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat értékelése.

A mártír főbíró, Vigkedvű Mihály

Az 1541. esztendő a magyar történelemben gyászkerettel fonja körül az emlékezés, ekkor szakadt három részre Magyarország. Debrecen a királyi Magyarország, a hódoltsági terület és az erdélyi fejedelemség ütközőpontjában feküdt, falak nem védtek, egyszerű sövénykerítése volt, szabadon kitarva testét a három felől várható veszedelemnek.

Ezt a várost a pusztulástól nem is sövénykerítése, hanem lakóinak gazdagsága, áldozatkészsége és vezetőinek bölcs politikája mentette meg. A több mint 17 céhvel, virágzó kereskedelemmel, az elhagyott környékbeli településekkel rendkívüli módon megnövekedett szántóföldjeivel, hatalmas legelővel kapcsolatos anyagi jóléte tette képessé az egymást gyakran változtató török, német és egyéb csapatok követeleseiére. Európai hírv kereskedelme, virágzó ipara és mezőgazdasága pajzsként védte minden veszedelem ellen. Ezt a pajzst roppant felelősségérzettel, politikai rátermettséggel, ritka leleményességgel, életük naponkénti kockáztatásával a város mindenkorai főbírái nagyszerűen tudták hasznosítani.

Az első debreceni bíró (iudex) neve 1398-ból maradt ránk, Lőrincznek hívták. A szabad bíróválasztási jogot Debrecen mezőváros (oppidum) számára Nagy Lajos királyunk adta 1351. május 1-én kelt kiváltságlevelében, amiért a város a trónviszályok idején atyja: Károly Róbert mellé állt. A város főbíráját a szenátus (tanács) választotta, s együtt voltak a legfőbb jogok gyakorlói. A főbíró volt a város feje, kezében nagy hatalom összpontosult, szabadon ítékezhetett a város minden lakosa fölött, ő volt a város megszemélyesítője, képviselője minden hatalmasság előtt, elnökölt a tanácsüléseken, ahol a különböző határozatokat hozták (bíráskodás, földvásárlás, adózás, ajándékozás stb.). Feladatai közé tartozott a határozatok végrehajtása, a város, a lakosság javainak, értékeinek védelme, s az adásvételi szerződések, örökbevallások is előtte folytak. Mindezekért évi 300 frt tiszteletdíjat kapott, s övé volt a büntetési pénzek bizonyos százaléka is.

Az újonnan választott főbírónak személyesen kellett tisztelegnie a budai pasa előtt, s átnyújtani neki a város ajándékát. A debreceniek nem szívesen engedték ki főbírájukat a városból, mert féltették és erre minden okuk megvolt. Ismeretesek, főleg a XVII. századból azok az esetek, amikor a várost elhagyó főbíró fogságra vetették, tettelesen bántalmazták, sőt életétől is megfosztották. Aki Debrecenben a főbírói tiszttel elvállalta, annak minden percében hajszálon függött az élete. Takáts Sándor szerint is „szegény bíró uraimék állandóan a borotva élin hordozták a sorsukat”. Az ellenség minden követelésének teljesítéséért elsősorban a főbíró felelt, mégsem utasította vissza senki ezt a tisztséget, ha a választás rá esett. A török hódoltság korában Nagy Gál István, Mészáros Benedek, Mike Pál, Bacsó János, Fekete István, Kerekes Mihály, Dobozi I. István, Biczó István, Vigkedvű Mihály, Munkácsy István, Bartha Boldizsár, Komáromi István és Baranyai I. Mihály voltak Debrecen legjelesebb főbírái. Ezek közül a közösségért, városáért elszenvedett mártírság Vigkedvű Mihálynak jutott osztályrészül.

Az egyik feltevés szerint a Vigkedvűek vidéki köznemesek voltak, akik a XVI. század derekán a nagyobb biztonságot nyújtó Debrecenbe költöztek. Másik feltevés, hogy a Vigkedvűek a debreceni nemesek azon csoportjához tartoztak, akik polgári oklevélük mellé címeres armalist is szereztek a Habsburgok vagy az erdélyi fejedelmek kancelláriáján. Zoltai Lajos véleménye, hogy a nemes Vigkedvű család Váradról szakadhatott Debrecenbe, ahol 1575 körül Várad Vigkedvű Márton már mint vagyonos polgár szerepelt a város jegyzőkönyvében, aki 1586—1597 között „a felsőjárásról tagja volt a nagytanácsnak, s mint ilyen, sok hasznos szolgálatot tett a városnak”. Ennek a Vigkedvű Mártonnak fia volt Vigkedvű Mihály, akinek felesége, Pipoly Anna már 1623-ban egy polgári perrel kapcsolatban özvegyként szerepelt. Idős Vigkedvű Mihály és Pipoly Anna házasságából született a későbbi mártír főbíró: ifj. Vigkedvű Mihály.

Fiatalabb éveiben kalmárkodott, tagja volt a kereskedők társulatának. Első felesége, Biczó Anna révén Biczó Istvánnal és Dobozi I. Istvánnal került sógorságba, akik többször viselték a főbírói tisztelet. Vigkedvű Mihály, „akinek elődei nem kevésbé fáradoztak a város dolgaiba azon igyekezve, hogy a közjónak minél többet használhassanak”, tehetséges ember hírében állott, aki szíven viselte városa sorsát, azért 1638. november 11-én, 30 éves korában a város szenátorává választották, s többekkel együtt ő képviselte Debrecen az 1639. április 10-i gyulafehérvári országgyűlésen. Az 1647. november 4-i városi jegyzőkönyv tanúsága szerint Gáspár György, Debrecen akkori főbírája, a tanács hozzájárulásával „a Csukat-

féle emeletes kőházat, amely a Piac utcában feküdt, 3000 m. forinton nemes Vigkedvü Mihálynak adta el, mert a megnevezett úr is elődei nyomdokát követi". Semmi nem bizonyítja jobban, hogy Vigkedvü Mihály minden tekintetben megfelelt a hozzáfűzött reményeknek, mint az a tény, hogy négy alkalommal választották főbíróvá. Szalárdi János és Szűcs István így jellemezték bírói munkásságát: „Vigkedvü Mihály igen nagy odaadással buzgókodott”.

Az első nagy próbát második főbírótsága idején (1657) kellett kiállnia. Erre az időre esett II. Rákóczi György szerencsétlen kimenetelű lengyelországi hadjárata, amikor veresége után itthon kezdte meg a törökkel és Barcsai ellenfejével vívott harcát fejedelemsége visszaszerzéséért. Szertelen követelevelével alaposan kifosztotta Debrecen, bukása után pedig a debreceniek annyira félték „a bosszúzó lengyelek közeledésétől”, hogy jó részük el akarta hagyni a várost, s csak Vigkedvü Mihálynak sikerült őket maradásra bírni. Harmadik főbírótsága idején (1659) még inkább szaporodtak a gondok. A török kreała erdélyi fejedelem: Barcsai Ákos a temesvári pasánál, Szejdi Ahmednél bepanaszolta Debrecen városát „Rákóczi György népének tartásáért”, mire a pasa Temesvárra parancsolta a főbíró, és 40 ezer tatár harcos teletetésére kötelezte a várost. Csak Vigkedvü Mihály politikai rátermettségének, találékonyságának volt köszönhető, hogy végül is a pasa megelégedett 2000 tallér ajándékkal, s így megmenekül a város a tatároktól.

1660-ban a német választotta erdélyi fejedelem, Kemény János hadai elősködtek a városban, ugyanakkor a Szatmár vidékén táborozó császári hadak vezére is felszólította a várost nagy mennyiségű élelem és takarmány szállítására, de ekkor vált esedékessé a töröknek járó évi adónak, 10 ezer aranynek a kifizetése is. Kemény János hadainak elvonulása után Vigkedvü Mihály 1661 augusztus végén néhány tanácsbeli kíséretében Harangodnál felkereste a német tábor (Szabolcs m.), hogy távol tartsa Debrecenről a császáriakat, akik újabb követelésekkel fenyegetőztek. Nem ment üres kézzel, hanem „oltalomnyerés végett gazdag ajándékkal”.

A török, a német, az erdélyi fejedelmek kivétel nélkül megkövetelték a debreceniektől, hogy ha ellenfeleik táborában járnak, tájékozzódjanak a sereg létszáma felől, s arról nekik haladéktalanul teyenek jelentést. Mivel a váradi pasa tudott a főbíró minden lépéséről (erősen ki volt építve a kémszervezet). Vigkedvü Mihály is arra kényszerült, hogy a német táborban járva, felmérje lehetőség szerint a harcosok létszámát és arról értesítse a váradi pasát. Vigkedvü Mihály az igazságnak megfelelő jelentéssel küldte el Szinán pasához Váradra (1660-ban elesett Várad) a hírvivőt, aki azonban „nem szabály szerint járt el a hírmondásban, hanem a pasa előtt a német tábor számát a valónál sokkal többre mondotta”, ahogy Bartha Boldizsár Krónikájában megfogalmazta: „Nyelvét határán kívül eresztette a török előtt”. Ebből lett a nagy baj. Szinán pasa ugyanis más forrásból értesült a valódi helyzetről, Vigkedvü Mihályt hazugnak hitte, aki őt be akarta csapni, azért 1661. augusztus 31-én magához rendelte ezzel az üzenettel: „Úgy menjen, hogy a homlokán lévő verítéket is le ne törölje”.

Nagy aggodalmak közepette búcsúztak a rosszat sejtő debreceniek és szerettei a főbírótól, mintha érezték volna, hogy nem látja meg többé városát. Vigkedvü Mihály szekerét gyorsan röpitették a vágásra foggott lovak a biztos halál felé. A főbíró nem akart késlekedni a parancs teljesítésében, még piszlákkolt benne a remény.

Mégsem tudott olyan gyorsan menni, hogy megelőzze a halált a versenyfutásban, mert „öt, az okos és tanácslal teljes hazafit, a város erős és hasznos oszlopemberét ki nem hallgatva, 53-ik évében, negyedizbeli főbíróságában, szeptember elsején Váradon, a Vártól Olaszira néző hidfőnél Szinán pasa irtalom nélkül megfojtatta. A városért vértanú halált szenvedett.”

Feltehető, hogy Szinán pasa tudatában volt annak, hogy Vigkedvü főbíró őt a valódi helyzetről tájékoztatta, a hazugságot maga találta ki azért, hogy oka legyen megfosztani a várost kiváló, s neki úrijában álló főbírájától. „A városért szörnyű halált halt főbíró tetemeit hazahozván, péterfiai 817-dik szám alatti házától minden jóknak nagy keserősége mellett szeptember 3-án a nagyobbik (Dobozó?) temetőbe takarították el.”

Szinán pasának azonban mégsem lehetett tiszta a lelkiismerete, mert még a főbíró kivégeztetésének napján a tanácshoz írt levelében azt bizonygatta, hogy ítéletében igazságosan járt el, mert Vigkedvü Mihály valóban hazug hírekkel szolgált neki, melyet ha elhittek volna, „egész Debrecen városának és nagy darab földnek el kellett volna pusztulnia miatta, s a szegénységet megnyomorította volna”. Ugyan-ebben a levelében a pasa az alábbi parancsát küldte a városi tanácsnak: „Válasszatok magatok közt, akit szerettek, városotok javára, ki az hatalmas császárnak igazán szolgáljon”.

Bartha Boldizsár írja Krónikájában, hogy Szinán pasa a fenti levél írásától számított nyolcadik napon ugyancsak meghalt. Nem sokkal élte túl Vigkedvü Mihályt. A mindenható pasák sem voltak halhatatlanok.

Dr. Nyakas László

HELYREIGAZÍTÁS

Az 1986. 6. szám 61. oldalán lévő kép aláírásában *Krúdy Gábor* neve tévesen szerepel. (Szerk.)

A magyarországi földmérés és térképezés múltjából

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Térképtudományi Tanszékének folyosóját megkapó festmény sorozat díszíti. A földmérés, a térképészet és a vízmérés történetéből láthatunk mérési jeleneteket különféle korokból, több évezredre visszamenőleg. Közülük mutatunk be egy csokorra valót.

A festménysorozat kialakítása Irmédi-Molnár László egyetemi tanárnak, az 1953-ban létrejött tanszék alapító professzorának az érdeme, aki korábban ezredesként a Honvéd Térképészeti Intézet — ma Tóth Ágoston Térképészeti Intézet — tudományos kutatója, még korábban könyvtárvezetője volt. A festménysorozat első darabjai eredetileg még a Térképészeti Intézet könyvtárát díszítették: onnan kerültek át az intézet támogatásával létrejött tanszékre.

Az itt bemutatott képek zömét Irmédi-Molnár professzor megrendelésére és elgondolása szerint *Dongó György* festőművész alkotta 1956—1957-ben: a mérőkerekes hosszmerési jelenet *Tempinszky István* — aki maga is térképész volt —, a Mikoviny-jelenet pedig *Felcsúti János* festőművész — aki fiatalabb korában térképérvizsgáló volt — alkotása. A festmények nem tisztán a fantázia szülöttei: lehetőség szerint egykorú fényképek, térképeket díszítő vagy egyéb metszetek felhasználásával készültek, törekedve a bemutatott mérőeszközök és mérőmódok hiteles ábrázolására.

Magyarország a világ egyik legjobban térképezett országa. A térképészet fejlődésének nagy lendületet adott, hogy a térképezés idővel különböző személyek magánvállalkozásából állami feladattá vált, ami az állandó hadseregek felállításával vette alapját. A katonaságnak térképekre volt szüksége, eltartásához pedig rendszeres, szervezett adóztatás vált szükségessé. Magyarországon ennek a fordulatnak a közjogi alapjait az 1715. évi országgyűlés teremtette meg, amely egyidejűleg intézkedett az állandó hadsereg felállítására, és a jobbágyok megadóztatására (addig a jobbágy csak hányadot, robotot és dézsmát szolgáltatott). A hűbériség korában a nemesség a hadviselések idején vállalt véráldozattal (insurrectióval — hadbavonulási kötelezettséggel) adózott, ami azonban az állandó hadsereg felállításával létalapját veszítette. A hadi tudományok fejlődésével a csak alkalomszerűen katonáskodó nemesi bandériumok egyébként is alkalmatlanná váltak az eredményes hadviselésre.

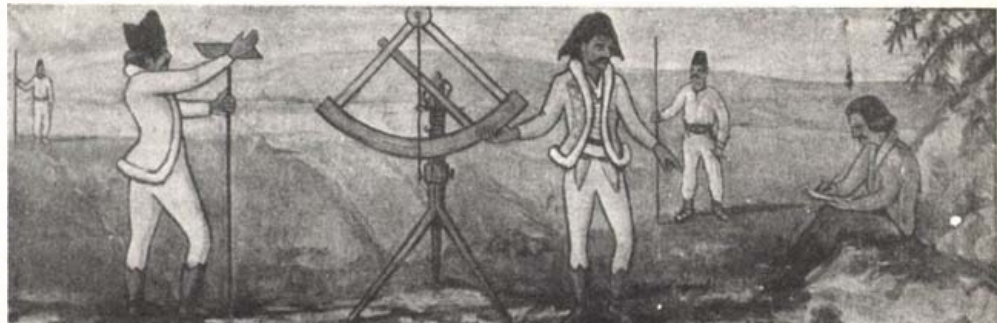
Milyen nagyobb térképezési munkálatok folytak Magyarországon az említett fontos közjogi változást követően?

Elsőként Mikoviny Sámuel (1700—1750) lépett fel 1728-ban a topográfiai térképezés szándékával. Munkájának támogatására az uralkodó a vármegyéket már 1731-ben írásban szőlította fel. Mikoviny az általa kidolgozott asztronómiai-geometriai módszerrel számos vármegye térképét készítette el.

A hétéves háború (1756—1763) kisebb-nagyobb katonai kudarcai irányították rá a figyelmet igazán a jó katonai topográfiai térképek szükségességére. Még a háború alatt felállították a térképezés szervezetét a „Generalquartiermeister-Stab”-ot (főszállásmeister-törzset), a későbbi vezérkar őseit. A háború befejeztével haladéktalanul megkezdődtek az *első katonai felvételek* kísérleti munkálatai, melynek kedvező tapasztalatai nyomán a felvételeket Mária Terézia 1764-ben rendelte el. A munkálatok 1785-ben, az egykori Magyar Királyság felvételének elkészítésével fejeződtek be.

Még ugyanabban az évben az osztrák örökös tartományokra nézve, majd a következő évben, 1786-ban a történelmi Magyarország országaira — a Magyar Királyságra, a Horvát Királyságra a hozzá kapcsolt Szlavóniával, és Erdély Nagyfejedelemségre — nézve is elrendelték a II. József-féle ún. *telekkiméréseket*.¹ Telek alatt abban az időben nem házhelyet, hanem a teljes jobbágyok birtokában levő termőföldet értették. A telekkimérések nemcsak a jobbágybirtokokra, de a nemesi uradalmakra, majorságokra is ki-

Mikoviny Sámuel maga gyártotta kvadránsával (negyedkörű szögmérő műszerével): a háttérben derékszög kitézése (1728 és 1750 között)

Hosszmérés mérőlánccal: a telek sarokpontján kitézőpózna a láncvégeknél cövek (XVIII. sz. második fele)

Vízszintes hossz mérése mérőkötéllel lejtős terepen (XVIII. sz. második fele)

Terepfelmérés mérőasztállal, magasság- és távolságmérő műszerrel (XX. sz. első évtizedei)

Térképezés részletezőasztalon irányzásal vonalzóval (XVIII—XIX. sz.)

terjedtek, mintegy előkészítve a nemesség megadóztatását (hangoztatottan csupán hadviselések idején a véráldozat megváltására, távlatilag azonban béke idején is). A telekkimérések általában nem térképezést jelentettek, hanem csupán a telkek nagyságának egyszerű hossz-mérréssel és a mért hossz—szélesség szorzásával történő megállapítását jelentették. E munkálatok részletesebb ismertetésére még visszatérünk.

1806-ban megkezdődtek a *második katonai felvételek*, melyek egészen 1869-ig húzódtak, illetve ekkor folytak át az 1884-ben — az okkupált területeken 1887-ben — befejezett *harmadik katonai felvételbe*.

A II. József-féle földmérés hazánkban akkora tiltakozást, ellenszenvet váltott ki, hogy az osztrák örökös tartományokra nézve 1817-ben elrendelt, adóztatási célú kataszteri felmérést a történelmi Magyarország országaira csak 1849-ben, a szabadságharc leverését követően rendelték el. 1850 és 1855

között készültek el hazánk közsegeire nézve az ún. *földadó-provisorium* térképei, majd az 1856-os évben vette kezdetét a tulajdonképpeni *kataszteri felmérés*.

A kataszteri felmérési munkálatokat hazánk területén kezdetben osztrák szervezet végezte: csak a kiigyeztetést követően, 1867 után alakult meg az önálló magyar kataszteri felmérés szervezete. A katonai térképeket pedig egészen az első világháború befejezéséig a vezérkarból 1839-ben kivált bécsi Katonai Földrajzi Intézet állította elő, és csak 1919 februárjával, az őszirózsás forradalmat követően vette kezdetét a későbbi Honvéd Térképészeti Intézet megalakulása.

Végezetül meg kell említeni azokat a mérési munkákat, amelyek a vízrendezési — folyószabályozási és ármentesítési — munkálatokhoz kapcsolódtak. Hazánk területén az első vízrendezések Mikoviny elgondolása szerint és irányításával mentek végbe. A nagy vízrendezések a XVIII. sz. végén — a XIX. sz. elején vették kezdetüket.

Most pedig térjünk vissza a II. József-féle földmérés, az ún. telekkimérések lefolyásának közelebbi megismeréséhez.

II. József többek között Magyarország közigazgatását is megreformálta. Nem titkolt célja ezzel a vármegyék túlzott önállóságának korlátok közé való szorítása volt. Több vármegye összevonásával közigazgatási kerületeket alakított ki. A Magyar Királyság területén — hozzákapcsolva ahhoz Horvát-Szlavonia polgári közigazgatású részét — 10, Erdély területén pedig további 3, összesen 13 közigazgatási kerületet hozott létre. (A katonai közigazgatás alatt álló határőrvidéken generálátusok [tábornokságok] voltak, melyeket ez a reform nem érintett.)

A telekkimérések legfőbb irányítását a magyar—erdélyi udvari kancellária kebelében működő adószabályozási udvari bizottság végezte. Ennek kötelékében Andreas von Neu vezérkari mérnökeztetés látta el az egész vállalkozás legfelsőbb szintű műszaki felügyeletét. (Ugyancsak ő igazgatta korábban alezredeként a Magyar Királyság területének első katonai felvételét, és annak alapján a különféle katonai és közigazgatási térképek készítését. Katonai pályafutását altábornagyként fejezte be, és érdemeinek elismeréseként később bárói címet is kapott.) Helyettese Erdély vonatkozásában Turai vezérkari alezredek volt. (Ő 1788-ban a Bozzai-szorosban a törökkel szemben hősi halált halt: kardjával a kezében leltek holttestére.)

A közigazgatási kerületek élén főkommissziók (főbizottságok), a vármegyékben pedig alkommissziók (albizottságok) irányították a telekkiméréseket. A 3 tagú bizottságok vezetője, a közigazgatás feje — a kerületi biztos, illetve az alispán —, tagjai pedig 1—1 földmérési és 1—1 adózási — kamarai — szakember voltak. A főbizottságok földmérő szakember tagja az első katonai felvételek egy-egy nagy tapasztalattal rendelkező térképező tisztje, az albizottságoké pedig a vármegye hites földmérője volt.

Magának a telekkiméréseknek a végrehajtása községenként történt. Megszervezése a tipikus jobbágyfalu sajátosságaihoz igazodott. A telekkimérések helyi vezetője nem földmérő szakember, hanem az uraság helytartója — a község földesurának ezzel megbízott egyik gazdatisztje — volt. Ezek számára a vár-

Szintezés vízrendezéshez (XIX. sz. első fele)

Mederfelmérés 1920-as évek (Nemes Zoltán reprodukciói)

megyéknél többnapos oktatásokat szerveztek, és tőlük ott esküt is vettek. A falusi közigazgatás ebben az időben még többnyire egyetlen emberből, a jobbágyok sorából kikerülő bíróból állt, illetve ekkor kezdtek feltűnedezni a helyi közigazgatás területén a nótáriusok (jegyzők). Az esküdti intézmény is csak itt-ott létezett. Ezért rendelte el II. József a telekkimérésekhez 6 választott férfiú kiemelését. A bírótól és a választott férfiaktól az uraság helytartója vett esküt. Az eskü célja a munkálatok becsületes lefolytatása volt.

Magát a mérést 7 tagú mérőcsoport végezte. Közülük 1 írástudó volt, aki a diárumba (mérési jegyzőkönyvbe) a mérés eredményeit jegyezte fel, és a szükséges számításokat végezte. Két jobbágyorsból kikerült parasztember póznákat hordozott, melyekkel a megméréendő telek sarokpontjait tűzték ki: az ő feladatuk volt többek között a mérőlánc egyenesbe intése is. További két parasztember lánchúzó volt. (A mérést 10 öl hosszúságú mérőlánccal, ha az nem volt, kocsikenőccsel impregnált mérőkötéllel végezték.) Végül két parasztyerek, nyakába akasztott tarisznyába, gyékényszatyorban a méréshez szükséges cöveket hordozta, gyűjtötte.

A telkek, termőföldek birtokosait két ízben idézték ki a határba. Első alkalommal azért, hogy mutassák meg pontosan a birtokukban levő telek határvonalát. Ha szükségesnek mutatkozott, a telek határvonalát hantcsikolással tették szembeötlővé. A birtokos jelenlétében ment végbe a telek hosszának és szélességének megmérése, vagyis a telek nagyságának megállapítása. A mérést a héttagú paraszti mérőcsoport végezte. Mindig jelen volt azonban a bíró és a 6 választott férfiú közül 3, akik a mérés „tsalárd-ság” nélküli véghezvitelére ügyeltek. A munka az uraság helytartójának vezetésével folyt.

Ha a telek alakja bonyolult volt, és annak kimérésével a paraszti földmérők nem boldogultak, akkor került csak sor földmérő szakember közreműködésének igénybevételére, amit a község külön megfizetett. A földmérő lehetett személyesen maga a vármegye hites földmérője, lehetett magánmérnök, vagy segítségként az ezredekről vezényelt térképező katoná (tiszt, kadét vagy tiszthelyettes). A térképező katonák között mérnök még csak véletlenségből sem akadt (a mérnökkar tagjainak, a hadmérnököknek a feladata ebben a korszakban a fortifikáció [erősítés] volt).

A földmérő szakemberek a bonyolult alakú telkek, vagy az erre már előzetesen kijelölt erdősegek, berkek, rétek stb. területének nagyságát mérőasztallal készített brüllon-ok (vázlatok) segítségével határozták meg. Ezek a mértékhelyes vázlatok nem összefüggő térképek, hanem szigetszerűen helyezkednek el. Nem egyebek, mint a grafikus módszerrel történt területmeghatározás segédeszközei.

A telekkimérési eljárásnak csupán az első helyszíni aktuusa volt a területmeghatározás. Másodizben az uraság helytartója — a bíró és a 3 választott férfiú jelenlétében — a fátens (bevallást tevőt) a birtok jövedelmére nézve vonta kérdőre. A bevallási táblázatra — melyen a telkek topographicus (helyrajzi) számozás szerint követték egymást — a paraszti vagy a szakföldmérők által megállapított területnagyság mellé a jövedelmezőségre vonatkozó adatokat is bejegyezték.

Amikor a község teljes területén befejeződtek a munkálatok, még egy harmadik helyszíni aktusra is sor került. Ez volt az ún. valóságos kontrolléria, a vármegyei albizottság által végzett helyszíni ellenőrzés.

Ekkor élhettek az érintettek szóbeli panasszal, melyet a helyszínen rögtön elbíráltak. Ezen az aktuson már a szomszédos község képviselői, sőt megyehatár menti községek esetében a szomszédos vármegye képviselői is részt vettek.

A bevallási — tulajdonképpen összeírási, mérési és bevallási — táblázatokat azután könyvalkba foglalták, melyet az elgondolás szerint a falu bírója vagy plebánusa őrzött volna. A bevallási táblázatok alapján még különféle kivonatokat és összesítéseket is készítettek.

Ezek a földmérési és összeírási munkarészek azok, amelyek töredékes vagy többé-kevésbé teljes formában a szerencsés helytörténet-kutatók által egyes településeinkről a levéltárakban fellelhetők.

Dr. Strenk Tamás

Az első gőzvasút Magyarországon

A múlt század első évtizedeiben az egész világ ipari forradalmát indította el a gőzgép feltalálása, amelyre George Stephenson tette fel a koronát, a vasút megvalósításával. Most már több mint másfél százada, hogy Stephenson 1825. szeptember 27-én elindította első személyszállító gőzvasúját Stockton és Darlington között. Ám ez a vonat még csak afféle bemutató próbajarat volt, mert a menetrendszerű forgalom csak öt évvel később, 1830-ban indult meg Liverpool és Manchester között. A saját műhelyében készült mozdony óránként húsz kilométeres sebességgel haladt, de ez csodálatra méltó teljesítmény volt a lövontatású postakocsikhoz képest. Lovak ritkán tudtak 20 km-es gyorsasággal utazókocsikat vontatni, amellett elfáradtak, váltani kellett őket. A mozdony pedig fáradhatatlanul, hatalmas terhet volt képes szinte szünet nélkül vontatni.

Az angliai sikerek után a kontinensen is megkezdődött a vasútépítés. 1835-ben Belgiumban, ugyanabban az évben Bajorországban Nürnberg és Fürth között indult meg a gőzüzemű vasút. Oroszországban 1837-ben Petropavlovszk és Carskoje Selo között nyitották meg a 27 km-es vonalat, 1524 mm-es nyomtávon.

A személy- és teherszállítás új távlatokat nyitott meg a világ előtt. Minden művelt államban lázas tempóban kezdtek a vasútépítéshez. A kezdeti idegenkedés után előbb szenzáció, majd sikk, végül nélkülözhetetlen szükségserűség lett a vasút. Az emberek, népek egymáshoz való közeledését, megismerését mozdította elő, hiszen nagy távolságok is gyorsan és kényelmesen elérhetőek voltak. Az állati erővel fuvarozók és a hajósok csaknem mindenütt tiltakoztak a vasútépítés ellen. A jövedelmüket féltették.

Magyarországon a vasút megszületését tíz évvel előzte meg az 1836-os pozsonyi országgyűlésen a közlekedési törvény. Előrelátó törvény volt, de megvalósítására még várni kellett. Mint más haladó eszméknek, a vasútépítésnek is Széchenyi volt a mozgatója. Széchenyi a Magyar Királyi Helytartó Tanácsban a közlekedési osztályt vezette és azon keresztül szorgalmazta a magyarországi vasútépítést. Az 1840. január 25-i országgyűlésen javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről című tervezetben négy főirányban: Pest—Pozsony—Bécs; Pest—Székesfehérvár—Károlyváros—Fiume; Pest—Szolnok—Arad—Temesvár; Pest—Miskolc—Kassa kívánta a magyar vasutakat kiépíteni. Ez a javaslat akkor időszerű volt, mert a Helytartó Tanács már megkötötte a szerződést a Magyar Középponti Vasúttársasággal a Duna-balparti vasút építésére. A vasút első szakaszát Vácig tervezték, hogy azután Érsekújvár, Pozsonyon keresztül Bécsig meghosszabbítsák. Még csak terv volt a magyar vasutak építése, de ellenzője már akadt. Még az egyéb kérdésekben oly reális Deák Ferenc is tiltakozott, amikor Pest vármegye 1840. december 6-i közgyűlésén ezeket mondta: „Én azt hiszem, hogy a Debrecen és Pest közötti vonalra nézve alig van való a Rende között, aki velem együtt . . . álomnak nem tartaná azt, hogy itt valaha vasút létezhesék”.

De minden ellenkező vélemény ellenére 1844 augusztusában megkezdődött a váci vonal építése, és mai szemmel nézve — pedig még nem állottak rendelkezésre emberi munkát pótló gépek — meglepő gyorsasággal készült el. Ünnepélyes megnyitása 1846. július 15-én történt. A Pest—Vác távolságot, amely 33,6 km, 49 perc alatt tette meg a belga Cockeril gyártmányú és Pest névre keresztelt mozdonyal, 1430 mm-es nyomtávon. Az eddigi postakocsi, vagy más lövontatású közlekedéshez képest ez már szinte elképzelhetetlen gyorsaságú haladás volt, mert ezek a járművek 5—6 óra alatt tették meg a Pest—Vác közötti utat. A menetrendszerű szerelvényekben szalon, I—II. és III. osztályú kocsik voltak besorolva. Szalonkocsiban 1 forint 30 krajcár, első osztályon ötven, a harmadik osztályon pedig húsz krajcár volt a menetdíj Pestről Vácra. Az első magyar gőzvontatású vasutat azért vezették éppen Vácra, mert ez volt a legközelebbi város Pesthez, püspöki székhely is volt, továbbá ennek folytatásával akarták a vasutat Pozsonyig át Bécsig meghosszabbítani. Ez később meg is történt és létrejött a gyorsvonati kapcsolat a magyar és osztrák főváros között. Ez a vonal ma is létezik, de már csak Szobig jár magyar területen.

Az ünnepélyes megnyitásról a korabeli sajtó egyik lapja, a Budapesti Hirmondó így számol be: . . . Az indítás jelére a gőzmozdonyok egyet nyertének és az udvari kocsi hét vagonnal megindul a sokaság bámulatára . . . 25 percnél utazás után a dunakeszi-i állomáson megálltunk, hol jával a tenderek, vízzel a katlanok láttatnak el, mire ismét megindultunk és . . . 24 perc után mozsarak durrogása közben Vácra leszálltunk . . .

¹Ennek helytörténeti forrásértékéről lásd Morvai Péter írását a Honismeret 1986. 4. számában (Szerk.)

A civilizáció legújabb fejleménye Hunnia fővárosának is nyújtja azon élvezeteket, melynek majd minden európai főváros már egy idő óta örvend és kikocsiztatná egy csodaszzerű gőzelőfogattal a meghívottak szízeit . . . ötven és néhány perc alatt Vác városába, ahová eddig a pestiek csak . . . vakító homokfelhőkön keresztül és a legszilajabb magyar ló sanyarú megizzasztásával félnapi gyönyör nélkül és unalomteljes utazással érhettek." Ezzel a vasúttal Magyarország megindult a technikai haladás útján, hogy aztán nem sokkal később, 1848-ban, a társadalmi és politikai haladás kövesse. A következő évben a Pest—Szolnok irányú vasút építése is megkezdődött.

A szabadságharc kitörése megállította a fejlődési folyamatot, de a már megépült két vasút hamarosan a mozgalmas idők szereplője lett. A szabadságharc során Görgey és Kmetty katonák és hadianyag, ágyúk és lőszer szállítására használták a váci vasutat, amíg arra lehetőség volt. A vácihoz hasonló szerep jutott az éppen elkészült szolnoki vasútnak is, csak éppen nem katonákat, hanem a magyar kormányt és tartozékait, valamint Kossuthot és családját vitte az 1848—49-re forduló Szilveszter-éjszakán Szolnokra a Pestet elfoglaló Windischgrätz csapatai elől. A szabadságharc kitöréséig 176 km hosszúságú vasút épült meg, de a harcok idején mind a pálya, mind a felszerelés és a felépítmények súlyos károkat szenvedtek. A szabadságharc bukása után a politikailag megváltozott helyzetben — nem lévén már független magyar kormány — a vasutakat az osztrák kormány átvette és rendbe hozatta.

Kelenváry János

A balatonfüredi temetők

művelődéstörténeti emlékei

A Honismeret 1984. évi 4. számában a balatonarácsi temetők művelődéstörténeti emlékeit dolgoztam föl, ezúttal a balatonfüredi temetőkben nyugvó jeles személyekre szeretnék emlékezni. A falu-Füredről Aszfó felé vezető Bajcsy-Zsilinszky utca végén, a Laki-dűlő déli oldalán fekszik a református temető. A főbejáratról nem messze balra, díszes kovácsoltvas kerítés fogja közre Molnár Aladár (1839—1881), az Arácson létesített Szeretetház hajdani elnökének síremlékét. Felirata: „A népnevelés bajnokának, az első magyar Szeretetház megteremtőjének emlékére emelte Magyarország néptanítói s tanügy barátai adakozásából a Balatonfelvidéki néptanító-egylet.” Száz év után, de csak kibuggyan belőlem: emelünk-e manapság síremléket tanítóinknak?

Hol is működött a „népnevelés bajnoka”, Molnár Aladár? A Nemzeti Múzeumot és Könyvtárt alapító Széchényi Ferenc — Füreden gyógyittatván magát — 1872-ben barokk ízlésben kastélyt építtetett

Arácson, nem messze a szép fekvésű Koloska-völgy bejáratától. Dr. Zákonyi Ferenc — városunk díszpolgára — írja a Régi épületek Balatonfüreden (1976) című kismonográfiájában: „... 1870. november 21-én nyílt meg a balatonfüredi Szeretetház intézménye: Eötvös József, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter 17 ezer korona állami segélyt utalt ki, ebből vette meg az intézet igazgató tanácsa az Arács község mellett lévő emeletes épületet... melybe 1871. január 3-án költözött. A Szeretetházba árva, elhagyott, de erkölcsileg kifogástalan magatartású fiatal fiúkat vettek fel, akiket kiképeztek gazdasági munkára. Kormányzó tanácsa 29 főből állt, elnöke Molnár Aladár, első igazgatója Weber Ede volt...”

Még egy érdekes történeti epizód kíváncsok az előbbiekhöz. A Győri Csónakázó Egylet 1883-ban kiadott kiskönyvében irigylésre méltó részletességgel — és hangulattal — van megörökítve a balatoni evezős-, vitorlás- és úszóversenyek szinte minden mozzanata. A 92. oldalon az alábbi mondat olvasható: „Este a szeretetház javára és Molnár Aladár síremléke költségeinek fedezésére hangverseny volt a gyögyteremben”. A hajdan volt Szeretetház „új gazdája”, a Széchenyi Ferenc Mezőgazdasági Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet 1981-ben emléktáblát helyezett el a temető bejáratánál, amely a látogatót Molnár Aladár áldozatos alkotómunkájára emlékezteti.

Nem messze e síremléktől, a temető főútja mellett áll a Csajághy család sírja, melyen első pillanatban feltűnik a szomorú valóság: apa és fia egy évben távoztak az élők sorából. Dr. Csajághy Gáborról (1903—1972), a vízkémia és gyógyiszapok neves kutatójáról egyebek mellett így írt Földváriné Vogl Mária a Földtani Közlöny 103. számában: „... nehéz anyagi körülmények között, a balatonfüredi családi otthontól elszakadva látogatta a Budapesti Műegyetem vegyész-mérnöki karát... 1935-től már a Földtani Intézet vegyi laboratóriumát irányította — 25 éven keresztül...” Dr. Csajághy Gábornak több mint 40 tudományos dolgozata jelent meg, több hazai társaság választotta tagjai közé, sőt vezető tisztelet is töltött be. A kiváló szakember, a példás szorgalmú, lelkiismeretes vegyész emléke még el Füreden; jó lenne azt maradandóvá is tenni, s talán a későbbiekben egy utcát elnevezni róla. A temető főbejárati kapujánál — a Molnár Aladáré mellett — helyezte el 1982-ben emléktábláját a Dunántúli Regionális (Vizmű) és Vizgazdálkodási Vállalat Balatonfüredi Üzemérnökségének Lóczy szocialista brigádja.

1975 nyarán sok százan álltak körül annak az embernek a sírját, aki a felszabadulás után a község első kommunista tanácselnöke volt. *Köputaki Antal* (1890—1975) tisztességben megmaradt emléke máig is el Füreden.

A református temetővel szemben, ugyancsak az országot mellett, egy kisebb temető fekszik. Bejáratánál tölgyfa tábla hívja fel a nagy ritkán arra kirándulók vagy sétálók figyelmét, hogy: „Ebben a temetőben nyugszik *Kéry Gábor* (1887—1973) balatonfüredi asztalosmester, aki a Lóczy-barlangot az utókor számára felfedezte. Állította a Lóczy Lajos Gimnázium közössége 1981-ben”. Úgy gondolom, hogy érdemes felidézni a védett, geológiai tekintetben is egyedülálló barlang felfedezésének néhány mozzanatát, rövid történetét. A múlt század vége felé a füredi Öreghegy környékén még működtek kőbányák, ahol — a történet tanúsága szerint — az 1894. év nyarán egy kőfejtő fesztitővasa munka közben beleesett egy nyílásba, s mint kiderült, a nyílás nagyobb mélységű üregbe vezetett. Noha *Kéry Gábor* még kisgyermek korában játszott az üreg körül, mégis, csak 1930-ban kereste meg újra a barlangot. „... terve az volt, hogy a... nagyközönség számára hozzáférhetővé tegye és ezzel [is] Balatonfüred természeti szépségeit gyarapítsa...” — emlékszik rá a krónika. A barlangot később a neves geológus, dr. *Kadič Ottokár* (1876—1957) irányításával tudományosan is feltárták, később bővítették, majd kiegészítették a járatokat, villanyt vezettek be; ma már kevés kiránduló kerül el a nevezetes látványlót, ahol 1982-től a bejárati falon márványtábla hirdeti a felfedező és a feltáró tudós emlékét.

A temető nyugati oldalán, nem messze a főbejáratától van egy minden hivalkodástól mentes sír. *Adi néni* — csak így ismerték a helybeliek, s ez a sírírata is. Ránzay Ágostonné nyugszik ott. Neve alatt nincsenek évszámok; amit életében mégis tett, maradandóbb, mint játékosan eltagadott évei sokasága. Francia földön született, később férjével Füreden telepedtek le. Itt élte meg — már öközven — a második világhégés utolsó éveit is. S *Adrienn de la Maar* — sokak télen csodálatára — szokott francia hadifoglyokat és katonákat menekített, bűjtött Füreden! Valamikor az ötvenes évek végén a Francia Becsületrend Tiszti Fokozatát kapta meg a távol- és túlélők által csak „Füredi Mamá”-nak emlegetett idős asszony.

Pár lépésre ettől a sírtól pihen — a felirat szerint — *Kazinczy Ferenc* unokája és dédunokája: *Hegedűs Lajosné* (1846—1922), *Tornáczky Kálmánné* (1875—1945) és *Hegedűs Tornáczky Emma* (1891—1975). S noha a nagy költő személyét illetően távoliak e rokoni kötelékek, említésük talán mégsem hasztalan, hiszen ennek kapcsán — ha csak egy pillanatra is — felidézhetjük magunkban a nyelvújító széphalmi remete kaptát.

Az 1829-ben, klasszicista ízlésben épült füredi református templomtól — melynek falán tábla hirdeti egykori presbitere, az irodalomszervező, népdalgyűjtő és zoltárszerző *Pálóczy Horváth Ádám* emlékét — kellesse sétával érhetünk a hangulatos, védett népi műemlékekben gazdag Siskébe. Neve a mai Füred egyik szomszédos települése emléket őrzi. Az utca felső végében áll még a volt Pálfi-féle vizimalom, melyet lapátok és víz híján mára esetleg az emlékezés, vagy a Sárkányvölgy ittaradott szelleme ha meghajt egyszerez-gyszerez. Az itt kezdődő Régitemető utca a papsokai romokhoz és temetőkhöz vezet.

Papsoka a mai Füredet alkotó öt település egyikének a neve, melyből az utókorra emlékgyarapításul mindössze a szép templomról és a köré fonódó öreg temető maradt. Az alacsony kis falon belül, sárgán virázó akác mellett pihen *Keöd József* (1839—1897), a Kisfaludy gőzhajó utolsó kapitánya. *Keöd kapitánynak* — a Magyar Hajózás 1982 februári számában — dr. Zákonyi Ferenc állított emléket, ebből idézek: „... a gőzhajó utolsó magyar kapitánya *Keöd József* volt [aki] 1879-től 1887-ig vezette a lapátkeresek első hajót...” Sírja hosszú ideig igen elhanyagolt állapotban volt, míg nem 1980-ban a MA-

Ebben a temetőben pihen
DR. CSAJÁGHY GÁBOR

(1902-1972)

*a vízkémia és quéggyiszapek neves hazai kutatója,
 Balatonfüred szülötte.*

*A táblát a DRVV „Lóczy Lajos” szocialista brigádja
 készítette 1981-ben.*

HART II. Rákóczi Ferenc szocialista brigádja Siófokról (!) át nem jött és rendbe nem tette. A sírt megtisztították, a sírfeliratot átfestették, a hiányzó keresztet újjal pótolták, a síroszlop talapzatára pedig vörösréz plakettet (1986 őszén még megvolt!) erősítettek az alábbi felirattal: „Keöd József, az első balatoni gőzhajó, a Kisfaludy utolsó kapitánya volt. A MAHART II. Rákóczi Ferenc szocialista brigádja.”

Alig pár lépésre Keöd kapitány sírjától — buxusbokrok és akácok árnyékában — áll egy vörös homokkőből faragott, letört keresztű sír, amely alatt *Csordás László* (1832—1892) 1848-as honvéd porai nyugszanak. Unokája ma is él — csaknem százszentendős —, s Keszthelyről gondoskodik a sír ápolásáról. A 48-as honvéd — az irások tanúsága szerint — a Székelyföldön, 17 éves korában állt be Bem apó seregébe tüzérnek, s hosszú hányattatás után telepedett le Füreden. Az emlékezés legszebb és legkegyetesebb módját választotta néhány éve az egyik balatonfüredi iskola: Csordás László sírjánál emlékeztek meg március tizenötödikéről!

A 48-as honvéd sírjával szemben történelmünk újkori harcának áldozatai nyugszanak. Egyfelől 51 magyar pihen egy tömegsírbán, kik a történelmi sorsforduló utóvédharcának lettek áldozatai; pár lépéssel arrább szovjet katonák sírjain nyílik a virág. Crescsenko Petr Tyimofejevics, Kocsanov Viktor Gavrilovics, és 8 ismeretlen katona pihen itt.

Két éve nyírfákat ültettek valamennyi arácsi-füredi emlékezetre méltó személy sírja közelébe — a természet amolyan hagyatkozó jeleként — alig egy-kettő eredt meg. Nem volt, aki egy-egy vödör vízzel fogantatásban tartotta volna őket! Szomorú bizonyítványunk is lehet!

Valamikor a Régitemető utca északi oldalán, a siskei fenyveserdő alatt is temető volt, mégpedig a régi református temető. Itt állt valahol 1960-ig a költő és nyelvész *Kerekes Ferenc* díszes sírköve: ma néha néha kaszálgatják, máskor legeltetik. Az akácsról alatt egy jó cimborám méhe alusszák telente bódult álmukat. Ennek a temetőnek a szomszédságában — talán egy valamikori okos felekezeti békétől indítva — magas, de már romos kőbástyával védve fekszik az izraelita temető. Ajtaján látogatást tiltó tábla, s aki megfogadja az írás tanácsát, mentesül a szégyenteljes látványtól: siratófal bezúvva (éppen mostanában újítják majd fel), a szép márvány síremlékek majd mindegyike sorra ledöntve: szerte az ember és eszközeinek lélegzetelállító, erkölcsstelen nyomai! De mégsem! Az egyik sírt erős kőénybokor, a másikat tuskés vadakác, a harmadikat, negyediket áthághatatlan bozót védi — ezek még állnak, de meddig? Milyen indulat vezérelhet embereket arra, hogy a már senkinek semmit ártani nem tudó eltávozott embertársak utolsó földi jelét így meggyalázzák?

Amikor a füredi temetők művelődéstörténeti emlékeiről szóló utolsó oldalakat fogalmaztam — magam is kórházban —, nem gondoltam, hogy az örök-huncut füredi mesemondónak is az alsó-laki dűlőben jelölje ki helyét a sors. Nem sokkal 73. születésnapja előtt, 1985. június 4-én helyezték örök nyugalomra *Lipták Gábor* író. Ugy hírlík, ő kérte magát oda: ha kedve szottyán, tudjon hová elbicegni egy jó pohár borra.

Szekér Ernő

Diákszínjátszás Rév-Komáromban

Városunkban a 4 osztályos gimnázium a westfáliai békét követő évben, 1649-ben alakult. Ebben az évben II. Ferdinánd a Várgrof Házat (Domus Burgavili) a jezsuitáknak adományozta, hogy ott iskolát létesítsenek. A kibővített épületben 1698-tól már 6 osztályos nagygimnázium működött, majd 1749-ben a Szent András-templommal szemben, a mai Múzeum helyén álló épületbe költözött az intézet, amelyet 1750-ben Flum osztrák miniszter utasítására újra 4 osztályos kisgimnáziummá alakítottak át. Így működött 1907-ig, amikor ismét nagygimnáziummá minősítették, és 1911-ben a 8 osztályt végzett növendékek már érettségiztek. Még az átalakulás előtt felvetődött egy korszerű épület emelésének terve. Tuba János, Komárom város országgyűlési képviselője 1897-ben egy emlékiratot terjesztett a város közgyűlése elé:

Jelenet a Szülőföldem című lírai oratóriumból

„A főgimnázium létesítése iránt újabb mozgalom megindítása tárgyában”. Az ebben feltüntetett javaslatok jelentették az alapját azoknak a tanácskozásoknak, amelyeket Sárközy Aurél főispán hívott össze a vármege nagyermebé, ahol a megye, a város küldöttei és a pannonhalmi főapát képviselői a főgimnázium létesítéséről tanácskoztak. A tárgyalások eredményeként született meg az 1905. március 22-én hozott városi közgyűlési véghatározat a főgimnázium létesítéséről.

Az építkezés költségeit a megye és a város közgyűlése megszavazta, és 1907. szeptember 10-én megkezdték az alapozómunkákat, majd 1908. szeptember 8-án az épületet ünnepélyesen átadták rendeltetésének. Ebben az épületben működött a bencés gimnázium 1945-ig. A második világháborút követő újabb határváltozás után megszűnt a magyar nyelvű oktatás, és csak 1950 őszén szerveződött újra a magyar gimnázium. Kezdetben a szlovák gimnázium magyar tagozataként működött, de 1951-ben már önállósult. Az eltelt 36 év alatt 3600 tanuló érettségizett a Komáromi Magyar Tannyelvű Gimnáziumban, ezeknek 55 százaléka szerzett vagy szerez egyetemi, főiskolai végzettséget, 18 százaléka pedig felsőfokú szakiskolában tanult tovább.

Csehszlovákia legnagyobb magyar tannyelvű gimnáziumában — a hagyományokhoz hűen — igényes kulturális munka is folyik. Ennek elsőrendű képviselője az *irodalmi színpad*, amely az 1960/61-es tanévben alakult azzal a célkitűzéssel, hogy nevelő szándékkal szóljunk az irodalom kedvelőihez, mindennek előtt tanuló ifjúságunkhoz. Művészi tolmácsolásra törekedtünk, tehát az oktatásnak élményt nyújtó formáját képviseltük. Sajátos feladat volt ez, nagy gondot, körültekintést igényelt. Első műsorainkban még nem volt mozgás, nem volt játék, a szerkesztésnél csak arra ügyeltünk, hogy a vers, próza és a zene összhangban legyen. Ugyanakkor megköveteltük a pontos, igényes művészi vers- és prózamondatait. Ilyen formában mutattuk be Petőfi Sándor, Ady Endre, Juhász Gyula, József Attila forradalmi változást követelő költészetét.

A mozgalom azonban még ki sem bontakozott, már megjelentek a jövővel kapcsolatos kételkedő írások. Az 1962/63-as évkönyvből idéztek: „Újabbban egyre többet olvashatunk lapjainkban, folyóiratainkban az irodalmi színpadról. Vannak, akik tagadják létjogosultságát, hivatkozva arra, hogy a rádió és a televízió mindenhova elviszi a kultúrát, a tudást, és közvetítő szerepével nemhogy csökkentené, de erősen növeli a művészettel szembeni igényeket”.

A borúlátó cikkek azonban nem tudták befolyásolni az egyre izmosodó mozgalmat, ugyanis az irodalmi színpadok megjelenése történelmi szükségszerűség volt. Az ötvenes évek második felében a líra korvallató műveivel idézte a színpadra a kor problémáit. A lírát mintegy tömegmozgalomként pódiumhoz juttatta, újszerű gondolati színházat produkált.

Az 1960-as évek végén az oratorikus forma mellé a játék is felzárkózott. Mi is ezt az utat próbáltuk tapasztalni. A szegénység szárnyain, Szabadság útján, Emlékezés, Szegénylegények, Út a győzelemhez című összeállításainkban az oratorikus formán belül hangokra bontottuk a verset. Az ilyen műsor a jelzéses játékestilust igényelte, nem tűrte a naturalizmust, de még a figurával való teljes azonosulást sem kívánta, mint a realista stílusú játék. Ez az előadói stílus mindig kíván egy kis kívülmaradást, ily módon csupán jelzéssel, a lényeg kiemelésével akár idős embert is eljátszhattak tanítványaink.

Az 1970-es évek elején már bátrabban alkalmaztuk a korszerű rendezői megoldásokat, s változtattunk az összeállítási felfogásunkon is, mert az irodalmi színpad feladata nem csupán versek egyes szakaszainak, részecskéinek előadása, hanem sokkal inkább egy nagyobb mű feldolgozása. Így tanultuk be Voznyeszenszkij Rekvijmét, Tvardovszkij Tyorkinját, Bikov Az ő zászlóját, Hasek Svejkkjét. Nem hagyományos Svejket akartunk színpadra állítani, hanem olyan figurát, akiben benne van a kisémberek csalafintasága mellett a mi

Ludas Matyink leleményessége, a székely góbé furfangja, a közép-európai ember gondolkodása. A színpadon elvonult előttünk egy államképződmény utolsó történeti szerepében, és célba vettük azt a társadalmi életformát is, amely túlélte a korhadat rendszer pusztulását.

A hetvenes évek végén szakmai tanácskozásokon egyre többen beszéltek arról, hogy a gimnáziumokban és szakközépiskolákban a háromfelvonásos realista színjátszásnak már nincs jövője, mivel sok időt és energiát igényel, amiből kevés térül meg az iskola számára. Kétségtelen, hogy a teljes estét betöltő drámai művek előadása iskoláinkban egyre ritkább, viszont gyakoribbak az egyfelvonásosok és a nagyobb lélegzetű darabokból készült rövid összeállítások. Lényegében ezekben folytatódik a hagyományos diákszínjátszás, amely a XVI. században alakult ki, és abban az időben egyet jelentett a magyar nyelvű színjátszással. A XVIII. században a felvilágosodás, a XIX. században pedig a reformkori eszmék népszerűsítését is szolgálták a diákszínjátékok, akik jó szálláscsinálóivá váltak a hivatásos színjátszásnak is.

Az iskolai színjátszás a XIX. század második felében és a XX. század első részében módosul, ekkor egyre inkább a hivatásos színházak utánzóivá válik. Századunk második felében a diákszínjátszás történetében különös jelentőségű változás részesei és irányítói vagyunk. A diákjátékoknak funkciót ad az oktatás segítése, a nevelő szándék, az irodalmi és színházi ízlés fejlesztése.

Irodalmi színpadunk eddig jobban az oratorikus pódiumi formát művelte. Az 1981/82-es tanévben változtattunk, és áttértünk a korszerű diákjátéokra. Ilyen formában mutattuk be Páskándi Géza *Az eb olykor emeli lábát* című mesejátékából készült összeállítást, amelyben az igazság kimondásának fontosságáról szóltunk. Nagy közönségikert aratott műsorunkkal eljutottunk az országos versenyre is, ahol másodikok lettünk, a Kerületi Népművelési Központ pedig kulturális szerződés alapján magyarországi vendég szereplésre küldött bennünket.

A felvilágosodás kora dámaírójának. Pállya Istvánnak Ravasz és Szerencsés című darabját tanultuk be 1983 tavaszán. Ebben a diákjátékban is a szórakozásnak egy nemesebb, értékeesebb és értelmesebb fajtájával találkozott a néző. Az előadás folyamán élethelyzeteket, típusokat, hangulatokat, konfliktusokat ismerhetett fel, mintha az életet látná maga előtt.

Az 1986. évi Jókai napok közönsége nagy szeretettel fogadta a városunkban született Illei János iskolai drámáját, a Tornys Pétert, amelyben a nagyravagyókat, a műveltségi és szellemi gyengeségeiket cikkel takargatókat, a hamisan épülőket figurázta ki. Mint iskolai darab, méltán érdemli meg hirnevét. Kelemen László szintársulata már 1795-ben Kolozsváron és Nagyváradon is bemutatta. Mi úgy állítottuk színpadra, hogy a szerepek jelentős részét lányok játszották el, ezzel sajátos hangulatot adtunk ennek a kitűnő diákjátéknak. A farsangi történet hangulatát korabeli zenével, dalokkal és táncokkal igyekeztünk fokozni.

A negyedszázados évforduló nemcsak a visszatekintésre nyújt alkalmat, hanem az összegezésre is kötelez. Huszonöt év során 52 összeállításban, lírai oratóriumban, diákjátékban kb. 800 tanuló szerepelt. És hány előadás? Pontosan nem jegyeztük, de volt olyan műsorunk, amellyel 35-ször léptünk a közönség elé.

Amikor iskolánk kulturális életéről írnak a lapokban és beszélnek a rádióban, elsősorban az irodalmi színpadot emelik ki, vers- és prózamonóink az értékeléskor valahogy háttérbe kerülnek. Pedig huszonöt évvel ezelőtt iskolánk legjobb szavaloiból állítottuk össze azt az együttest, amely a mozgalom alapozója lett. A következő években és évtizedekben is rájuk épült irodalmi színpadunk, amely fő feladatának mindig anyanyelvünk ápolását, vers- és prózamonóink nevelését tekintette. Ennek a következetes munkának

Páskándi Géza: Az eb olykor emeli lábát című művének előadása

meg is vannak az eredményei, hiszen tanítványaink a negyedszázad folyamán megrendezett országos versenyeken 59 első, második, harmadik helyezést értek el, a magyarországi Jókai-emléknapok versenyein pedig hétszer voltak győztesek.

A felsorolt adatok még megközelítőleg sem tükrözik azt az áldozatos munkát, amely e ragyogó eredményekhez vezetett. Mindezeknek eredője az igényesség, a rendszeresség, az élni akarás, amely erőt ad, jelent és jövőt formál. Nem a gyengéset takaró hitvány címekért, anyagi megkülönböztetésekért, hanem iskolánkért, közösségünkért, jövőnkért dolgozott az a 800 tanítványunk, akiket nemzetiségi kultúránk cselekvő részeseként, anyanyelvünk gondozóiként tart számon a csehszlovákiai magyar művelődéstörténet.

Gáspár Tibor

Két műemlék Kelet-Szlovákiában. A Töketerbesi (Trebíšov) Járási Honismereti Múzeumnak, miután öt évvel ezelőtt új helyre, az egykori Andrassy-kastélyba költözött, végérvényesen megoldódtak korábbi helyiség gondjai. Mivel azonban a szobán forgó épületegyüttes addig mint egészségügyi intézet szolgált, bizonyos belsőépítészeti átrendezést hajtanak végre, amit a Zsolnai Műemlékvédelmi Hivatal végz. Magát a kastélyépületet övező kiegészítő épületeket, valamint az egykori Francia-kertet, ma V. I. Lenin-parkot, eredeti formájában szeretnék visszaállítani. Ebben többek közt segítséget nyújtott a szerencsi múzeum oly formán, hogy korabeli fotókat küldött a kastélyról és a hozzá tartozó parkerdőről, melyek az 1893—1895. évi állapotokat ábrázolják. Ezek alapján alakítják a környezetet. Maga a múzeum jellegét tekintve ugyan mezőgazdasági, további részlegein belül céljuk és feladatuk a dél-zepléni (Felső-Bodrogköz) magyar etnikum munkásmozgalmi és történelmi útjának bemutatása is. A múzeumi hálózat fejlesztési koncepciója keretében folyamatosan bemutatják „délzepléni” képzőművészeti al-

kotásait, melyekből ez idáig is rendeztek már kiállítást a járási székhelyen, Terebesen, Kassán, illetve néhány alkotást a beregszászi testvérvárosban is bemutatnak. Egy kerületi (megyei) szintű párttáborozat alapján a Kisgaléria-teremben kap állandó néprajzi kiállítást a két nép, a szlovák és a magyar, kultúrájának tárgyi dokumentuma.

A járás második, sokáig „gazdátlan” műemléke a Borsiban lévő II. Rákóczi Ferenc szülőhelyként számon tartott vizi vár, szintén gazdára talált, a járási honismereti múzeum kapta használatba. 1986. végére tervezték az Andrassy-kastély tatarozásának befejezését, aztán az építők áthelyezik székelyüket Borsiba. A borsi vizi vár rekonstrukcióját, tekintettel annak megviseltebb állapotára, négy évre tervezik. Amikor ez megtörténik, az előzetes tervek alapján úgy kívánják berendezni, hogy helyet kapjon benne egy Rákóczi-emlékszoba, néprajzi kiállítóterem, az újkori történelemből pedig egy „Barátság-vasútvonall”-kiállítás, tudniillik annak idején itt székelt a vasútépítők vezérkara. Néhány helyiséget pedig korabeli stílusbútorral rendeznek be. (D. Varga László)

A töketerbesi (Trebíšov) Andrassy-kastély, 1985

„Igyekeztem a magam igazát is mondani . . .”

*Imreh István kolozsvári történésszel
beszélget Páll Árpád*

● *Három és fél évtized kutatómunkájának jelentős részét összegező könyved, a bukaresti Akadémia Balcescu-díjával kitüntetett Erdélyi hétköznapiak előszavában írod: „A szerző — falukutatóként való indulása és gazdaságtörténelmi iskolázottsága következtében is — kezdettől fogva a társadalom- és gazdaságtörténet elemzését és e körön belül a parasztság történetének művelését érzi legsajátosabb feladatának”. Kérlek, vázold kissé részletesebben azokat a szubjektív és objektív tényezőket, amelyek érdeklődési körödet, kutatási területedet kialakították és meghatározták.*

Sepsiszentkirályon születtem, a falu jelentette első kapcsolatomban a világgal, a falusi gyermekek játéka, mindennapi foglalatossága, az ismeretszerzés, a feladatvállalás és -teljesítés első alkalmait és örömeit. Apai őseim írásos bizonyítékokkal igazolhatóan 400 évre visszamenőleg falun éltek, szabad székelyként földet műveltek, és állandó kapcsolatban állottak az értelmiségi munkával, az írás-olvasással is. Egy 1590 táján kelt írat Imreh János nevű ősomet ludimagisterként említi, vagyis tanító volt, és 1599-ben esett el a sellenbergi csatában. Anyai ágon hasonló rendű és rangú emberek voltak elődeim, csak hogy ők nem Háromszékről, hanem Szokmárról, Udvarhelyszékről származtak. Szoros szálak fűznek tehát ahhoz a tájegységhez és népcsoporthoz, amely vizsgálódásaimban is központi helyet foglal el. Bármilyen szorosak is azonban ezek a szálak, és bármilyen meghatározóak a modern pszichológusok véleménye szerint a gyermekkori élmények, ha érdeklődésem körvonalazódásának, eszmélésem-gondolkozásom kialakulásának szakaszában nem ismerkedem meg a népi írók tevékenységével, Szabó Zoltán, Feja Géza, Kovács Imre, Erdei Ferenc, később Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter és a többiek írásaival, valamint a román falukutató-mozgalommal, a Gusti-féle szociográfiai iskolával, nem valószínű, hogy korai élményeim forrása egyúttal magam tárgyává is válik.

● *Vonzottak más pályák is?*

Középiskolai tanulmányaimat a kolozsvári Unitárius Kollégiumban, a mai Brassai Liceumban kezdtem el, s Tóth István nevű rajztanárom, a kítőnő miniatürista biztatására negyedikes koromban kiállításon mutattam be munkáimat. A kiállításról cikk jelent meg az egyik napilapban, a cikk valamiképpen apám kezébe is eljutott. Ő attól tartván, hogy kegyelemkenyéren élő bohém lesz belőlem, kivett az iskolából s a brassói kereskedelmibe íratott be. Érettségi után tanulmányaimat az egyetem közgazdasági karán folytattam, s doktori értekezésem tárgyául a székely közbirtokosságok történetét választottam.

● *A legtöbb történész humán műveltséggel, humán megalapozással vág neki a pályának, a te eltérő utad már akkor azt jelentette, hogy a történelmi kutatás egyik kevésbé szokványos ágát választod?*

Hogy közgazdász vagy történész lesz belőlem, azt akkoriban még magam sem tudtam. A népi írók hatására nemzedékem és az utánunk következő nemzedékek legjobbjaiiban erőteljesen munkált a dolgozó nép szolgálatának, a haladás előmozdításának vágya, s anélkül, hogy minden részletében tisztázott tudományos világnézettel, pontosan körvonalazott stratégiai és taktikai elképzelésekkel rendelkezünk volna, lobogott bennünk a hivatástudat. Kelemen Lajossal való megismerkedésemmek és szorosabb kapcsolatomban köszönhetem azt a felismerést, hogy a lázas tenniakarást a mához vezető út szakaszainak ismeretével

kell kiegészíteni, ha nem akarunk a sötétben botorkálni, ha a dolgok jellegét és irányát helyesen akarjuk megítélni. Ezt a tapasztalatot ellenkező oldalról erősítette meg aztán a falukutatói tevékenység, a Venczel József vezetésével végzett bálványosváráljai felmérés. Itt ugyanis az általam ismert székelyföldi falvaktól eltérő hagyományokkal rendelkező, jobbágyi sorból kinőtt közösséget ismertem meg, amelynek jelenbeli életmódját, közérzetét, tudatállapotát csak úgy tudtam megérteni, ha összevettem a kialakulás folyamataival. A harmadik tényező, ami leendő kutatási területem, vizsgálódási pásmám kialakulásához hozzájárult, a statisztika módszereivel való ismerkedés, és az általa felvetett ismeretelméleti kérdésekbe való belemerülés volt.

A levéltári kutatás és a szociológiai szemlélet elsajátítása vezetett később a feldolgozatlan jelenségeket rögzítő források tudatos keresése felé, ennek során jutottam el a falutörvények, a jegyzőkönyvek, számadások, robotlisták, földesúri költségvetések, taxafizetést igazoló uradalmi tisztai naplók és különböző összeírások felfedezéséhez, a bennük rejlő kortörténeti lehetőségek fokozatos felismeréséhez.

● *Már a negyvenes években használtak statisztikai módszereket a történelemkutatásban?*

Olyan súllyal, és olyan történelemszemléleti megalapozottsággal, mint ma sem. Amellett újra hangsúlyozom: akkoriban magam sem voltam még történész, hanem olyan gazdasági képzettű szociológus, aki a történelem, főként a néptörténet iránt is érdeklődik. A szociológiában viszont — gondoljunk csak Durkheimra, aki kutatásainak középpontjába a „faites sociaux”, a társadalmi tények tanulmányozását állította — már általánossá vált az akadémiai jellegű mérískélésektől és vitáktól, a szószaporitástól való elfordulás.

● *No de szolgált-e a múlt olyan mennyiségű és minőségű adatot, hogy sikeresen alkalmazhassuk a statisztikai módszereket és segítségükkel valami újat is megtudjunk? Nem fenyeget-e ez esetben még fokozottabb mértékben a statisztikai adatok manipulálhatóságának veszélye, az a lehetőség, hogy nem is célzatosságból, hanem egyszerűen a dolgok nem teljes ismerete következtében bizonyos részjelenségeket, valóságdarabkákat a jelenség, a valóság egészének tekintsük; s ahelyett, hogy a különböző vonatkozások egymáshoz való viszonyításával felfedjünk a lényeg, meghamisítjuk azt, torz képet festünk róla?*

A vesztély elvileg kétségtelenül fennáll, gyakorlati lehetőségét mégis csökkenti, hogy távolabbi időkről lévén szó, a lényeg felfedezéséhez nem fűződnek közvetlen hatalmi érdekek, és csak ritkábban kapcsolódnak hozzájuk a napi politikai taktikai megfontolásai is. Vegyünk egy konkrét példát: különböző leírásokból, emlékezésekből tudjuk, hogy a XIX. század első felében 1817 volt az éhínség éve, de hogy az éhség valójában milyen méretű volt, a szegényebb néprétegek mekkora részét érintette, azt a statisztikailag értelmezhető adóösszeírások alapján tudjuk érzékelteni, hiszen a megfigyelt népességet ezek tükrözik. . . . Általánosabban szólva: a társas együttélés, a termelőmunka, a művelődési élet nagyobb gyakorisággal kelti életre a hasonlatos formában jelentkező, azonos módon lejáró eseményt, az ismétlődő történelmi tényt, mint a politikai eseménytörténet, amit a kutatás hosszú időn keresztül úgyszólván kizárólagos vizsgálódási területének tekintett. Az ismétlődés lehetővé teszi a jelenségek mérhetővé, számlálhatóvá alakítását, így figyelemmel kísérhetjük sok történelmi tény és jelenség időbeli változását, térbeli elterjedését, gyakoriságát, súlyát, a különböző típusok arányát, irányzatok hanyatlását vagy felfelé ivelését.

● *Szabó István, a közelmúltban elhunyt kitűnő néptörténet-kutató tudomásom szerint azt vallja: a magyarság azért nem tűnt el a hunokhoz, avarokhoz, besenyőkhöz és más népvándorláskori népekhez, népcsoportokhoz hasonlóan, mert a faluban megmaradásának és fejlődésének, a közösségi összetartó és életlő adottságoknak és erőnek megfelelő keretet talált. Kutatásaid alapján hogy határozád meg a székely falu e tekintetben betöltött szerepét?*

A székely falunak, mint a közösség életműködését serkentő és szabályozó keretnek a kérdését, pontosabban e kérdéskör néhány fontosabb vonatkozását az *Erdélyi hétköznapokon* kívül és azt megelőzően *A rendtartó székely falu* című könyvemben tárgyaltam. A kérdéssel foglalkoztak mások is, nekem is szándékomban van foglalkozni a továbbiakban is, s a téma ezzel távolról sincs még kimerítve. Sőt, többé-kevésbé szükségeszerű, hogy az idő múlásával a kutatók újabb és újabb szempontokat vessenek fel ezzel kapcsolatban is. Ha mindezek előrebocsátásával mégis megkíséreltem a lényegre jelenlegi ismereteim alapján összefoglalni, azt mondanám: az okmányokat böngészve, a tényeket vizsgálgatva olyan összekötő kapcsok és szálak rendszerét ismertem meg a múltbeli székely falu életében, amelyek nemcsak a gazdasági feladatok ellátását, a közösség ügyeinek intézését, a vitás kérdések eldöntését tették lehetővé, hanem a szülőföldhöz, az ősök örökségéhez, a kultúrához való viszonyulást is megszabták, a világról és az emberről kialakult határozott képet sugalltak, jól körülhatárolható zilárd értékrendet állítottak fel. A. J. Geurevics mondja *A középkori ember világképe* című kitűnő munkájában, hogy sem teljes szabadság, sem teljes elnyomottság nem létezik, hogy minden korban minden társadalmi osztály számára adott bizonyos szabadságpásmza, ennek határai azonban változnak. Nos, a székely falunak is megvolt a maga koronként változó, a feudalizmusban egyre szűkülő, de mégiscsak meglévő szabadságpásmzaja, mely lehetővé tette, hogy a közösség tagjai a falu törvényeiben saját törvényeiket fogalmazták meg, bennük bizonyos mértékig saját törvényeiket ismerjék fel.

● *A zsellérek és a jobbágyok is?*

Igen, ők is. Persze úgy kell érteni, hogy a termelési viszonyok jellege a Székelyföldön más volt, hogy a zsellérnek, jobbágyának itt nem kellett ledolgoznia a robotnapokat. De kevesebb volt a földesúri birtok, a feudális termelési viszonyok kevesebb ember lét- és munkafeltételeit szabták meg, másrészt a katonáskodás, a határári feladatok és egyéb különleges megbízások ellátása számbelileg is jelentős társadalmi réteget hozott létre, amely nagyobb szabadsággal rendelkezett, s amely az egytelkes és egyházhelyi nemesekkel együtt a falu szerkezetét is megváltoztatta. A másfajta szerkezet visszahatott a többiekre, a

közösség egészére, s a közügyek intézésének módját is kedvezően befolyásolta. A falu ügyeinek intézésére megválasztott testületek és személyek az esetek döntő többségében nem egyszerűen a földesúr érdekeit és akaratát képviselték a többséggel szemben, hanem a törvényeket ama közös és általánosnak elismert értékrend szerint alakították ki és alkalmazták. A közösség tagjai bizonyos kötelezettségeket, törvényszerűségeket magukra nézve érvényesnek ismertek el (a kölcsönös segítségadást, a kalákázást, az özvegyekről, árvákról való gondoskodást például), és cserében a védettség állapotát kapták. Ennek a szokásrenden alapuló, korporatív jellegű, viszonylagos szabadságnak az ellentéte a törvények és rendeletek útján való kormányzás, amellyel először II. József idejében ismerkedett meg igazából a birodalom, és a székely falu is. 10 év alatt 8000 törvényt és rendeletet zúdítottak akkor a nép nyakába, ezeknek az lett volna a hivatásuk, hogy a felvilágosult abszolutizmus „közjó” fogalmát megvalósítsák, a gyakorlati eredmény azonban eyebek között az lett, hogy ideig-óráig még azt a bizonyos korlátozott szabadságpázmát és cselekvési lehetőséget is szűkebbre vonták.

● *Bálványosváraljával kapcsolatban egy célzás erejéig utaltál már a székely falu és a jobbágyfalu különbségeire. Szeretném, ha a párhuzamot ...*

A módszeres összehasonlításra nincs itt sem időnk, sem terünk, mindössze annyit mondhatok, hogy a táborozás alkalmával azt tapasztaltam, és felmértem adataiból is az derült ki: az emberek kezdeményező-készsége, összetartása, erejükbe vetett hite, szolidaritástudata, és -készsége sokkal csökevényesebb volt, mint gyermekkorom színhelyein. Vagy hogy Bálványosváraljától függetlenül más vonatkozást, más példát is felhozzak a múltnak a jelenbe átnyúló hatására: mikor a faluközösség általános értékrendjének törvényeit, szabályait kezdem tanulmányozni, az előírásokban azt a gyermekkoromban is sűrűn hallott intelmet ismertem fel, amelyet a legfrappansabbban Veres Péter fogalmazott meg a maga osztályostársainak hitként: „Megdögleni lehet, de rongy emberré válni nem”.

● *A székely faluéhoz hasonló jellegzetességek felfedezhetők más tájegységek lakosainál is?*

A román szabadparaszrok (moşneni, razeşi), a doni kozákok, a skandináv falvak lakosainak alakulatai mutatnak például hasonló vonásokat, és közösségeik csaknem azonos működési elveket követnek. Bocskai juttatott hasonló szabadságjogokat hajdúinak, és Rákóczi Ferenc is ezen az úton haladt. A meseiróként ismert Jakob Grimm a német falutörvényeknek jóval teljesebb gyűjteményét állította össze, mint amit mi felmutathatunk, s az indíttatást a micink összegyűjtésére is tőle kaptuk. Vigasztalódhatunk viszont azzal, hogy az ügyintézés tekintetében a mi törvényeink talán egy fokkal demokratikusabbak voltak, mert nem igyekeztek a legkisebb részleteket is meghatározni, valamivel tágabb teret engedélyeztek az alkotószellemnek.

● *Kutatási területedhez való hűségedet soha semmi nem tette próbára? Nem környékeztek meg kísértések, nem emésztettek kételyek, nem készítették kitérőkre mulhatatlanul szükséges feladatokat?*

Mindjárt az egyetem elvégzése után egy nagyvállalattól kaptam jómóddal kecsegtető ajánlatot, de én másfajta örömrre, boldogságra vágytam, és a kutatást választottam. A felszabadulás után részt vettem az új, népi alapokon nyugvó szövetkezeti rendszer megszervezésében és irányításában, egyszerűen igyekeztem gyakorlatilag is tenni valamit a falukutatás során feltárt társadalmi bajok egy részének kiküszöbölése érdekében. Az olyan megbízatásoktól azonban, amelyek álmaim területétől végleg elszakítottak volna — óvakodtam. Tettem ezt annak ellenére, hogy ez a terület eleinte nem kecsegtetett különösebb kilátásokkal, hogy egy időben szembe kellett nézmem a narodnyikizmus vádjával, s 1949-ig az egyetemen, a szükségleteknek megfelelően statisztikát, gazdaságtörténetet és jogtörténetet tanítottam. Az 1950-es évektől kezdve előadtam történetet, s igyekeztem nemcsak közvetíteni, hanem a magam igazát is mondani és hasznosítani természetesen azt, ami szűkebb témám szempontjából hasznosítható.

● *Több mint három évtizeddel ezelőtt, amikor megismertelek, az elméletet nem csak a nevelői gyakorlattal kapcsolódva szervesen össze, hanem a társadalom alakításának általános szükségleteivel is. Jut idő mostanában is e sokrétű feladathalmaz vállalására, vagy inkább az elméleti általánosítást és összegezést helyezed előtérbe?*

Kétségtelenül nálam is elkövetkezett a termsé begyűjtésének és feldolgozásának ideje, s könnyelműségnek, felelőtlenségnek tartanám önmagammal és a munkámmal szemben is, ha nem próbálnám meg összegezni az összegezhetőt. Ha azonban valaki azt szegezné mellemnek, hogy ma, a város nagyarányú térhódításának korában túl sokat foglalkozom a múltbeli faluval, azt felelném: az együttélésnek, a közösség harmonikus fejlődésének tapasztalatai, a különböző modellek tanulságai a település nagyságrendjétől függetlenül is szolgálnak általános tapasztalatokkal. Vagyis, az összegzés nemcsak elméleti, hanem gyakorlati vonatkozású és hasznú tevékenység is. Ilyennek szánom most készülő munkámat. *A törvényhozó székely falu* című könyvemet is. S az egyetemi kurzus, a tucatnyi szabadegyetemi és másfajta előadás — így gondolom — gyakorlati munkának sem kevés.

„Magyarország többet érdemel, mint amit tudnak róla.”

Hazalátogató magyar tudósokkal beszélget Zika Klára

Az 1986-os esztendőőt bátran nevezhetjük a találkozók évének, hiszen ilyen nagy számban eddig még nem fordultak meg külföldön élő magyar és magyar származású szakemberek Budapesten. A tudományos konferenciákra, találkozókra, a világ minden tájáról érkeztek tudósok, kutatók, a különböző szakmák jeles képviselői, s nemcsak elfogadták a meghívást, nagy részük előadást is tartott. Voltak olyanok is közöttük, akik 30—40 év után most először látogattak haza. Régi tapasztalat, hogy az értelmiségi rétegek egyházi, politikai, vagy kulturális alapon szerveződő magyar egyesületek mellett, inkább a szakmai társaságokkal keresik a kapcsolatot. A külföldi magyarok tanácskozásai egy-egy hazai eseményhez, konferenciához kapcsolódnak, vagyis szerves részként épülnek be a hazai tudományos folyamatokba.

A Magyarok Világszövetsége csaknem ötven éve tart fenn kapcsolatot a diaszpórában élő magyarsággal. A külföldi népszámlálási adatokat olvasva örömteli és egyben szomorú tényekkel találkozhatunk. Az Amerikai Egyesült Államokban például a legutóbbi népszámláláskor 1 millió 779 ezer ember vallotta magát magyar származásúnak, és 450 ezerre becsülik azoknak a számát, akik magyarul beszélnek. Örülünk kell, hogy ma már ennyien vállalják a nemzetiségüket, mégis szomorúan gondolunk arra, mennyire szűkösödött ez a nép... Különösen a második világháborúban és az úgynevezett hidegháború éveiben sokan nem tartották szerencsésnek, ha a származásukra hivatkoznak. Akkor az volt a cél, hogy valaki minél jobb amerikai, kanadai állampolgár legyen és háttérbe szorult az, hogy valójában milyen nép fia. Az 1960-as években kezdődött meg ezekben az országokban az etnikum felvirágzása, a gyökerek keresése. Ezt példázza az is, hogy 1985-ben 230 ezer magyar származású külföldi állampolgár jött haza, s ez a legszűkebb számítás szerint is egynegyede-egyötöde a világban szétszóródott magyarságnak. Ha hozzávesszük még a családtagokat, rokonokat, ez évente a diaszpórában élő magyarság felét érinti, ami nagyon jelentős szám. A rokoni, baráti kapcsolatok, gyermekkori élmények eltephetetlen szálakkal kötnek a szülőföldhöz. A ragaszkodás sokféleképpen megnyilvánulhat. Vannak, akik magyar egyesületekbe járnak, klubokat vezetnek, de vannak, akik konkrétabb kapcsolatokat építenek ki Magyarországgal — például megkeresik a lehetőségét a magyarországi ösztöndíjasok meghívására, szakemberek cseréjére. Több olyan névjegykártyát is láthattam, melyen magyar írásmóddal szerepelt a név.

A Magyarok Világszövetsége már az 1985-ös évet is igen termékenynek nevezte, népművészeti fesztivált, táncfesztivált rendezett — egyedül az Amerikai Egyesült Államokból nyolc táncsoport érkezett. Több olyan amerikai is volt közöttük, aki egy szót sem tudott magyarul, de vonzotta a magyar tánc. A Magyarok Világszövetsége létrehozott egy Magyar Fórum nevű szervezetet, a tudományos találkozók védnökségeként. Ez a Fórum foglalkozik a külföldön élő magyar szakemberek meghívásával, különböző szimpóziumok, összejövetelek rendezésével. Rendkívül élénkek a kapcsolatok a magyarokkal a tudományos és gazdasági élet legkülönbözőbb ágaiban és ma már gyakran külföldről érkeznek a kezdeményezések. Nekünk itthon, lehetőségeink szerint, úgy kell dolgoznunk, hogy azok, akik külföldön élnek és magyarnak vallják magukat, ne szegyenek az egykori hazájuk miatt. Azt nem várhatjuk tőlük, hogy egyetértessenek a magyar társadalmi-politikai berendezkedéssel, hiszen nagy részük azért ment el, mert nem értett vele egyet, de ezeknek az emigránsoknak általában honvágyuk van. Ezt példázzák az egyre bővülő kapcsolatok is.

1986 tudományos találkozói, konferenciái azzal is szembesítettek, hogy ebből a kis országból a világ tudományos és művészeti életének mennyi kiválósága került ki. A tudományos eredmények, szakmai információcserék mellett az előadások közötti szünetekben és éjszakákba nyúló beszélgetésekben erősödtek vagy épültek a baráti, szakmai kapcsolatok. A világhírű tudósok között szép számmal akadtak olyanok is, akiknek egészen szoros a kötődésük Magyarországhoz.

A *Magyarok szerepe a világ természettudományos és műszaki haladásában* című konferenciára több száz-an jöttek el a világ különböző országában élő és dolgozó, magyar származású műszaki és természettudományos kutatók közül. A Budapesti Műszaki Egyetemen öt napon át több szekcióban folytak az előadások, kötetlen beszélgetések. *Merszei Zoltán*, az amerikai Occidental Petroleum Corporation elnökhelyettese (ügyvezető igazgatója), a legismertebb emberek közé tartozik az USA-ban. Barátai tudósok, államfők, kapcsolatai szinte az egész világot behálózzák. 46 évvel ezelőtt, 17 évesen került el Magyarországról. Amerikában nőtt fel, ott végezte tanulmányait, s pályája óriási sikerrel ívelt felfelé. Állandóan úton van, most is csak a baráti kérésnek engedve jött két napra Budapestre, hogy a tudományos találkozón előadást

tartson és rögtön tovább repült. Bemutatta azokat a magyar származású tudósokat, akik jelentősen hozzájárultak az engergiakutatáshoz.

— Ha Magyarország továbbra is megőrzi kutatási szabadságát, akkor a csaknem 1100 éves ország jövője biztosítva van — mondta Merszei Zoltán. — 1972 óta évente, néha többször is megfordulok Magyarországon. Mindig hozok magammal néhány amerikaiit: ismerjék meg a valóságban az itteni körülményeket. Budapestről mindenki elragadtatással beszél, az embereket és a légkört kellemesnek tartják. Jellemző példa erre a feleségem, aki amerikai létre szinte nagyobb propagandistája már Magyarországnak, mint én. Budapesten kívül sok helyen megfordultunk, körbejártuk az országot, a feleségem cikksorozatot is írt. A fogadtatást mi sem bizonyítja jobban, mint a New York-i Daily News főszerkesztőjének és feleségének magyarországi látogatása.

A Budapesten megrendezett *XIV. nemzetközi rákkongresszusa* a világ 82 országából 8200 tudós jött el, közöttük számos világhírű, külföldön élő magyar, és magyar származású kutató. *Dr. Lajtha László*, a menchesteri egyetem nyugalmazott professzora, az MTA tiszteletbeli tagja utolsó hivatalos szereplésének tekinti a budapesti kongresszust. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy tetlenül telnek majd a napjai, hiszen rengeteg elfoglaltsága van. Továbbra is részt vesz az Orvosi Kutató Tanácsban, de több ideje jut majd örök hobbijára, a történelemre és a különleges hegyi növények termesztésére. A fehérvérűség gyógyításának világhírű professzora a budapesti kongresszus egyik legnépszerűbb résztvevője volt. Barátainak, ismerőseinek itthon is igen nagy a száma, de vajon őriz-e valamit az apai örökségből, a Kossuth-díjas zeneszerző és népzenekutató Lajtha László fia?

— Mindig vonzott a falusi élet, az egyszerű emberek világa — kezdődött a vallomása. — Álmaimban sokszor visszajárok Osdolára, a Székelyföld egyik kicsi hegyi falujába, ahol sok boldog napot töltöttem. Többször elkísértem édesapámat gyűjtőújtára. A zene mindig nagyon sokat jelentett nekem, bár én aktívan nem művelem. A nagyobbik fiam őrizi nagyapja kottáit, leveleit, ápolja a családi hagyományokat. De a kisebbik fiam és skót származású feleségem is szereti Magyarországot, emlékezéseimből a Református Lónyai Gimnáziumot, osztályfőnökömet Áprily Lajost, s az erdélyi Osdolát. Remélem, hogy most már több időm lesz és gyakrabban térhetek vissza Magyarországra.

A *külföldi magyar egyesületek vezetői* 1986-ban ötödik alkalommal jöttek össze Budapesten háromnapos tanácskozásra. A résztvevők száma minden eddigénél nagyobb volt. 36 nyugat-európai, észak-amerikai és más földrészen működő magyar egyesület, klub küldte el képviselőjét, hogy kiscseréljék tapasztalataikat, elmondják gondolataikat, örömeiket. Olyan emberek, akik munkájuk mellett szabad idejüket, energiájukat áldozzák arra, hogy közösséggé kovácsolják a szétszórta élő magyarokat és azok leszármazottait. Megmaradásuk feltétele az anyanyelv és az anyanyelvi kultúra ápolása. Ehhez könyvek, filmek, különböző kulturális programok kellene és természetesen a népművészeti hagyományok ápolása. Az egyesületi vezetők között voltak olyanok, akik nagy létszámú, régóta működő társaságok életéről számolhattak be, és olyanok is, akik most próbálkoznak új klubok létrehozásával. Egyetérthetünk az egyik résztvevő megállapításával: „Nézem és csodálom a heted hét országból összeverődött társaságot. Csodálom őket, mert ki-ki adottságaihoz, körülményeihez képest mindent megtesz a magyarságért, az anyanyelv, a magyar kultúra fennmaradásáért. Minden tisztelet megilleti őket.”

A magyar történelem jeles évfordulójára, *Buda felszabadításának 300. évfordulójára emlékezve* először találkoztak az itthon és a határainkon kívül élő történészek. A budapesti történészkonferencia sikeréhez — a tudományos érdekességek mellett — nagymértékben hozzájárult a szeretetteljes, családias légkör, az egymás iránti őszinte tisztelet és érdeklődés, no és a jóízű viták, baráti találkozók. A résztvevők egybehangzó véleménye volt, hogy a külföldön élő magyar történészek számára különösen nagy jelentősége van a magyarországi tudományos konferenciáknak. A tengerentúlról, Nyugat-Európából és a szomszédos országokból érkezett történészek tájékoztatták egymást az országaikban folyó kutatási munkákról, magyarországi kapcsolataikról. Ők pedig nagy érdeklődéssel hallgatták a História című történelmi folyóirat főszerkesztőjének, *Glatz Ferenc*nek beszámolóját a mai magyar történetírás helyzetéről és *Húszás Gyula* tájékoztatóját az Országos Széchényi Könyvtár Magyarságkutató Intézetének munkájáról, célkitűzéseiről.

Hunyadi István Franciaországban, Strassbourghban él, de gyakran jár Magyarországra, mert kutatási területe Győr megye a török hódoltság elején.

— Vajon mi a motivációja annak, hogy a francia Országos Kutató Központban dolgozó történész magyar témával foglalkozik?

— Most már a franciák is érzik, hogy Magyarország többet érdemel, mint amit tudnak róla. Az érdeklődés persze köszönhető a magyar tudományos élet nemzetközi elismertségének. A Győr megyei kutatás érdekes eredményeket hozott: kiderült, hogy szoros együttműködés volt a török hódoltsági és más területek között, a Habsburg világgal még nem mérgesedett el annyira a helyzet, mint a század végére. Az ötagú sípnak is megvoltak a feltételei: nem létezett nemzetiségi kérdés, természetesenek találták a másik nemzetiség jelenlétét. Hunyadi István tudatosan nem változtatott a nevének. Tudják róla, hogy ezer szállal kötődik Magyarországhoz. Négy gyermeke magyar nyelvből érettségizett, magyar néptáncsoport tagjai, ami még közelebb hozta őket a magyar kultúrához. Hunyadi Istvánt felesége is elkísérte Budapestre, egy kis beszerző körútra, ugyanis Strassbourgh központjában, Tisza nevű, magyarosan berendezett vendéglőjükben kizárólag magyar ételeket, borokat szolgálnak fel.

A találkozókra készült rövid összefoglaló csak egy kis izelítőt adhatott a rendkívül gazdag és felejthetetlen programsorozatból. Hosszan lehetne írni a résztvevők életjáról, s arról, hogy legyen bár a világ első kutatóközpontjának igazgatója valaki, álmaiban Osdola, a kicsi székely falu jut eszébe, s ha a beérkezett ösztöndíjpályázatok közül választania kell, az első hely a magyarországiaké. Tanulságos lenne részletebben is megismerni azokat a törekvéseket, amelyek a kötődés szálait erősítgetik.

Régi köznevek — mai helynevekben

1985-ben újra útnak eredtek a gyűjtők, járták a határt és a települések utcáit, sorjázta a tudakozó kérdések, zizegtek az adatlapok, számokkal íródtak tele a szétgöngyölt térképek: Győr-Sopron megyében zárorszakasába érkezett a földrajzi nevek gyűjtése. A munkára vállalkozóknak menet közben csak a minél több és pontosabb adatrögzítésre volt és van gondjuk, de a gyűjtést követően föltárulkoznak az anyagban rejlő tanulságok is. Ma még nem látható, hogy hányféle információhoz jutunk általuk, de várható, hogy új adalékok kapunk a tájegységek nyelvének alakulásához, életéhez.

Igy a Pannonhalmán és környékén összeírt nevekben több elhomályosult jelentésű szóra bukkanunk. Ezeknek valaha még köznévi értelemben véve is volt jelentésük. A múltban — míg értették a szót — mintegy harmadrészüket éppen földrajzi fogalmat jelölt. Ilyenek:

álé 'fasorral szegett szekérút' (Győrújbarát: *Álé*)

ászok 'csak dülőnevekben völgy' (Nyalka: *Ászok*)

jó 'folyó' (Écs és Győrújbarát: *Berettyó*)

kutyor 'gödör, árok' (Győrújbarát és Ravazd: *Kutyorgós*, ill. *Kutyoró-óda*)

mál 'hegyoldal' (Écs: *Vögyma*; Győrújbarát: *Málévögy*; Nyúl: *Héma*; Ravazd: *Somma*, *Sötétmál*)

pergyó 'napsütésnek kitett hely' (Nyúl: *Pergyó*)

pilis 'kenyércsücske, átv. ilyen alakú domb, kopasz hegy' (Nyúl: *Gerhapilis*, *Pillés-sarok*)

szer 'határrész' (Nyúl és Ravazd: *Tószer*).

Utánuk a legtöbb a *növényé*, illetve *növénynév*. Ilyenek:

gurdony 'bozotos, gazos terület' (Pannonhalma és Pér: *Gurdony*)

hárság 'hárserdő' (Nyúl: *Hársági-híd*; Ravazd: *Hársági-vögy*)

kikeri 'kőkörcsin' (Győrújbarát és Nyúl: *Kikeri*)

magyal 'díszcserje' (Ravazd: *Magyalos*)

sikár 'sikárfű' (Ravazd: *Sikáros*).

Van néhány régi állatnév is:

babuka 'bubos banka' (Écs: *Babszőkö*, *Babuka*)

dék 'gyik' (Ravazd: *Dékászó*)

pityer 'bubos pacsirta' (Nyúl: *Pityer-domb*; Ravazd: *?Pityer*).

Két szava van az állattenyésztésnek:

dillő 'delelő hely' (Ravazd: *Dillő*)

páskom 'legelő' (általánosan előfordul.)

A többi szó megoszlik: egy-egy képviselője van a *különböző fogalomköröknek*. Ezek:

cinge 'labdajáték' (Pannonhalma és Ravazd: *Cinge-horog* — ahol a horog, értsd 'horhos' a labdázóhely lehetett)

csiszke 'galuska, csusza' (Pér: *Csiszke*)

in 'rabszolga, szolgarendű személy' (Nyúl: *Incső*)

kalló 'kallózó malom' (Pannonhalma: *Packalló*)

plága 'ütés, csapás', de vö. lat. *plaga* 'tájék, ill. háló' (Pannonhalma: *Plága*).

Arra a kérdésre, hogy ezek a szavaink mikor kophattak ki a köznévi használatból, azt mondhatjuk, hogy vannak, amelyeknek régen, sőt nagyon régen (*in*, *jó*, *mál*), de vannak amelyeknek szinte még tegnap is ismerték az ilyen jelentését (*babuka*, *csiszke*, *páskom*). Ami pedig a köznévi jelentés földkerítését illeti, az utóbbiakra elvéve még élőszóban is kaphatunk magyarázatot, de legtöbbször már szótárakra szorulunk. Olyanokra, mint a szinkron, illetve történeti-etimológiai tájszótárak.

Adatainkból látszik, hogy azok az élet több területére is fényt vetnek, így valóban gyarapíthatják a tájról és múltunkról való ismereteinket.

Ábrahám Imre

Ahol oskolamesterek laktak, tanítottak

Hogyan nézett ki egy középkori oskolamester háza? Könnyű már megtudni. *Pásztón* olyan házat talált a régész, melynek csudájára lehet járni, hiszen nem büszkélkedhet ilyenekkel az ország egyetlen helye, de tán még a megvénült Európa sem.

Sokat elárul a XV—XVI. századi életről ez a háromszatú, gótikus ház. A mezővárosi oskolamester olyan hajlékban húzódott meg, s tanította az apróságokat betűvetésre, olvasásra, számolásra, latinra meg szép énekszóra, amely hajlék — mint a kutató régész: *Valter Ilona* elmondta — átmenet a nemesi udvarházak és a parasztházak között. Középen a konyhába lép a látogató, s megakad a szeme a rekonstruált kürtön. Alatta katlan, tüzelőpadka. A balra eső szoba: díszes, cseppnyi ablakokkal, a régi kályhaszemek felhasználásával meggyönyörített szemes kályha, a stílusban-kidolgozásban jól „megfogott” bútorok, hogy szinte ott látja az ember a gyalogszékeken a csöppségeket, amint hajlitgatják (deklinálják) a latin főneveket vagy éppen gregorián Kyriét próbálnak a vasárnapi istentiszteletre. Talán éppen *András deák*, az *acolythus* oktatja őket abból a komótos székéből, melyhez hasonlót faragott *Nagy Bertalan*, lemásolva az egykori szegedi ferences gvardián: *Marchiai Jakab* székét, vagy a 20 évvel később, 1529-ben bejegyzett neves *Mihály mester*, aki már nem volt klerikus. Még a törülköző is a helyén. Ez meg itt egy vakablak-nyílásba helyezett gótikus kötésű könyv, hogy kiemelje a részletek finomságát, miként a nemes szövésű ágytakaró is (*Csökos-Varga Györgyi* keze munkája), jóllehet a szalmazsákban valóban csörög a szalma. Minden a korra vall, s azoknak szívét, kezét dicséri, akik visszahozták ide az eltelt 400—500 évvel ezelőtti időt, szinte minden követ végigsimogatva, hogy utat készítsenek a szellemnek, mely nem „lebegő rémalak”, hanem a műveltség szolgálóleánya.

Az a madaras tál ott, a kamrában dalra fakad? Társai mellette sorakoznak: évszázadokat „aludtak át” a kamra alatt lévő gabonavermekben, attól kezdve, hogy az oskolamester menekülve a török elől, gyorsan elföldelte edényeit, értékes eszközeit.

Tünődöm a tárlók előtt, lenézek a három méter mély verembe, s azon jár az eszem: mily kegyetlen hóhér a feledés, de kicsoda megtartó erő a hagyomány: 1968-ig ebben a házban — helyesebben e házat rejtő ki tudja hányadik „utódjában” lakott a kántor (tanító), s maga sem tudta: a tradíció tartotta fenn számára ezt a födelet.

A pince a pásztói szőlőművelés emlékhelye. Egy középkori tanító mindennapi életéből az, ami egész kultúra reprezentánsa itt, hiszen a város körül, a Mátra felőli domboldalon szőlők, gyümölcsösök virágoztak a múlt századig. (A szőlészet mostanában újra létjogot nyert.) Kádárfűró, ráspoly, vonókés, olló, szőlőkapa, cserpák, ászokfa — kezek koptatta eszközök, melyekre „rátelepedett a lélek”, hogy a munkát is átmelegítse.

Pedagógusoknak — kirándulásokról lévén szó — arról kellene gondoskodniuk, hogy osztályaikat elhozzák ide, látni és láttatni. A múzeum — a szokásos hétfőt kivéve — naponta nyitva van.

1978 óta folyt a feltárás, 1984-ben volt az átadás, hogy a nemzet megint gyarapodjék: a *helyi tanács* mindenre figyelő vezetői, a *segítő intézmények*, a *régész* s az említett fáradozók mellett *H. Vladár Agnes* építész-tervező, *Tóth László* asztalos, *Szöllősi Mária*, *Antal András* iparművészek és valamennyien kétkézi munkával, ésszel és pénzzel támogatták ezt az ügyet, hogy beirhassák naplójukba Széchenyi István néhány sorát: „*épületek, melyekben a nemzet kincsei tartatnak . . . szép hidak, jó utak . . . mindenki sorsát javítják s emelik . . . s jobban kielégítik lelkünket, mint közönséges pénzfecsérlésünk.*”

Tóth Sándor

Czuczor Gergely Komáromban

1829 nyárutójának egyik délutánján egy magas, szakállt és bajszot viselő papi ember sietett végig Komáromban a Rác utcán, testes bőrdíjával, jövet a Piac térről, a postakocsi megállójától. A híres Rác utcában — vagy ahogy városzerte emlegették, a Rácok utcájában — állt az erőd jellegű egyemeletes bencés kolostor. Ide tért be a fiatal pap-tanár. A bencés rend tanítórendként működött Komáromban, és 1649-től tartotta fenn a rendházzal szemben lévő gimnáziumot. (Az iskola eredetileg a jezsuita rend kezelésében volt.) Gyorsan elterjedt a híre, hogy az új pap-tanár, Czuczor Gergely Győrből jött, jól forgatja a tollat és verseket ír.

Az új pap-tanárt körülöngő szóbeszédnek valós alapja is volt. Czuczor ugyanis Győrött kötött örök hűséget a műsákkal, és ott kezdte meg azt a gazdag költői pályát, melyen annyi babér és tövis termett számára. Első sikereit költői munkáival aratta. A győri tartózkodás idejére esik két történelmi tárgyú eposza: az Augsburgi ütközet 4 énekben, melyet az Auróra közölt 1828-ban, és az Aradi gyűlés 5 énekben, melyet Toldy Ferenc adott ki Pesten 1824-ben. Erre az időszakra esik első nyelvészeti munkája is: A magyar nyelv tanítása gimnáziumokban címmel, ez a Tudományos Gyűjteményben jelent meg az 1828. év X. kötetében.

Az Andódon született és Érsekújvárott felnőtt pap-tanár — aki unokatestvére volt Jedlik Ányosnak, a híres fizikusnak — tipikusan a reformkor szülötte volt. Kortársa és eszmetársa Vörösmarty, Bajzán, Toldynak. Az utóbbihoz baráti kapcsolatok fűzték, és gyakran vendégeskedett Toldy Ferenc házában. A kortárs Erdélyi János, a Pályák és pálmák című művében így értékeli Czuczor írói egyéniségét: „Nem hasonlítva senkihez, különbözve mindenkitől, teljesen beillve a magyar irodalom fejlődésének első rangú hősei közé, mint önmagának műve, tanulmányainak férfiak áll Czuczor élő íróink közt. Egyike a legmunkásabbaknak, sőt képviselője a nyelvművelés egyik, mindez ideig kevésbé magyarított s alkalmazott elvének.”

Czuczor Gergely Komáromban — tanári hivatása mellett — kedvező lehetőségeket talált a költészet művelésére is. A város gazdag kulturális hagyományokkal rendelkezett. Volt nyomdája, gimnáziuma kettő is, és az öregek ajkán még élénken élt Csokonai Vitéz Mihály komáromi tartózkodásának emléke. S történelmünk idején a Szombati és a Nagy Mihály utca sarkán álló ház udvarán már ott játszadozott egy négy év körüli szőke, gondör hajú kisfiú, akit úgy hívtak, hogy Jókay Móric. A városnak saját naptára is volt, a híres Komáromi Kalendárium, amely 1705-től jelent meg Weinmüller Bálint nyomdájában, évente több tízezer példányban. A XIX. század első harmadában az ismeretterjesztés és a tájékoztatás talán legfonto-

sabb fóruma az évente megjelenő kalendárium volt. Czuczor Gergely jól látta a Komáromi Kalendárium jelentőségét, és csakhamar annak szerkesztője lett. A XIX. század első felében általában csak két könyv volt található meg a jobb módú családoknál is. Egyik a családi biblia, amelyet nemzedékek használtak, a másik olvasmány pedig az évente cserélődő kalendárium, tele hasznos tudnivalóval, egészség, gazdaság, tudomány dolgában. Ilyen volt a kék táblás Komáromi Kalendárium is, amelynek fedőlapiján a bevehetetlen komáromi vár ékeskedett. Czuczor Gergely a Komáromi Kalendárium szerkesztésében kifejezett tevékenységét Mikszáth Kálmán így értékelte: „A Komáromi Kalendárium a legkapósabb könyv lévén a Kárpátoktól az Adriáig, a szép és a fényűzést szerető Weinmüller Franciska [a naptár tulajdonosa] pazar háztartást vihetett... Házánál leginkább férfiakat gyűjtött össze, kik közül különösen csinos és formás Czuczor Gergely Bencés tanárt és neves költőt tüntette ki kegyeivel. A pletykát, mendemondát mindig szerető Komáromban ezúttal is szívesen suttogtak mindenről. Ha Czuczort pesti barátai meglátogatták Komáromban, azokat mindig a szép Franciskához vitte, ahol — minekután a Komáromi Kalendárium szerkesztését elvállalta és Paprikás verseivel annak amúgy is ritka nagy népszerűségét még jobban fokozta — mintegy a házigazda szerepét játszotta. Ez volt Komáromban az olimposzi berek.” S hogy milyen varázslatos hitele volt ennek a naptárnak, arról ismét csak Mikszáth sorai tanúskodnak: „Annyira eltalálta adomáival, rigmusaival, jóvendomondásaival a nép szája ízét, hogy a nép vakon hitt a Komáromi Kalendáriumnak, s alig várta évről-évre.”

Czuczor Gergely Komáromban részt vett az irodalom és kultúra minden ágában. Így csakhamar bekapcsolódik a szépen fejlődő színházi életbe. Minden évben többször is megjelentek a vándorszínészek Komáromban. A nyári időben a szigeti szabadtéri Arénában, míg télen a híres fogadóban, az „Arany Sas”-ban játszottak Thália papjai. Megfordultak itt olyan híres színészek, mint Megyeri, Lendvay, Hivatal Anikó, s az ország legnagyobb primadonnája: Déryné Széppataki Róza is. Czuczor tevékeny szerepet vállalt a helyi színházi életben. Az előadásokról és a művészekről bírálatokat jelentetett meg a Honművész című pesti folyóiratban. Előbb névtelenül, majd Szentandrásy álneven. Komáromban azonban hamarosan rájöttek, hogy ki rejtőzhet a nevezett álnév alatt, mivel a Benedek-rendi kolostor — Czuczor otthona — mellett állt a Szt. András templom. Az 1830-as évek elején Balog István, majd Fekete Gábor társulata működött Komáromban — nagy igekezettel, de nem sok sikerrel. Czuczor a Honművészből javító és segítő szándékkal szolt a helyi színjátszás és színészek helyzetéről, és a közönség hathatós támogatását kérte: „... kedvezéssel s pártfogással lenni a honiakhoz, melyek a műveltebb s szebb lelkek vágyait ki nem elégítik, nem mindig a magasabb műveltség nem léteinek, hanem inkább a nemzetesedés terjedésébeni igekezetenek jele és bizonyága.” (Komáromi Lapok, 1883/17.)

A jó irányba fejlődő közizlés kialakításában nagy szerepet játszottak a bencés rend tanárai, ahogy ezt Szinnyei József írja A komáromi magyar színészet története c. művében: „A közszellemet nagy hatással voltak már akkor a Bencés-rend művelt tagjai, kiknek kezében volt a városi serdülő ifjúság nagy részének szellemi nevelése... Nevelésük mindig nemzetes volt és felvilágosult irányba történt...”

Czuczor, aki ekkor már országos hírnévű költő volt, nemcsak megjelenésével pártfogolta a színjátszást. Szokásban volt akkor a jelesebb művésznöket verssel tisztelni. Czuczor is versben dicsőítette a jutalomjátékát tartó Komlósynét, sőt versét ki is nyomtatta és az előadás előtt röplapokon szórták a közönség közé.

Balog István színésztársasága 1834 elején jött Pápáról Komáromba. Téli idején azonban nem játszhattak a szigeti Arénában, s ez vetette fel az állandó színházépület kérdését, amit egy névtelen pártfogó írásban is megfogalmazott (Honművész 1834/26.). A névtelen tudósító nem volt más, mint a helyi bencés gimnázium tanára, Czuczor Gergely, aki a színészekkel való kapcsolata miatt jobbnak látta, ha nevét homály fedi: „... ha kis városunk dúsabbjai közül valaki letenné talpkövet egy építendő nézőhelynek, az egész közönség összetevett vállakkal igekezne annak minél előbb leendő rendbehozásán, sőt bizonyonnyal lehetne reményelni, hogy a nemes megye megnagy lelkű rendei is bő adakozásaikkal s hathatós pártfogásaikkal segélnék e nemes célnak kivételét”.

Balog István társulata 1834 márciusában fuzionált a Fekete-féle társasággal. Az egyesült szintársulat Fekete Gábor vezetésével alatt működött tovább. Czuczor tolla ezúttal sem késlekedett és alapos elemzés tárgyává tette az újonnan érkezett Fekete társaságot.

Rá jellemző költői humánummal viseltetett az 1831-es nagy kolerajárvány idején. Erről rendtárs, Koltai Virgil a következőket jegyezte fel: „Komáromban (Czuczor) mint tanár és pap nagy tevékenységet fejtett ki. Az 1831-es kolerajárvány alatt, bár nem volt kötelessége, a betegeket, akik őt kívánták, sorra látogatta s a halottakat temette. E tette papi jellemét s emberszeretetét a legszebb világításba helyezi”.

Czuczor Gergely, komáromi tartózkodása alatt érdemes műveket alkotott az irodalom terén is. A Komáromban töltött hat esztendő alatt két eposzt és egy elbeszélés-gyűjteményt írt. 1833-ban készítette el 4 énekből álló eposzát Botond címmel, amit az Auróra közöl. A város közönsége az eposzt ismerte, mert Czuczor részleteket hozott belőle a Komáromi Kalendárium 1831-es évfolyamában. Továbbá töredéket jelentetett meg a tervezett Hunyadiászról, amit ismét az Auróra közöl 1834-ben. A megvizsgált atya c. elbeszélő kötetét az Uránia 1830-as évfolyama közli. A Komáromban írt „Poetai munkáit” Pesten jelentette meg 1836-ban. A tervezett Hunyadiással összefüggő tanulmányt is írt Hunyadi János viselt dolgai címmel. A Hunyadiász 12 énekre tervezte, és 1829-ben kezdte meg. Az első három éneket elküldte Toldynak, aki tetszéssel fogadta Czuczor írását. 1832 telére már 8 ének volt készen. A nagy nekibuzdulás után azonban csökkent alkotókedve, és 1835. június 15-én Toldyhoz írt levelében már arról panaszkodott, hogy elhagyja költői ereje. A Hunyadiász első felét az Auróra közölte 1834-ben, míg második részét a Divatlap jelentette meg 1847-ben. A tervezett hatalmas eposz további részei azonban sohasem készülnek

el. Czuczor ekkor már egyre gyakrabban tekint a Magyar Tudományos Akadémia felé, és egyre inkább legnagyobb alkotása a Nagy szótár gondolata foglalkoztatja. A Hunyadiász azonban — befejezetlenül is — irodalmunk értékes alkotása. Az 1829-ben elkészült vázlatról írja Toldynak: „Már feljegyeztem a munka alapvonalját, a befolyó személyeket, ezeknek karaktereit, a főbb cselekedeteket s epizódokat. A cselekmény középpontjában Magyarország kulcsa, Nándorfehérvárnak 1456-os ostroma áll.” 1832. június 26-án Toldynak írt levelében arra kéri, hogy a Hunyadi Jánosról írt prózai dolgozatot olyan formán adja ki, mint az Aradi gyűlést, majd így folytatja: „Köszönöm, édes barátom, hogy munkálkodásra nógatni meg nem szűnöl. Valóban szükségem van oly hű baráti szívre, mert — ismétlem panaszomat — sok izet- len óráim megakasztanak igyekezetemben.”

Czuczor versei — Petőfiéhez hasonlóan — a népről szóltak, népies stílusban íródtak. Így sok verse a köznép ajkán őrződött meg, és népdalként énekelték. Ilyen például a Fűj, süvölt a Mátza szele, amit Kodály is feljegyzett népdalgyűjtő útján.

Erdélyi János jegyezte fel Czuczor „népdalairól”: „Czuczor igen sok dala nem az övé többé, hanem a népé, amely azokat lekapkodta ajkairól, különösen Komárom táján, Győr felé, a Rába-közön, de a Tisza mentében is: egy-kettő elfelejtheti, de a sokaság nem egykönnyen.” Erdélyi János népdalgyűjtésében Czuczor 23 verse szerepel. „Népdalai” nagyrészt az általa szerkesztett Komáromi Kalendáriumban jelen- tek meg.

A Győrött megkezdett nyelvészeti ténykedését Komáromban is folytatta. Értekezést írt Újításról a nyelvben címmel, amit a Tudománytár közölt 1834-ben. Komáromi tanárkodásának idején választották meg a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává, 1831. február 17-én. 1835. szeptember 12-én pe- dig az Akadémia segédjegyzőjévé nevezték ki. Ugyanez év október 19-én hagyta el Komáromot és költözött Pestre.

Czuczor emlékét régi iskolája, a komáromi Benedek-rendi gimnázium kegyelettel őrizte meg. A nagy költő halála után, az iskola önképzőköre a Czuczor Gyergely Önképzőkör nevet vette fel.

Dr. Szénássy Zoltán

Petőfi-szobor és Varga Ferenc-emléktábla Mezőkomáromban. Fejér megye szélén, a Sió magas löszpartján fekvő mezőföldi falu, Mezőkomárom példamutatóan ápolja és megbecsüli neves fiainak és történelmünk nagyjainak emlékét, melynek csíráját még dr. Zákonyi Ferenc, a Balaton-vidék neves kutatója, a település hajdani főjegyzője hintette el. Példás ügybuzgalma révén az 1940-es évek elején bízták meg Jálcis Ernő budapesti szobrász-

művészt Petőfi Sándor mellszobrának elkészítésével. A háború miatt nem állíthatták föl a műköbe faragott Petőfi-szobrot. Ünneppélyes avatására 1948. március 15-én került sor Mezőkomáromban. A szabadságharc centenáriumban legnagyobb költőnkrol neveztek el a község legrégebb utcáját, s az utca elején kialakított kis téren állították fel szobrát. A műköbe faragott plasztikát megviselte az idő vasfoga: vastag repedés keletkezett a fején és a talapzaton. A sérüléseket restaurálással már nem lehetett helyrehozni, ezért a Lajoskomáromi Nagyköz- ségi Közös Tanács — 1977 óta oda tartozik a település közigazgatásilag — úgy döntött, hogy újrafaragatják a szobrot. A Képző- és Iparművészeti Lektorátus megbízásából Garami László szobrász- művész sűttöi mészkőből készítette el hű másolatát.

Az anyagában megújult Petőfi-szobor ünneppélyes avatására 1986. március 14-én került sor. Mezőkomárom apraja-nagyja kivonult az eseményre. Csóbor Eszter igazgatóhelyettes avatóbeszédében fölidézte a márciusi ifjak helytállását, s vezé- rük, Petőfi Sándor alakját. A leleplezés után elbo- rították a szobor talapzatát az emlékezés koszorúi és virágcsokrai.

Két hónappal a szoboravatás után, 1986. május 26-án újabb rangos eseményt rendeztek a község- ben: leleplezték dr. Varga Ferenc állatorvos-pro- fesszor emléktábláját. Varga Ferenc 1835. október 15-én született Mezőkomáromban, s ő volt hazánk- ban az állatorvosi sebészet úttörője, első professzo- ra, az Állatorvosi Akadémia első igazgatója. Ava- tóbeszédében dr. Tamás László kandidátus, az Állatorvostudományi Egyetem tanszékvezető pro- fesszora idézte föl a neves előd pályafutását. A le- leplezés és koszorúzás után emlékkiállítás nyílt dr. Varga Ferenc állatorvos-professzor hagyatékából a helyi művelődési házban. (Ifj. Kálmán Gyula)

Türr István és a magyar vízgazdálkodás

(Pásztor Zoltán rebrója)

Hazánk a polgári forradalom felemásan megoldott, illetve megoldatlan problémáival érkezett a XIX. század második feléhez. A kiegyezést követően viszonylag gyors, de ellentmondásokkal és buktatókkal telített a tőkés fejlődés. Ebben a sajátos és bonyolult helyzetben az ország gazdasági életét a kapitalizmus irányába előrevivő termelőerők feilelesztése — ipar, mezőgazdaság, vasútépítés, hajózás, öntözés —, a közművelődés előmozdítása találkozott alapvető nemzeti érdekeinkkel. Ennek felismerése, az érdekében kifejtett széles körű és sokirányú szervező- és propagandatevékenység, gazdag nemzetközi tapasztalatainak és kapcsolatainak önzetlen felhasználása Türr István elévülhetetlen érdeme.

Türr István Baján született 1825. augusztus 11-én, és 1908. május 3-án halt meg Budapesten. 17 évesen a Pécssett állomásozó 52. gyalogezred önkéntes katonája lett. Az 1848-as forradalmi események kapcsán Lombardiába vezényelték, ahol átszökött az oszlok ellenőrzése alá tartozó piemonti területre. Megbízást kapott az olaszországi magyar légió megszervezésére és vezetésére. Közben mint katonaszökevényt az osztrák hatóságok halálra ítélték. A szabadságharc leverése után Svájc, majd néhány évre London volt tevékenységének színhelye, ahol tőzsdeügynökként dolgozva gazdag pénzügyi-közgazdasági ismereteket szerzett. A krími háború idején szerepet vállalt az angol—török hadseregben.

1856-ban Konstantinápolyban megismerkedett Ferdinánd Lesseps mérnökkel. Itt teremtette meg kapcsolatait a magyar emigráció több tagjával — Klapka, Teleki —, és vállalt bonyolult közvetítő szerepet. Nem szakadt meg összeköttetése az olasz forradalmárokkal sem, tevékeny résztvevője lett az olasz egyesítési mozgalomnak. Garibaldi közvetlen munkatársa volt. Érdemeiért altábornagyi rangot kapott. Nemzetközi hírnevét is az olasz nép szabadságharcában és az egységes Olaszország megteremtéséért folytatott küzdelem élvonalában vállalt szerepe alapozta meg.

Az 1867-es kiegyezés amnesztiát hozott Türr számára is. Hazatérve tanulmányozta az itthoni gazdasági viszonyokat. A kedvezőtlen tapasztalatok arra ösztönözték, hogy széles körű szervezőmunkába fogjon a gazdasági és a kulturális élet fellendítése érdekében. Sokirányú és több évtizedes hazai munkásságának központjában a *gazdasági kérdések* álltak. Széchenyihez hasonlóan azon volt, hogy a külföldön szerzett tapasztalatokat hazája fejlesztésére használja fel. Gazdaságpolitikai nézeteit azok a tanulmányai, cikkei, előadásai mutatják, amelyek a hitelről, a csatornaépítés, az öntözés, és a vízi közlekedés fejlesztéséről, az utakról, a magyar mezőgazdaság létfontosságú problémáiról írt vagy tartott.

A hosszabb távot követően fokozott patriotizmusa is közrejátszott abban, hogy 1868 márciusában, majd 1869 tavaszán beutazta az egész Bácskát. A látottak hatására széles körű szervezőmunkába kezdett a Ferenc-csatorna rekonstrukciója és bővítése érdekében. A tervezésben Klász Márton királyi építészeti felügyelő mellett olasz, francia és holland mérnökök is részt vettek. A 118 km hosszú Bezdán—Óbecse közötti Duna—Tisza-csatornát, a Ferenc-csatornát Kiss József és Kiss Gábor mérnökök a XVIII. század végén tervezték és 1793—1802 között építették. Türr István terve és munkája: a meglévő Ferenc-csatorna XIX. szd. második felében végrehajtott rekonstrukciója, valamint az új, 46 km hosszú Baja—Bezdán közötti tápcsatorna, és a Ferenc-csatornát a Dunával dél felé összekötő 68 km hosszú Sztapár—Újvidék közötti öntöző-hajózó csatorna, a volt Ferenc-csatorna építése 1871—1875, illetve 1871—1879 között.

Közben Türr egyre intenzívebben foglalkozott a magyar vízgazdálkodással, mint az egész gazdasági élet előmozdításának egyik eszközével. Elemezte a francia, az indiai, az angol, olasz és amerikai tapasztalatokat, a holland védműveleteket, a magyar folyószabályozás korábbi történetét. Mind a külföldi, mind a korábbi hazai tapasztalatokat az illetékes vezető szervek és a közvélemény figyelmébe ajánlotta olyan összehasonlításokkal és következtetésekkel, amelyek a konkrét magyar viszonyoknak felelnek meg. A mezőgazdasági termelés fejlesztése érdekében különösen fontosnak tartotta a csatornázást. Hangsúlyozta, hogy a szorgalmas öntözés csak gondos megművelés és kellő trágyázás mellett hozhat kedvező eredményt.

1879-ben — a szegedi árvízkatasztrófa évében — több alkalommal tartott beszédet. Ugyanebben az időszakban emlékirattal fordult a kormányhoz. Egyre szuggesztívebben akarta magával ragadni és megnyerni a közvéleményt a vízgazdálkodással kapcsolatos problémák megoldásához. Rámutatott, hogy a Bánság felvirágzását mindenképpen előmozdította a Béga-csatornának köszönhetően, hiszen a korábbi mocsaras gazdag termőföldekké lettek. Az Alsó-Bácska meggazdagodása, virágzóvá tétele döntő mértékben a Ferenc-csatorna létrehozásának volt a következménye. A közvéleményre jelentős hatást gyakorolt 1879. november 23-án elmondott beszédét így fejezte be: „Nem tengerentúli expedícióra hívom én fel Önöket, hanem a tenger által adományozott földünk, hazánk és országunknak a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem terén virágzóvá tételére. Ha azt akarjuk, hogy az isten segítsen, kezdjünk magunkon segíteni.”

Hazánk a közlekedés fejlődésében is sajátos utat járt. A polgári fejlődésben előrehaladottabb nyugat-európai országokban a vasutak elterjedése előtt nagy csatornázási munkákat hajtottak végre. A megépített csatornák bonyolódott le a termékek szállításának jelentős része, s ez mind a mezőgazdaság, mind pedig az ipar fejlődését nagymértékben elősegítette. A gyorsan fejlődésnek induló vasúti közlekedés már viszonylag fejlett vízi úthálózatot talált. Nálunk a vasútépítés gyors üteme a vízi közlekedést háttérbe szorította, de figyelemre méltó, hogy ennek ellenére igen hamar felismerték a két közlekedési eszköz, a vasút és a víz egymást kiegészítő jellegét és összehangolásának szükségességét.

Magyarországon a XIX. század közepén még nem volt kiépített hajózható csatornarendszer, aminek hiányát a vasútépítés — kétségtelenül indokolt és az egész ország gazdasági életére kiható — fokozott üteme sem tudta ellensúlyozni. A kormány nagy erővel karolta fel a vasútépítés ügyét. Rövid idő alatt hatalmas összegeket fordítottak a vasutak építésére, de ez — a fejlődés elősegítése mellett — hozzájárult az államháztartás egyensúlyának megbomlásához is. Ezek a körülmények a nemzetközi tapasztalatokkal együtt tovább erősítették Türr Istvánban a vizek szabályozásának és az egész országot átfogó hajózható csatornák kiépítésének gondolatát.

A jórészt külterjes, monokulturális (kenyérgabona) mezőgazdasággal rendelkező Magyarországon — elképzelése szerint — mindenképpen a természetes nagy folyókat, a Tiszát, a Dunát, a Drávát, a Szávát kell úgy összekötni, hogy a hajózható csatornarendszer behálózza az egész országot és elősegítse, hogy a magyar gabona az olcsó és gyors szállítás következtében az amerikai és az orosz gabona előtt jelenjen meg a nyugat-európai piacon.

1879-ben ismét emlékirattal fordult a kormányhoz. A kormány egy öttagú bizottságot küldött ki az előterjesztett elgondolás tanulmányozására. E bizottság Türr javaslatait megerősítve a vízi úthálózat fejlesztése érdekében egy állandó vízi pénzügyi alap létesítését szorgalmazta. Erőfeszítése ellenére azonban csupán a Ferenc-csatorna hálózati létesítése sikerült — „a törzs a karok és lábak nélkül” — ahogy ő nevezte.

Türrnek jelentős érdemei voltak több külföldi csatornaépítési munkát megszervezésében és irányításában. A megfelelő előkészületek után — melyben magyar szakemberek is részt vettek — 1876-ban a kolumbiai kormánytól engedélyt kapott a Darien-földszoros átvágására (ezt a munkát folytatja a későbbi Panama néven ismert részvénytársaság Lesseps vezetésével), majd 1881-ben a görög kormány adott Türr számára megbízást a Korinthoszi-csatorna létesítésére és üzemeltetésére. Nagy érdeklődéssel tanulmá-

Irodalom: Országos Levéltár, Bp.: Türr-iratok. — Türr István Múzeum (Baja): Türr-iratok. — *Goda Béla:* Türr tábornok. Bp., 1825. — *P. Károlyi Zsigmond:* A vízhasznosítás, vízépítés és vízgazdálkodás története Magyarországon. Bp., 1960. — *Faludi Gábor:* Gondolatok Türr István értékeléséhez, Vízgazdálkodás 1968/3. — *Faludi Gábor:* Vázlat Türr István vízgazdálkodási nézeteiről. Földrajzi közlemények, 1974/3. — *Faludi Gábor—Kubatov János:* 150 éve született Türr István. Vízgazdálkodás, 1975/6. és 1976/1. — *Faludi Gábor:* Türr tevékenysége Magyarország gazdasági-műszaki felvirágztatásáért. Tudomány és Mezőgazdaság, 1976/3.

nyozta a Balti-tengert a Fekete-tengerrel összekötő vízi út lehetőségét és 1883-ban javasolta, hogy a természetes nagy folyókat csatornákkal kapcsolják össze, s a két tenger közötti összeköttetést így oldják meg. 1892-ben a Párizsban ülésező nemzetközi hajózási kongresszuson ezt a javaslatát a jelenlévők nagy érdeklődésére újból előterjesztette.

Dr. Faludi Gábor

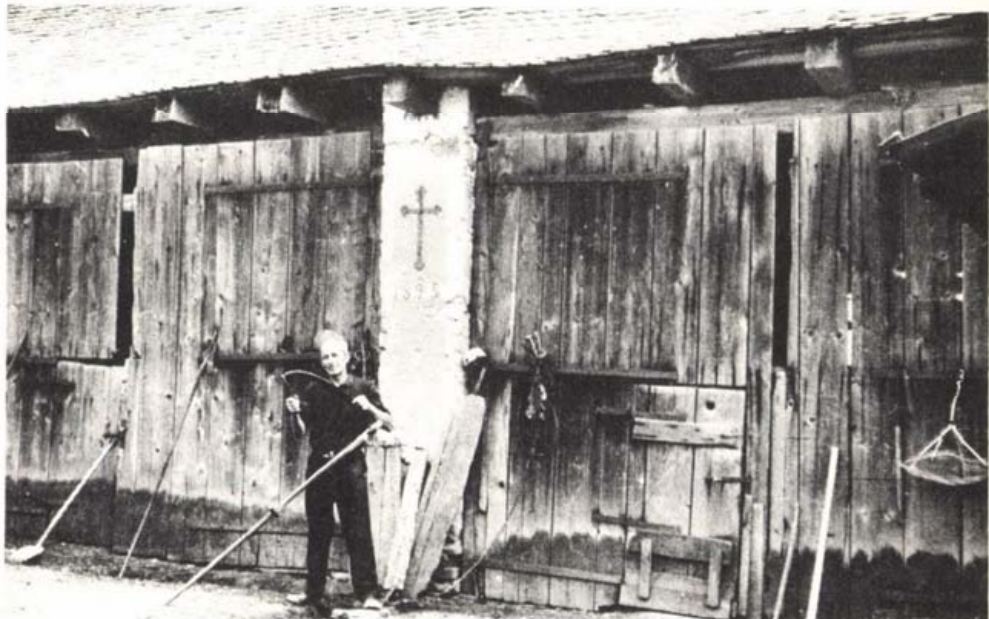
Mennyibe került egy pajta a századfordulón?

Megviselt, szakadozott, keményfedelű fűzetet fedezett fel régi családi holmik közt Kelemen László pinci (Pinciná, losonci járás) lakos. A kis fűzetet nagyanyja őrizgette, aki úgy tudja a szomszédos Bolykról (Bol'kovce) — Ipoly menti kis község Losonctól északkeletre, Katona István történetíró szülőhelye — került hozzájuk. A jegyzetfüzet korának meghatározását az alábbi bejegyzés teszi lehetővé: „1895 ben Ápr 1-től anyáméknak adtam 2 fr 85 kr...”. Kormeghatározó a forint, illetve a krajcár említése is, mely pénzegységeket a századfordulóiig használtak.

A fűzet 39 lapján, ceruzával vonalazott 17 soros oldalakon fekete, illetve barna tintával, szépen — ha nem is mai helyesírásunk szabályai szerint — írott „Princi-Paris beszédek” találunk. A latin „principális” azaz „előljáró” kifejezés népesített formájával a házasságkötéssel kapcsolatos szokások, események kísérőszövegeinek gyűjteményét jelölték. Az ilyen mondókákat — kisebb-nagyobb változtatásokkal — még ma is felhasználják a „lagzik” szószólói.

Pinci fűzetünk néhány lapján egészen más, nem kevésbé érdekes, sok tekintetben dokumentumértékű feljegyzések is találhatóak. A belső borítón és az első tíz lapon ceruzával, részben tintaceruzával írt, *gazdálkodással kapcsolatos* jegyzeteket olvashatunk. Búzáról, árpáról, zabról, rozsról, „bükönyös zabról” jegyeztek fel kimutatásokat, rögzítve ezzel, hogy mit termesztettek Bolykon — és nyilván a környékén is — a századfordulón. A mennyiségeket mázsában és kilóban, illetve zsákban adták meg. Az egyik oldalon a napszámmal kapcsolatban már koronát emlegetnek, tehát a jegyzetelést folyamatosan, 1900 után is végezték.

A feljegyzések nagyobb része egy pajta építésével kapcsolatos, és számos, különböző szempontból értékelhető adatot tartalmaz. Nagyméretű lehetett a pajta, melynek alapozásához negyvenötön hordták a követ. A következő nevek fordulnak elő az első munkafolyamat résztvevői között: Bize (ötször) Ferencz (5), Demecs (5), Vágó (5), Deme (3), Rubint (3), Molnár (3), Kalcso (2), Kovács (2), Erdélyi (2), Fazekas (2), a többi név egyszer szerepel a névsorban: Dedincski, Megyeri, Almádi, Nagymiska, Nagy,

Birgó, Ferencs, Szelecski. Az egyforma nevűeket így különböztették meg: „Bize János alsó”, „Bize János felső”. A felsorolt nevek még ma is gyakoriak, sőt jellemzőek Bolykra. A névsor így a falu családjainak keresztmetszetét őrizte meg, egyúttal az összefogást is példázza, amellyel az építőknek a többiek — szinte minden családból — segítségére siettek. Nyilván kölcsönös volt ez, és a jegyzetelő építkező is hordta a követ, ha „Demecs Béni” vagy „Kovács Pesta.”, szorult segítségre.

Nézünk tovább az elsárgult füzetlapokat. A névsor után pontos kimutatás következik arról:

„Amennyi a köhozásho elfogyott pálinka

1. sz 5 liter 1 f 47 k

2. sz 7 liter 1 f 94 k

3. sz 6 liter 1 f 77 k

4. sz 4 liter 1 f 8 k

5. sz. 5 liter 1 f 34 k

A pálinka ára öszvesen 7 fo 60

A pálinka öszvesen 27 liter

1.ször 5 öl köjé 14 f 86 k

2.szor 2 öl köjé 7 f 60 k

Öszvesen a kö ára 22 f 46 k

Öszvesen a pálinkáva együtt 30 for 6 k.”

Az „f”, „fo”, „for” rövidítések forintot jelölnek, a „k” pedig krajcárt. Az öl itt kb. 3 m³-nek felel meg. Összehasonlításként néhány ár a Losoncz és vidéke c. lap 1899-es hirdetései alapján: A gabonafélék mázsája 4 forinttól 7 forintig váltakozott, a kukorica ára 5 frt 80 kr. A burgonya hektoliterje (!) 1,50. 1 liter pecsenyebor 30 krajcár, 1 kg sajt 90 krajcár, 1 kg kubai kávé 1 frt 50 kr. Egy „elbitangolt kancaza lovat” 20 forintra értékelték.

Visszatérve a pajta építéséhez, minden munkafolyamat költségeit pontosan feljegyezték: „Amit a téglajé adók: Elvállalta a téglát verni Benkő Jóska és Deme József 2 f 50 kraj és egy féliter pálinkájé ezrit . . .” „Cserépet vetünk 15 ezret 6 forinté ezrit . . .” A pénz mellé itt is járt a pálinka, mégpedig 13 liter, 4 forint 2 krajcárért. „Öszvesen a cserép pálinkáva együtt 94 for 72 kr.”

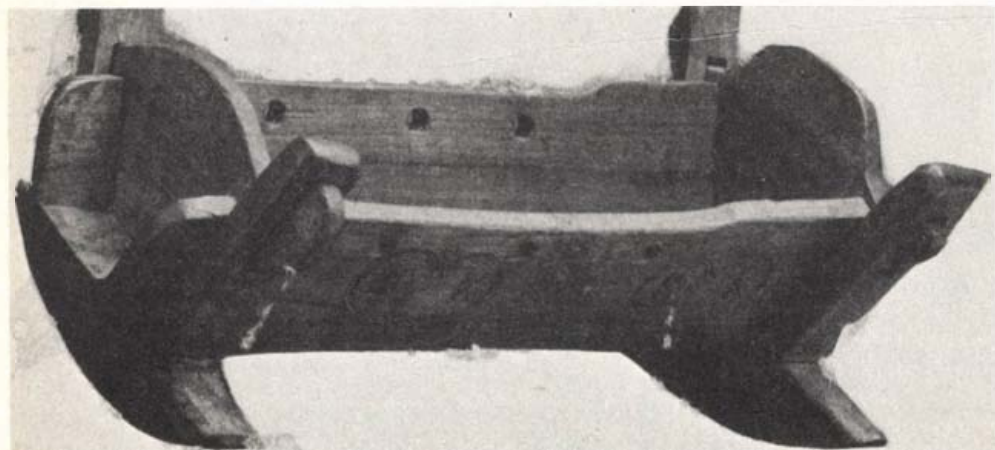
Az adatok arra is utalnak, hogy a múlt század végén már nem használtak szalmát tetőfedésre, még pajta esetében sem.

Magát a pajtát „Bize Ferenc. Kovács József, Tót Istvány és Sebők Imre” 170 forintért „elvállalták csinálni . . .” Kővön, cserépen, téglán (ez gyakorlatilag vályogot jelentett) kívül faanyag is kellett. Erről így tesz említést az építetű: „Amit a fa istóriájé fizetünk a depóba . . . öszvesen 256,75.” Persze a fát se lehetett szállítani ital nélkül, itt is elfogyott 13 és fél liter, 3,51 forint értékben.

A kimutatásokat vastag kék ceruzával írt mondat zárja: „Öszvesen a pajta belekerűt 651,30.” Talán érdekes lesz kimutatni az elfogyasztott pálinka mennyiségét munkafolyamatok szerint: Kőhordás: 27 liter (45 személy), Téglá: 7 liter (2 személy), Cserép; 15 liter (nem derűl ki hány személy), Faanyag: 13,5 liter. Ez öszvesen 67 liter.

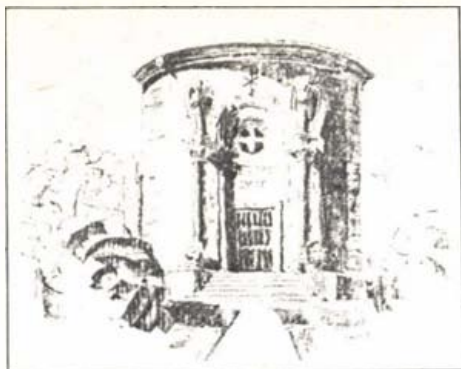
Az említett munkálatokban — a kimutatás szerint — 51 ember vett részt. Mivel nem tudni, hogy a cserép és a faanyag szállításában hányan voltak érdekelve, kerekítsük fel a létszámot 60-ra, talán nem járunk messze a valóságtól. Így a pajta építésénél 1 dolgozó átlagban 1,1 liter pálinkát fogyasztott el. A munka időtartamát nem ismerve, nehéz megítélni, hogy ez sok vagy kevés. Az viszont egyértelműen kiderűl a meglepő könyvelési hajlamokkal rendelkező parasztember feljegyzéseiből, hogy alkohol nélkül akkor sem fogtak egyetlen munkafolyamathoz sem.

Böszörményi István

Böszörményi István felvétele

Szőnyi Endre és Wimmer Ferenc Madách-síremléktervezete

Madách Imre síremléke Alsósztrégován

Az ember tragédiája alkotója határokon túlra került szülőfalujában, a nógrádi dombvidék lankái között meghúzódó Alsósztrégován alussza örök álmát. Itt, az egykori nemesi kúria parkjában — egy „szelid lejtő legmagasabb pontján” — áll Adám égre tekintő szoboralakja. Ennek talapzata alá elhelyezett beton sírkamra őrzi a költő és családja földi maradványait. A monumentális emlékmű, a sírbolttal együtt 8,6 méter magas. A szobor jelképpé magasodott alakja a kozmikus szárnyalás látszatát kelteve, messziről láthatóan hirdeti Madách Imre költői géniuszát. S a hitvallással nemesedett ígétet: „Ember küzdj és bízva bízzál!” (Lásd a hátsó borítón)

Rigele Alajos pozsonyi szobrászművész alkotását ötven esztendeje, 1936. december 19-én helyezték el a parkban. Ekkor állította fel a nemzet emlékező kegyelete — ünnepélyes avatás nélkül. A síremlék létrejöttének szokatlan körülménye olyan adalékokkal szolgál a korszak szelleméről, mely napjainkban is tanulságos lehet.

Madách Imréhez méltó síremlék készíttetésére már a századforduló idején történtek kísérletek.¹ A világháború kirobbanását megelőző években a közadakozás oly mértékben előrehaladt, hogy a megvalósítás egészen közelinek látszott. A háború, majd a trianoni diktátum azonban — sokáig úgy tűnt — feledésbe borította a nemes kezdeményezést. A Párizs melletti palota termeiben — az etnikai határok figyelembevételével — meghúzott határok teljesen kilátástalanná tették, hogy az alsósztrégovai temetőben méltó nyughelyet kapjon a költő földi maradványa.

A régi szándék hamu alatt izzó parazsa Losoncon lobbant fel újra, 1923. január 21-én, Madách születésének centenáriuma alkalmából. „Az évforduló napján a losonci társadalom és az egész szlovenszkoói magyarság képviselőiben egy kis küldöttség szállt ki Alsó-Sztrégovára, a költő sírjához, hogy kegyelének és élévülhetetlen haláljának kifejezésésképpen megkoszorúzza... A beszédek elhangzása után elhelyezték a koszorút a kis kápolna oltárán. Szomorú látványt nyújtott az a rozoga kis kápolnaszerű épület, amely a költő sírja fölé épült, s amely igazán méltatlan az ő magyarságához és emlékéhez. Ennek a fájó érzésnek adott kifejezést dr. Giller János a Madách-teremben tartott megbeszélésen és lendületes szavakkal hívta fel az ösztönös magyarságot Madách emlékéhez méltó mauzóleum létesítésé iránt a megfelelő akció megindítására. Ebbe az akcióba — úgymond — bele kell vonni minden magyar embert. Az Ipolyon inneni és túli magyarságot egyaránt, mert Madách teremtő zenije az ösztönös magyarságnak dicsőségét jelenti. A lelkes beszéd hatása alatt a jelenlevők egyhangú lelkesedéssel elhatározták, hogy a mauzóleum felállításához szükséges összegnek előteremtése végett a kezdeményező lépéseket már a közeljövőben megteszik.”² A cél megvalósítása érdekében öttagú *Madách síremlék-bizottság*³ alakult Losoncon. Tagjai felhívással fordultak „az egész magyar közönséghez, hogy a nagy költő iránt érzett haláljának és kegyelének méltó lerovásaképpen járuljon hozzá áldozatkészségével ennek az emlékműnek felállításához.”⁴ A háborút követő anyagi elesettség miatt azonban a gyűjtés nem járt eredménnyel. A tervet későbbre kellett halasztani. Legközelebb akkor merült fel, amikor 1930 szeptemberében *Masaryk* köztársasági elnök — lánya kíséretében — ellátogatott Dél-Szlovenszko magyarlakta tájaira és váratlanul felkereste Madách Imre sírját. A látogatás egyértelműen tisztelgő jellegű volt: diszes koszorút helyezett el az elhanyagolt családi sírbolton, majd *magyar nyelvű* beszédben méltatta a költő életét és művét. A koszorún az alábbi szöveg állt: „*Az ember tragédiája szerzőjének T. G. Masaryk*”. A vendéget a család legfiatalabb tagja, Madách Imre dédunokája, a tiszestendő *Lázár Lola* virággal üdvözölte a sírnál, a következő szavak kíséretében: „A sztrégovai parkból hozom ezeket a virágokat és arra kérem az elnök urat, hogy úgy tekintsen minket magyar kisebbséget, ahogyan dédapám tekintette az egész emberiséget.”⁵

¹Borovitszky Samu (szerk): Nógrád vármegye é.n.

²Losonci Hírlap, 1923. január 28.

³Elnöke dr. Giller János ügyvéd, képviselő, az „új arcú magyarokat” Györy Dező költő képviseli.

⁴Losonci Hírlap 1923. március 11.

A látogatás után kiszivárgott a hír, hogy Masaryk tervbe vette egy emlékmű felállítását, s ennek gyors megvalósítása érdekében alapítványt létesít. Nem sokkal ezután, kezdeményezésére és anyagi támogatásával, valóban megalakult a *Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság* (ismertebb nevén: Masaryk Akadémia). Az elnök erre a társaságra bízta az emlékmű felállításának ügyét. A pozsonyi székhelyű intézmény alapítását követően hozzálatott a megbízás teljesítéséhez: művészeti szakosztályának 1933. június 17-én megtartott ülésén, megbízta *Szőnyi Endre* műépítész, tegyen részletesen kidolgozott javaslatot az emlékműre.⁶ Szőnyi, társul véve maga mellé *Wimmer Ferenc* műegyetemi tanár-építész kollégáját, elutazott a helyszínre. A sztregovai temetőben, az egymás hegyén-hátán fekvő, gyomtakarta sírok között, könnyen megtalálták az elhanyagolt állapotban lévő kriptát. A szemle alapján készített leírás rögzíti, milyen állapotban volt a Madách család sírboltja, ahová még 1864 októberében temették a költő holttestét: „A temetőajtóval szemben, 4 méter távolságra fekszik egy csőszház nagyságú, alacsony kápolna, oromfallal az útnak fordulva. Külső méretei: 4,4 x 5 m. A rozott ajtóval szemben fából készült, oltárszerű alkotmány látható. E fölött függ Madách Imre ismert portréja, elsárgult babékoszorúkkal övezve. E primitív, sötét és padlózatlan házikó alatt van a kriptá, melyben Madách Imre és hozzátartozói nyugodnak. Négy koporsó van a sírboltban elhelyezve.”⁷

A rossz állapotban lévő kápolna-síremlék olyan szűken ékelődött a falusi temető sírhalmi közé, hogy az építészek nem javasolták helyreállítását. Sem azt, hogy ott, a zsúfolt temetőben kerüljön sor a mauzóleum megépítésére. A kúria és a park akkori gazdája, a drámaköltő unokája, Madách Flóra — Lázár Pál budapesti ügyvéd felesége — azt javasolta: kerüljön Madách Imre maradványa a kúria parkjába, s helyezték oda, a sír fölé; az építendő emlékművet is. Amint a későbbi események bizonyossá tették, az ötlet nem volt mentes hátsó gondolattól, nem fakadt önzetlen szándékból. Lázár Pál évek óta anyagi erején felül költekezett, ennek következtében néhány év leforgása alatt, jelentős összegű kölcsönt vett fel a Szlovák Általános Hitelbanktól a Madách-birtokra. Az emlékmű állításában mentőkötelet látott, abban reménykedett: ha sikerül a drámaköltő földi maradványait és síremlékét a parkban elhelyezni, a nemzeti kegyelet és áldozatkészség minden bizonnyal megmenti a birtokot is a közelgő árverés rémétől.⁸ Az építészek, a családdal közösen megkeresték a legalkalmasabb helyet, a parkon belül, a síremlék számára. Azt a lejtős tisztást választották, amely a kúriától mintegy 350 méterre a falu felé terült el, s — akkor még — lombos fákkal volt körülveve. A szemlét tartó építészek nem sejtették: a családot már egy évvel korábban, hasonló szándékkal, Magyarországról is felkeresték. *Horánszky Lajos* a *Kisfaludy Társaság* megbízásából 1932. július 31-én járt Lázáréknál.⁹ Szóbeli megállapodást is kötöttek: a társaság saját költségén síremléket állít Madách Imrének, éppen azon a helyen, melyet a család a két építésznek is javasolt. A Kisfaludy Társaságnak határozott kikötése volt, az előkészületeket titokban kell tartani, s ha valami kiszivárogná is, azt a *látszatot* kell kelteni: a síremléket a *család* emelteti. Erre a várható politikai bonyodalmak elkerülésére, és Masaryk tervének megelőzése végett volt szükség.

A Madách család régi sírboltja

Szőnyi hazatérve elkészítette a tervrajzokat és még az év folyamán bemutatta a CSMTIMT elnökségének. A fennmaradt dokumentumok szerint az építészek hét méter átmérőjű, *kör alakú mauzóleumban* kívánták elhelyezni Madách hamvait. Egyszerű építményt képzeltek el, csupán a bejárati részhez vezettek díszítést. Az ajtó átlátszó vasráccsal záródott volna, ahova hat lépcsőfokon vezetne fel az út, s a végén köörsztlánok és őrangyal figurák vigyáznak az elhunytak földi nyugalma. A bejárat fölé a költő nevét és a dráma befejező mondatát kívánták felírni, természetesen magyar nyelven. Oldalt négy kőablak világított volna meg a sírbolt belsejét, ahol freskókon elevenedett volna meg a *Tragédia* néhány jelenete.¹⁰

A *pozsonyi* tervezgetés közben a *hazai* szervezések ugyancsak javában folytak. Az előrehaladást két lényeges akadály hátráltatta: a gazdasági válság miatt nehézségbe ütközött a kivitelezéshez szükséges pénz előteremtése, Szlovákiába juttatása, de gond volt a *titoktartás* is. Pedig ezt is lényeges szempontnak tartották. A Kisfaludy Társaságnak kerülnie kellett a nyilvánosságot, ha nem akarta, hogy szándékáról Masaryk elnök, illetve a megbízásából munkálkodó CSMTIMT tudomást szerezzen.

Az események további menetének ismeretében megállapítható: végül is ennek a versengésnek köszönhető, hogy az emlékmű elkészült, s az anyagiakat a hazai társadalom összegyűjtötte. A társaság igekeztetének indító okát híven tükrözi Horánszky Lajosnak az országgyűlés elnökehez intézett levele. „A terv megvalósítását a költő emlékének tartozó kegyeleten kívül egyéb fontos okok is sürgetik. A csehszlovák kormány nyíltan kifejezett éllél, utalva a költő sírhelyének megrongált állapotára, elhatározta, hogy a mauzóleum építését magára vállalja, s ily irányban már hivatalos utasításokat is adott. Ily viszonyok között az a veszedelem fenyeget bennünket, hogy a cseh kormány Madách Imre emléket kisajátítja, jóhírnevünket pellengérré állítja, azokkal a vádakkal, melyeket már eddig is hangoztatott, hogy a magyar nemzet a költőnek tartozó kegyeletet elhanyagolja.”¹¹ A budapestiek első feladatuknak tartották Madách — és a kriptában elhelyezett családtagok — maradványainak *haladéktalan* áthelyezését új helyre, mivel a temetőben, az állandó talajvíz miatt, a *koporsók vízben* álltak. Elképzelésük szerint a parkban építendő sírbolt nemcsak a hamvak elhelyezését tenné lehetővé, hanem az emlékmű talapzatát is szolgáltná. A talapzati rész, az új kriptá, 1934 tavaszára elkészült. A hamvakat 1934. július 2-án ünnepélyes körülmények között áthelyezték. A család — ekkor már Budapesten élő — tagjain kívül, megjelent az exhumáláson az *Akadémia* és a *Kisfaludy Társaság* képviselője, eljött *Harsányi Zolt* és *Bibó Lajos* író, valamint a *Tragédia* német nyelvre fordító *Mohácsi Jenő*. A falu népe, magyar és szlovák parasztok, már kora reggel felsorakoztak a kriptá köré. A régi sírboltban, amelyet még 1780-ban építettek a Madách-ösök, a költőn kívül fia, Madách Aladár, annak felesége Fekete Mária, édesanyja Majthényi Anna és több azonosíthatatlan holttest csontjait találták: négy koporsóban. Valamennyiüket új koporsóba helyezték, s lovaskocsin szállították át a parkba. Mögöttük vonult a falu népe, templomi zászlókkal, harangozás közepette. Madách Imre ércokorsóját „a család férfitagjai és a Budapestről érkezettek vállukon vitték föl a dombocska tetején épült kriptá bejáratához.” Az új sírbolt előtt *Horánszky Lajos* és *Giller János* mondott beszédet. Utóbbi a *Losonci Madách Társaság* elnöke és a csehszlovák parlament képviselője, a szlovákiai magyarság érzéseit tolmácsolta, a szélsőséges szlovák nacionalizmus ellen emelt szót: „... mi, Szlovenszkon élő magyarok tiltakozunk minden olyan törekvés ellen, mely Madách Imrét a magyarságtól elvenni és őt szlovák költőnek és szlovák szülöttnek akarja beállítani. Szlovenszko földjén született, de magyarnak! Mi is Szlovenszko földjén születünk, ez a mi honi földünk is, mégis büszkén valljuk magunkat magyarnak!”¹² A kriptá fölé kerülő szobor megalkotására — Telcs Ede ajánlására — a pozsonyi által beavatott bizottság (Berzeviczy Albert, Voinovich Géza, Telcs Ede) „az égből törekvő ifjút fogadta el”.¹³ A tényleges munkálatokhoz Rigele 1936 nyarán fogott hozzá. Elgondolása szerint a szobor mérete 3,6 méter lesz és „közvetlen Madách sírjából emelkedik ki az Ember égbevágyó lelke.”¹⁴ Önvallomása szerint: „Az emlékmű megtervezésénél a lehető legegyszerűbb eszközökkel monumentalitásra törekedtem, minden teátrális nélkül, hiszen Madách egyénisége is minden póz nélkül való...”¹⁵

¹⁰Lázár Lola visszaemlékezése, *Kelenváry János* szíves közlése.

¹¹Magyar Figyelő 1933. 1—2. sz. 154. oldal

¹²Magyar Figyelő 1933. 1—2. sz. 134. oldal

¹³Ruffly Péter: A riportter visszaadás Bp., 1967. „Lázár dr. végül is mindent elköltött. A kastélyt később eladta egy banknak, a bank pedig a Madách-bútorokat, a híres zöld szalont, a zongorát, a vörös sárkányokkal díszített, fekete színű kínai bútorokat és a könyvtárat elárverezette.”

¹⁴Dr. Horánszky Nándor visszaemlékezése. MTA Kéziratár MS 10.741/1.

¹⁵Magyar Figyelő 1933. 1—2. sz. 154. oldal

¹⁶MTA Kéziratár Ms 10.741/2.

¹⁷Budapesti Hírlap 1934. július 3.

¹⁸Rigele Alajos levele Telcs Edéhez. MTA Kéziratár MS 10.741/36

¹⁹Rigele Alajos levele dr. Horánszky Lajoshoz. MTA Kéziratár Ms 10.741/50

²⁰U.ott

²¹Dr. Horánszky Nándor visszaemlékezése. MTA Kéziratár Ms 10.741/1

²²U.ott: „A rendelkezésre álló pénzalaphól dr. Lázár Pál kezében olyan megfelelő összeget fizettek ki, mely elegendő legyen a sírbolt megépítéséhez... az összeget dr. Lázár Pál elszámolási kötelességét nélkül kapta.”

²³Losonci Hírlap 1936. november 22., és az exhumálásról felvett hatósági jegyzőkönyv másolata: MTA Kéziratár Ms 10.741/25

²⁴Dr. Giller János 1936. X. 7-én kelt levele Rigele Alajoshoz. MTA Kéziratár Ms 10.741/21

²⁵Előbb csak tavaszra halasztották, majd később végleg elmaradt.

²⁶Dr. Giller János 1936. X. 23-án kelt, dr. Horánszky Lajoshoz intézett levele. MTA Kéziratár Ms 10.741/23

²⁷Kelt: 1936. december 24-én. MTA Kéziratár Ms 10.741/79

²⁸MTA Kéziratár. Ms 10.741/59.

A helyszínen tartott szemle alkalmával azonban újabb gond jelentkezik. Ismét anyagi problémák: két év alatt az új sírbolt teljesen tönkrement. Kiderült, hogy „a betonfödém repedezett, a szükséges vízmentesítő izolálás hiányában a kripta ürege vízzel telt meg, úgy, hogy a koporsók vízben állnak. A jelenlegi alépitmény a súlyos emlékmű felállítását el sem bírná. . . Megállapítható volt, hogy az előzőleg megépített kriptát hanyagul készítették el, a szükséges anyagok »megtakarításával« alkalmasint jóval olcsóbb áron, mint amit az építkezés céljaira kézhezkaptak.”¹⁶ Mivel a pénzt a kripta építésére a társaság Lázár Pál kezébe juttatta el,¹⁷ s az építkezést ő bonyolította, Horánszky intézkedik, hogy a jövőben „a család dot az építkezés anyagi lebonyolításából ki kell kapcsolni.” A hamvakat újabb exhumálás keretében 1936. augusztus 14-én egy ideiglenes sírba teszik át, az emlékmű végleges elkészültéig. Ennek kriptája 1936. november 12-én fogadja be — most már véglegesen — a Madách-hamvakat. „A sírkamra közepén kapott helyet a költő, jobb oldalán Madách Aladár, a fia és édesanyja az energikus Majthényi Anna, míg a bal oldalán Madách Aladárné és az 1934-ben közös koporsóba helyezett családtagok hamvai pihennek.”¹⁸ A helyi lap, a *Losonci Hírlap* megemlíti még: „A hamvak pihennek, de az emlék örökké él és az emlékmű ünnepélyes leleplezése a jövő év tavaszán fog megtörténni.”

Erre azonban nem került sor, bár Rigele Alajos a szobrot elkészítette a kívánt időre. Az ünnepélyes szoboravatást eredetileg 1936. november másodikára, Mindszentek napjára tervezték, a vidék magyarságának széles köri részvételével. „Az emlékműnek ünnepélyes átadásához nekem is elő kell készülnöm, mert ennek a vidéknek a magyarsága szintén be akar kapcsolódni ebbe az ünneplésbe — írja Giller — Az ünnepélyes aktus bizonyos fokig nyilvános jellegű lesz, tehát ahhoz is a hatóság engedélyét kell megszereznem.”¹⁹ Az engedély azonban — hogy milyen indokkal, nem tudjuk — nem érkezett meg. Az ünnepélyes szoboravatás elmaradt.²⁰ Valószínűleg hozzájárulhatott az ünneplés elmaradásához, hogy Lázárék is elzárkóztak, különböző kifogásokat támasztottak.²¹ Közeledett a birtok árverésének időpontja is, s a legnagyobb hitelező, a Szlovák Általános Hitelbank, ugyancsak érvényesíthette befolyását. Időközben a pozsonyi kezdeményezés abba maradt, főként azért, mert a CSMTIMT sem rendelkezett a szükséges összeggel.

A szobor felállítását azonban nem lehetett megakadályozni, csak az ünneplést. Rigele elvégezte a kapott feladatot. Telcs Edének írva így számol be: „Az a nagy és szép feladat, mely elé Horánszkyék a Te jóvoltodból állítottak szerencsésen befejeződött, f. hó (1936. december) 19-én állítottuk fel Sztregován a Madách emléket . . . nemesen és komolyan hat az emlék a nagyszerű környezetben. . .”²² Megígérte Horánszkyknak az emlékmű további gondozását is: „Biztosíthatom Igazgató Uramat, hogy lehetőségeimhez képest mindig öröködni fogok a sztregovai síremlék felett, hiszen nemcsak egyik legkedvesebb művemről van szó, hanem tartozom ezzel a nagy költő emlékének is. Büszkeséggel tölt el a tudat, hogy Madách sírhelyét az én művem jelöli.”²³ Ígéretét, rajta kívül álló okokból nem tarthatta meg: 1938-ban, Tiso vezetésével, fasiszta Szlovák Állam jött létre, a síremlék és a kriptát súlyosan megrongálták. Helyreállítására 1960-ban került sor. A szobrot Nagy János szlovákiai szobrászművész restaurálta. A helyreállítás alkalmával kis márványtáblát is helyeztek az emlékműre, a következő szöveggel: Imre Madách.

Rigele Alajos halála után vállalása a szlovákiai magyarságra szállt át. Nekik kell örökölni a síremlék felett, s őrizni Madách szellemét.

Hajdú Demeter Dénes

HÍREK

Szoborpark Ózdon

Az Ózdi Kohászati Üzemek Gyártörténeti Múzeuma nemrégiben új bemutatórészleggel gyarapodott. A múzeum udvarán megnyílt a szoborpark és termékbemutató. A képen látható szobor Zorkóczy Samu ábrázolja, aki az 1920-as években volt a vállalat vezetője. Az ő nevéhez fűződik több szociális létesítmény létrehozása, többek között a Petőfi úton lévő munkáslakások megépítése (ott az egyik épület falán eméktábla is őrzi nevét). A tervek között szerepel Stanzel Antal martinász és Rombauer Tivadar mellszobrának elhelyezése is, akinek a gyár alapításában és fejlesztésében volt kiemelkedő szerepe. (Kérlekgyártó Mihály)

**A HAZAFIAS NÉPFRONT ÚJ, SZÍNES
CSALÁDI MAGAZINJA**

ELŐFIZETHETŐ
A
POSTAHIVATALOKNÁL

képes **7**

Érdekes emberekről, esetekről
színes képek, riportok,
hasznos tudnivalók, ötletek,
fogyasztói érdekvédelem, divatújdonságok,
hobby, pop-rock hírek
skandináv keresztrejtvény.

*Az új színes magazint keresse
minden pénteken
az újságárosoknál!*

A 30. mezőgazdasági könyvhónap újdonságai

Megrendelőlap

... pld. Natura könyvmagazin	
Szerk.: Lányi György	77,-
... pld. Oláh Andor: „Az idő a gazda mindenütt ...”	
Népi természetismeret, időjóslo megfigyelések és hiedelmek	
Mindennapi hagyománysorozat	52,-
... pld. Szatyor Győző: Faművesség	93,-
... pld. Nagyváthy János:	
Magyar házi gazdasszony (hasonmás kiadás)	kb. 95,-

Biofüzetek

... pld. 16. Bio ...	
Szövetségben a természettel	
Összeállította: Balogh Júlia	18,-
... pld. 17. Szabó S. András	
Radioaktív szennyeződés megjelenése biológiai környezetünkben	18,-
... pld. 18. Velich István	
Biológiai védekezés ellenálló zöldségfajtákkal	18,-
... pld. 19. Tóth László — Honti Vince	
Környezetkimélő energiaforrás a szélmotor	18,-
... pld. 20. Galambosi Bertalan — Lévai Judit — Örsi Attila	
Mérgező növények és egyéb, emberre veszélyes kerti károsítók	18,-

A könyvek ellenértékét utánvéttel fizetem.

A megrendelő neve .....

Címe (irányítószámmal): .....

Kelt: .....

aláírás

*Az értéke
az eredeti,
az ára
csak a fele.*

**Mindig kellemes
élmény
egy jó könyv.**

*A Könyvért mindezt féláron
kínálja Önnek*

Félkrajcár könyvkereskedéseiben:

IX. Corvin köz
VI. Nagymező u. 52.
XIII. Radnóti Miklós u. 18.
III. Kerék u. 2.
XIX. Vöröshadsereg útja 98.

**KÖNYVÉRTÉKESÍTŐ
VÁLLALAT**

Nemzeti kisebbségek és vendégmunkások a nyugat-európai országokban

A nemzeti múlt, a nemzet-fogalom kutatása és mindezekkel összefüggésben a nemzetiségi kérdés — világlajosság. Az európai biztonsági és együttműködési értekezlet, amely a második világháború utáni idők egyik legkiemelkedőbb diplomáciai eseménye volt, záróokmányában a többi között ezt mondja: „A részt vevő államok, melyeknek területén nemzetiségi kisebbségek vannak, tiszteletben tartják az ilyen kisebbségekhez tartozó személyek jogát a törvény előtti egyenlőségre, maradéktalanul biztosítják számukra azt a lehetőséget, hogy ténylegesen élhessenek az emberi jogokkal és az alapvető szabadságjogokkal, és így módon védelmezik a nemzeti kisebbségek törvényes érdekeit ezen a téren.”

A Föld mintegy 200 államában több mint 2000, más statisztikák szerint 3000 nép és népcsoport él — olvashatjuk Joó Rudolf Nemzeti és nemzetiségi önrendelkezés, önkormányzat, egyenjogúság című, 1984-ben megjelent könyvében. Korunk realitása, hogy az etnikai határok nem mindig esnek egybe az államok politikai határaival. A bevándorlások mellett ezek a körülmények hozták és hozzák létre a kisebbségeket. Igen ritka az az ország, amelyben a politikai határok egyetlen etnikai csoportot fognak át. A Föld országainak több mint 90 százaléka soknemzetiségű vagy soktörzszű, bennük a többségi nemzetet vagy etnikumon kívül legalább 10 százaléknyi más népesség él.

Igen fontos ezt hangsúlyozni, mivel a nyugati tájékoztatás egy része a nemzetiségi kérdést, a nemzetiségi gondokat kizárólag a szocialista országok sajátos, belső jelenségeként igyekszik beállítani. Mint a továbbiakban látni fogjuk, az iparilag fejlett kapitalista országok között alig akad egy-néhány, ahol ne jelentkezne a legkülönbözőbb élességgel, néhol a legszörnyesebb formákban a nemzetiségi kérdés. A tőkés társadalmak ellentmondásai rendezés és megoldás helyett fokozzák, súlyosbítják a nemzeti ellentéteket. A kisebbségek problémája számos országban a belső ellentétek, társadalmi zavarok sajátos megnyilvánulása.

Gyakran olvashatunk az ázsiai és az afrikai fejlődő államok népességének igen heterogén összetételéről. Arról, hogy a világnak ebben a térségében több mint 1600 nép él. Látni kell azonban azt is, hogy a jóval homogénebbnek tartott Nyugat-Európát is csaknem 40 nép lakja. A nyelvi, etnikai sokszínűség a világ gazdagabb részeiben is a gazdasági, kulturális, egészségügyi megosztottság hordozója. Ebben különleges, igen gyakran meghatározó szerepük van a történelmi és politikai tényezőknek. A hírügynökségi tudósítások naponta beszámolnak arról is, hogy a többség—kisebbség szembeállítására miként veszélyeztetni az államok belső stabilitását, az állampolgárok biztonságát, az államközi kapcsolatokat.

Olyan korban élünk, amelyben számos országban napirenden vannak a nemzetiségi háborúk, a különböző súlyos összecsapások. A nemzetiségi kérdés világméretű megoldásához hosszú és bonyolult út vezet. Történelmi tény, hogy ebben a vonatkozásban a gondok ellenére is a legtöbb és a leghatékonyabb intézkedések sorát a szocialista berendezkedésű országok tették. A kérdésben ugyanis *félmegoldás nincs, a tartós és végleges rendezés jelenthet csak megoldást*. Ez pedig valamennyi érintett országban társadalmi, politikai intézkedések sorozatának lehet csak az eredménye. Világosan kell látni azt is, hogy a kisebbségek jogainak tiszteletben tartása elválaszthatatlanul összekapcsolódik a nemzetközi béke és biztonság világméretű ügyével. *A nemzetiségi viszonyok kielégítő rendezettsége tehát egyetemes nemzetközi érdek.*

Naponta érkeznek hírek spanyolországi, észak-írországi, belgiumi, olaszországi, kanadai, indiai, görög-országi, ciprusi stb. nemzetiségi belviszályokról.

Spanyolországban gyakorlatilag százéves a baszk kisebbség háborúja. A baszk kisebbség a spanyol—francia határ által kettévágott, állam nélküli nemzet. A baszk nép által lakott területen a XVI. századig önálló államként létezett a navarrai királyság, amelynek nagyobb, déli részét Spanyolország annektálta 1512-ben. Északi része IV. Henrik trónra lépésével került Franciaországhoz. A politikai bekebelezés hosszú ideig nem érintette a baszk tartományok közigazgatási, törvényhozási, adószedési jogát. A feudális

széttagoltság kezdetben erősítette az etnikai különállást. Spanyolország központosító törekvései azonban a XIX. század második felére a baszk tartományok politikai és intézményi különállásának felszámolásához vezettek. Elsősorban a baszkok hosszú ideig fennálló politikai autonómiájából következik a baszk kisebbségi öntudat és nemzeti-mozgalom mind a mai napig.

A baszk nemzeti öntudatot a szélsőséges jobboldal éppen úgy kihasználja, mint a nemzetközi banditizmus, a fegyvercsempész átvilág vagy a terrorizmus. Az 1970-es évek végén népszavazás döntött Spanyolországban Baszkföld és Katalónia önkormányzatáról. Önkormányzat van, megnyugvás azonban nincs. Ez az önkormányzat ugyanis kevés az ETA (Baszkföld és szabadság) elnevezésű politikai tömörülés szélsőséges nacionalistáinak. Jelszavuk a teljes függetlenség, a Spanyolországtól való államjogi elszakadás. Fő módszerük pedig immár hosszú idő óta a fegyveres terror. Az ETA-terroristák célpontjai a spanyol királyság tisztviselői, valamint a csendőrök, rendőrök, katonák. Évente 60—80 embert gyilkolnak meg. A baszk terroristákat az sem tartja vissza akcióiktól, hogy ténykedésüket a lakosság 85—90 százaléka elutasítja. Lövöldözések, gyilkosságok folynak üdülőhelyeken, bárókban, pályaudvarokon, repülőtereken. A baszk terroristák célja és eszköztára fennállásuk negyedszázada alatt gyakorlatilag semmit sem változott.

Megváltozott azonban az ország és változott a világ. Spanyolországot a fasiszta diktátor helyett „szocialista párti” kormány vezeti. A Baszkföldnek — megannyi új lehetőséget nyújtó — önkormányzata van. Az ETA mégsem hagy fel merényleteivel, ultrabalos jelszavaival folytatja a fegyveres harcot. Irreális követeléseket hangoztat, merényleteinek áldozatai között nemcsak kormányberek, hanem szocialista és kommunista munkások is megtalálhatók. Destabilizáló fellépésük éppen azoknak kedvez, akiknek megfelelőbb volt a fasiszta Franco-rendszer, mint a jelentősen demokratizálódott Spanyolország.

A baszk terrorizmus tehát nemcsak rendőri kérdés.

A súlyosabb gond az, hogy nézetieknek, akcióiknak politikai bázisa van Spanyolországban. Ez a bázis ugyan csökkenőben van, de létezik. Az ország viszonyai — a kormány különböző erőfeszítései következtében — kedveznek ugyan a baszkokkal való együttműködésnek, a tényleges megnyugvásig azonban még igen hosszú időnek kell eltelnie.

Földrészünk súlyos nemzetiségi konfliktusainak másik fő területe **Észak-Írország**. Az ír sziget kettészakítása óta a legutóbbi időben nyílt némi remény a nemzetiségi megnyugvásra, de nem az ír egység megerősítésére. 1985 novemberében Thatcher brit miniszterelnök-asszony észak-írországi látogatása során gyakorlatilag Írország is elismerte a sziget megosztottságának tényét azzal, hogy elfogadta London álláspontját: az ír egységről csak akkor lehet szó, ha a lakosság többsége úgy akarja. Márpedig a népesség kétharmadát kitevő protestánsok fellépése mindenféle ír egységtörekvést elsöpör.

1969 óta polgárháborús állapotok uralkodnak Észak-Írországban. A mérleg 2450 halott, 332 ezer házkutatás, 20 ezer letartóztatás, 43 ezer erőszakos cselekmény. Pokolgéprobbanások, lövöldözések, gyújtogatások véget nem érő sorozata. Az eddigi anyagi kár dollárban számolva meghaladta a 6 milliárdot.

Filozófiai kiindulási alapként el lehet fogadni az ír kormányfő megállapítását, mely szerint a megbékélésnek az egység előtt kell járnia. A sziget népének azonban be kell bizonyítani, hogy a Londonnal kötött kompromisszum valóban az egység megvalósításának nyitánya és nem pedig annak kiürítése. A megállapodás sorsa igazából Észak-Írországban dől el, de a protestáns politikai tömörülések ma ugyanúgy elutasítják, mint a katolikus szervezetek. Mindenki tart a népszavazástól.

A helyzet szomorú példája annak, miként válhat a többségi uralom elve az elnyomás és a hátrányos megkülönböztetés eszközévé. Annak idején Wilson munkáspárti kormányfő bizonyos óvatosságot tett a katolikus kisebbség bevonására a tartományi kormányzásba. A törekvés megbukott a protestáns többség általános sztrájkján. Az ír kisebbség közvetlen sérelmeinek megnyugató orvoslása mind kilatástanalábbá válik. A sürgető gazdasági, politikai és szociális intézkedések a kődös ígéreteknel nem vállalkoznak többre. Az ír zászló használatának engedélyezése, vagy észak-írországi települések utcáinak ír hősökről való elnevezése fontos gesztus ugyan, de nem jelent megoldást a kisebbség körében jelentkező 37 százalékos munkanélküliségre. A többségnél ez az arány nem éri el a 17 százalékot sem.

Belgium helyzete több szempontból is különbözik Írországtól vagy Spanyolországtól. Alapvető jellemzője a flamand—vallon nemzeti szerkezet. Belgium 1830-ban egységes polgári államként jött létre. Keletkezését politikai és vallási okok magyarázták. Az 1815-ös bécsi kongresszuson az európai nagyhatalmak Franciaországgal szemben létre akartak hozni egy viszonylag erős útközállamot, németalföldi királyságot. Az egységes belga államon belül a vallon területek fejlettebb gazdasági és társadalmi szerkezete hamarosan erőteljes flamand emancipációs mozgalmat váltott ki. A flamand—vallon szembenállás az évtizedek során módosította az ország egész politikai intézményrendszerét.

A második világháború után kötött egyezmények több összefüggésben is foglalkoztak nemzetiségi, illetve kisebbségi kérdésekkel. Ilyen például az 1946 szeptemberében Ausztria és Olaszország között megkötött **dél-tiroli egyezmény**. Az Olaszországhoz tartozó Bolzanóban 260 ezer német nyelvű lakos él. Az 1950-es években erőteljes törekvések indultak Olaszországban a német nyelvű lakosság asszimilálására. Nagyszabású terrorizmus bontakozott ki az országrészben. Az 1960-as évekre a dél-tiroli kérdés alaposan megrontotta az osztrák—olasz viszonyt. A terroristák által meggyilkolt Aldo Moro és Kurt Waldheim, a mai osztrák államfő 1969-es megállapodása hozta az első pozitív változást Dél-Tirol kérdésében.

Mint a történelmi eseményekből tudjuk, az olasz békeszerződés aláírása elhúzódásának egyik fő oka a **trieszti kérdés** rendezetlensége volt. Az ügyben 1954 októberében nagyhatalmi megállapodás született. Az olasz—jugoszláv feszültségek azonban csak igen lassan csökkentek. Jórészt a jugoszláv kormány mértékletességén és rugalmasságán múlott a kérdés nyugvópontra kerülése.

Jelentős terjedelemben foglalkozik kisebbségi kérdésekkel az osztrák államszerződés, az NSZK és Dánia kisebbségvédelmi nyilatkozata stb. A különböző kisebbségi problémák mindezek ellenére változatlanul jelen vannak Nyugat-Európában. A Newsweek című amerikai hírmagazin 1986 januárjában arról ír, hogy egyre több **bevándorló kisebbségi** esik áldozatul Európában. A volt gyarmatokról érkező bevándorlók, az úgynevezett vendégmunkások, akiket az olcsó munkaerőt kereső kormányok csábítanak magukhoz, egyre több keserűséggel találják szemben magukat. E bevándorlók több országban már elérik vagy meghaladják a népesség 10 százalékát. Közülük csupán néhányan tudják valóra váltani a jobb élettről szőtt álmaikat. Nyugat-Berlinben egy török és nyugatnémet csapat labdarúgó-mérkőzésén a hazai szurkolók „fel a büdös török csöcselék elleni harcba” felíratú transzparensekkel vonultak a lelátókra. Egy másik városban 50 ázsiai boltját gyűjtötték fel egy éjszaka a helyi fajvédők.

A gyűlölködő, gyalázkodó jelszavak, feliratok és plakátok mindennaposak számos nyugati városban. Nemrég Marseille körzetében 5 algiri bevándorlót gyilkoltak meg a helyiek olyan időben, amikor a többség és a kisebbség egymást okolja a munkanélküliségért. Durva és nyugtalanító formákat ölt a gyűlölködés.

A fajgyűlölet, a mellékutcákban folyó banditizmus nem csupán a gyávák túlkapása. Franciaországban, az NSZK-ban, de más országokban is, kétes erkölcsű politikusok látványos karriert csinálnak fajgyűlölő filozófiájukkal. Genf egyik pártjának állítása szerint a város minden gondját a külföldiek beáramlása okozza. 1984-ben hangzott el a tory-párt kongresszusán az a nonszensz követelés, hogy az összes feketét toloncolják ki Nagy-Britanniából.

A bevándorolt kisebbségek hatással vannak Nyugat-Európa kulturális hagyományaira is. A katolikus Kölnben mecsetek állnak, Londonban figyelmen kívül hagyhatatlan az indiai kereskedők jelenléte. Bonnban színvonalas török bárók működnek. Annak idején, a gazdasági fellendülés éveiben szívesen látták a bevándorlókat Nyugat-Európában. Az NSZK például tizezerrel toborzott török fizikai munkásokat. Akkor jó kereseti lehetőségekről cikkeztek a lapok, ma a bevándorlókkal szembeni bizalmatlanságról.

Az utóbbi másfél évtizedben másfél millió török döntött úgy, hogy családjával együtt véglegesen a Német Szövetségi Köztársaságban marad. A gazdasági csoda elmúltával azonban jelentős részüket az utcára került. A kisebbség körében ma csaknem háromszor akkora a munkanélküliség aránya, mint a többségieké. Nyugat-Európában van olyan kormány, amelyik belpolitikai sikerének tartja az egykor drága pénzen toborzott külföldi munkások végleges eltávolítását.

A nyugat-európai országok haladó körei az utóbbi időben mind többször teszik fel a kérdést, valóban a nagyarányú bevándorlás okozza-e a munkanélküliséget?

A tények jóval összetettebb helyzetre utalnak.

A legtöbb nyugat-európai országban nem az idegeneket alkalmazó ágazatokban a legsúlyosabb a munkanélküliség. A vendégmunkásokra való hivatkozás a legtöbbször nem egyéb, mint félrevezetés, mellébeszélés, hangulatkeltés. Az angol tömegközlekedés, a posta és az országos egészségügyi hálózat 24 óra alatt összeomlana a külföldiek nélkül.

Nyugat-Európa csaknem valamennyi államában akadnak szociológusok és más társadalomtudósok, akik a legegyszerűbb megoldást választva, a bevándorlókat okolják a különböző belső bajokért. A rendszer igazságtalanságai, társadalomellenes döntései elől egyszerűbb a nemzeti demagógia mögé rejtőzni. A Figaro című francia magazin nemrég ezt írta címlapján: „Franciák leszünk-e még 2015-ben? Erre az időre Franciaországban minden két franciára egy nem európai külföldi jut. Ezeket a külföldieket szinte bizonyosan manipulálják majd külső politikai és vallási erők. Falvakban, városokban, Franciaország egész területén magukhoz ragadják majd a hatalmat.”

Más országokban is heves viták dúlnak. Hollandiában mind erőszakosabb formákat ölt a holland lakosságnak a bevándorlókkal szembeni manipulálása. Ez nem faji tolerancia — riogat a Centrum-Párt egyik tisztségviselője — maguk a hollandok válnak kisebbséggé. Ez kulturális élveboncolás — tenyegtozók.

A kisebbségek nagy többsége szinte mindenütt világosan látja, hogy nem a dühödttábor oldja meg gondjaikat. A kisebbségek új nemzedéke kész a megegyezésekre, a türelemre, a mértékletességre. Elveti az erőszakot, de a passzivitást is.

Nagyon sokat vállalnak magukra a kisebbség mértéktartó, a politikai megoldások jelentőségét értő konstruktív erői. A megoldáshoz olyan akciók, programok, kezdeményezések vezethetnek, amelyek megvalósítják, hogy a kisebbségek a haladó politikai folyamatok részévé váljanak.

Ami ma a kisebbség hátrányos megkülönböztetésében, gazdasági és társadalmi bizonytalansága tekintetében a tőkés országok legtöbbjében történik, az semmiképpen sem a társadalmi demokratizmus, az egyenlőség és az emberi jogok maradéktalan tiszteletben tartásának a tükröződése, sokkal inkább a rendszer növekvő ellentmondásainak, működési zavarainak, eszmei és morális válságának következménye.

Ágoston László

Irodalom: Neue Zürcher Zeitung, 1985. december 23.: Az autonóm Dél-Tirol nemzetiességi problémái. — Világesemények dírhéjban, 1984. december: A baszkok szigete. — MTI Panoráma, 1985. november 18.: Mennyit ért a történelmi megállapodás? — News Week, 1986. január 27.: Európa új oldaláról mutatkozik be. — Nemzetközi Szemle, 1984. december: Baszkok; Szabadságharc vagy terrorizmus. — Joó Rudolf: A Nyugat-Európai kisebbségek sajátosságai és típusai. Akadémiai Kiadó, 1983. — Joó Rudolf: Nemzeti és nemzetiességi öntrendelkezés, önkormányzat, egyenjóság. Kossuth Könyvkiadó, 1984. — Karsai László: A nemzetiességi kérdés Franciaországban. Kossuth Könyvkiadó, 1983.

Magyarságtudományi központ Finnországban

Pori városának könyvtára (Porin kaupungin kirjasto P1 200 SF 28101 PORI 10 Suomi Finnország) lett az országos magyar könyvgyűjtemény bázisa. *Marjaana Karjalainen* igazgatónő áldozatkész és kitaró kilíncselése folytán megszületett az a Magyar Irodalmi Központ (Unkarin kirjallisuuden keskus), amely a jövőben egész Finnországot ellátja majd magyar könyvekkel a postai távközlés révén.

1986. augusztus 30-a óta kölcsönözhetőek azok az eddig főleg ajándékként érkezett könyvek, amelyek a filmgyártástól a legkülönbözőbb irodalmi művekig, albumokig, történelmi kézikönyvekig széles képet adnak a magyar nyelven írt szó hatalmáról. Eddig mintegy 1500 könyv gyűlt össze, jórészt magyar intézmények ajándékai, de postán és személyesen magánszemélyek is ajándékoztak már jócskán könyveket a Magyar Irodalmi Központnak a főnti címre. Az intézmény azonban magyar videofelvételeket, kottákat, lemezeket és kazettákat is gyűjt, s honismereti folyóiratok, turista-kalauzok, hírvető füzetek, egy-egy város, vidék, táj atlasza is gyűjtési körébe tartozik.

Pori Eger testvérvárosa, s itt már magyar nyelvű lap is jelent meg, a Pori—Eger Barátság eddigi egyetlen száma. Talán a Finnországban igen kedvelt Egri Bikavér is hozzájárult ahhoz, hogy e két város gyorsan, hathatósan és gyümölcsözően találta meg az utat egymás kultúrája felé. Ezért is érdemes megtudnunk néhány adatot Poriról (egykori svéd neve Björneborg, azaz Medvevára), amely Finnország nyolcadik városa 80 000 lakossal (1983). A 250 000 lakosú Satakunta (szó szerint Száz község, helyesebben száz had) megye központja. Területe 683,4 km², ebből 180,1 km² víz.

Pori városát a svéd Juhana herceg alapította Ulvilában jártában az 1500-as években. A város címere egy koronás medvefej, felette olyanszerű bástyák, amelyek pl. Kolozsvár címerében láthatóak. Alul kék szalagon fehér betűkkel a DEUS PROTECTOR NOSTER (Isten a mi védelmezőnk) szöveg olvasható. Különbön Juhana herceg után a második magas államfői látogatás a magyar államelnök 1971-es Poriban tett látogatása volt. Talán ennek is köszönhető, hogy most e Központ megnyílik. Érdemes tehát a viszonylag kisebb, de kulturális, gazdasági vagy más szempontból tevékeny, s magyarbarát hírben álló településeket is meglátogatni, hiszen ezek gyorsabban és hatékonyabban tudnak tenni külföldön kultúránkért. Külön öröm az is, hogy a könyvtár anyagában peremvidékünk magyarsága (a Kriterion, a Fórum, a Madách és az ungvári kiadó könyvei révén) erőteljesen képviselve van. Jó lenne a Honismeretet rendszeresen küldeni a Magyar Irodalmi Központnak, e folyóirat olvasói pedig egy-egy a fenti finn címre irányított magyar, angol, német, francia, orosz, svéd, olasz stb. nyelvű, magyarságtudományi munkával támogathatják e könyvtárat és igazgatójának, *Marjaana Karjalainen* asszonynak nemes munkáját.

Szabó T. Ádám

HÍREK

Író-olvasó találkozó. Többnyire teljes érdeklenség kíséri a fővárosban és országszerte egyaránt a különböző író-olvasó találkozókat. Szervezőknek, meghívottaknak egyaránt kellemetlen kötelesség. Másként volt ez azon az estén, amelyet a XIV. ker. HNF Népművészeti Baráti Köre rendezett. A meghívott vendég a Kúskarácsonytól sülveszter estig, egy botra rótt középkori székely kalendárium és egyéb rovásírásos emlékeink című nagysikerű könyv szerzője, *Forrai Sándor* volt.

A zsúfolásig megtelt teremben a rovásírás szerelmesei és érdeklődők, idősök és egészen fiatalok hallgatták érdeklődve *Forrai Sándor* színes „könyvismertetőjét”. A szünni nem akaró kérdé-

sek és válaszok segítségével legrégibb múltunkban utazhattunk, eltűnt az idő s a földrajzi távolság. Történelmi, földrajzi változások, kényszerű vándorlások, szétszórás mit sem változtat azon, hogy közös a múltunk, a kultúránk, közösek a gyökereink és ez elthphetetlen szálakkal köt össze mindnyájunkat.

Forrai Sándor elmondta: szeretné tovább folytatni a munkát, amiben nagyon gátolja az, hogy szinte teljesen elvesztette látását és egyre inkább segítőtársakra lenne szüksége. Reméljük, lesz állandó segítsége, hiszen enélkül abba kellene hagynia a magyarság egyik igen értékes örökségének kutatását. (*Zika*)

Kovbojok

Magyar dokumentumfilm

Rendezte

SCHIFFER PÁL

Ez a film két éven át kísérte figyelemmel öt fiatalember és egy vállalkozás sorsát. Egy baranyai tsz-nek túl sok a tehene, kevés a haszna rajtuk, ezért tehéntartási szerződést köt az öt fiatallal. A tsz nem teljesíti minden ígérteit; viták, harcok követik egymást, a körülményekkel és önmagukkal. . .

Vajon kinek van igaza, kinek nem; nekik, a tsz-nek vagy senkinek?!? Egy biztos: öt fiatalember megpróbált valamit; néha boldogok voltak, néha elkeseredettek, mindenesetre hittek valamiben és ez senkinek nem lehet közömbös.

*A XVIII. Magyar Játékfilmszemle díjnyertes alkotása
február 5-től a mozikban!*

Szárszó, 1986.

Történelmi közelmúltunk, közgondolkodást formáló hagyományaink számbavétele során sokáig méltatlanul kezeltük a második világháború éveiben megtartott *szárszói konferenciák* sorozatát. Pedig ezek a tanácskozások, melyeket a református ifjúsági szervezet, a Soli Deo Gloria Diákszövetség rendezett, a magyar népi értelmiség legjobbjait fogták össze. Előadásain a magyarság sorskérdései kerültek megvitatásra. Különösen jelentős összefüggést volt az 1943-as, a *Magyar Élet Tábor*. Ennek a történelmi emlékezetű találkozóknak a létrejötte — az otthon nyújtó Magyar Református Egyházon kívül — *Püski Sándor* könyvkiadó érdeme. Ma már, több évtizedes tisztázó elméleti viták után, a nemzeti ellenállás időszakát elemző-feltáró történetírás egyértelműen elismeri a konferenciák történelmi súlyát. Azt a vitathatatlan tény, hogy az 1943-as találkozó eredményesen befolyásolta a háborút követő évek politikáját, résztvevői gyümölcsözően munkálkodtak az 1945 utáni közéletben.

Néhány éve a Kossuth Könyvkiadó — méltányolva a konferenciák szerepét — könyv alakban is megjelentette az egykori dokumentumokat: a mozgalom előzményeit, az 1943-as találkozó jegyzőkönyvét és az utólagos társadalmi megnyilvánulásokat. A kötet törzsanyaga a *Magyar Élet Könyvkiadónál* — *Püski Sándornál* — közvetlenül a tanácskozás befejezése után megjelent dokumentumanyagra támaszkodik. Megtaláljuk benne az akkori irodalmi, szellemi életünk jelesinek — *Németh László, Kodolányi János, Veres Péter, László Gyula, Erdei Ferenc, Szabédi László* és mások — gondolkodásra ösztönző előadásait. A kifejtett vélemények azt tanúsítják: bátor tette vállalkoztak az egybegyűltek, s többen helyesen fogalmazták meg a korszak és a várható jövő nemzeti gondjait, megoldásra váró feladatait. Ez a reális helyzet-felismerés emelte történelmi példává az 1943-as tanácskozást. Ennek köszönhető, hogy napjainkban is fokozódik az igény ilyen közös gondolkodásra.

A *Magyarországi Református Egyház* felismerve ezt a szellemi szükségletet, felújította a szárszói konferenciákat. 1986-ban, immár második alkalommal, nemcsak ünnepi megemlékezést tartott, hanem szeptember 27—28-án, kétnapos tanácskozást rendezett. Megelőző évben a népesedés aggasztó fogyása került megvitatásra, ez évben pedig: *Helyünk, sorsunk és a népek barátsága Közép-Kelet-Európában*. A megtartott előadások szorosán kapcsolódtak a *Confessio* folyóirat 1986. 3. számának *Etnikum, kisebbség, szörvány* című összeállításához. A tanácskozáson vendégként megjelent *Balogh Edgár* Erdélyben élő köztit, aki az 1943-as tanácskozáson akadályoztatása miatt ugyan nem jelenhetett meg, de a *Kis Újságban* üdvözölte a tanácskozókat. Meghívást kapott *Püski Sándor*, Amerikában élő könyvterjesztő és -kiadó is.

A konferenciát *Tóth Károly* püspök nyitotta meg. Bevezető beszédében kérte a megjelenteket, hogy mindig a megoldás felé vezető utat keressék. Még akkor is, ha ez nem könnyű feladat, és — ezt valamennyi résztvevő érezte — ha tudjuk is: a helyes megoldás megtalálása, nem lehet kizárólag a tanácskozás feladata, de hozzájárulhat a gondok pontos megfogalmazásához. Hangsúlyozta, hogy a tárgykör *nagy fontosságú nemzeti ügy*; nehézségét az is jelzi: századunkban már sok vitát váltott ki. Mégis foglalkozni kell vele, mert sok ember — s így a nemzet — számára égető fájdalom a megoldatlansága. Óva intett attól, hogy a kérdés önző nemzeti szempontok figyelembevételével kerüljön meg tárgyalásra, hanem — mondotta — mindig a *nemzetközi léggör javításának szándéka vezesse a felszólalókat*. A terméketlen vádaskodások helyett a népek közötti megértés útjában álló akadályok feltárását javasolta. Elérkezettnek látta az időt, ahhoz, hogy reálisan felmérjük helyzetünket és felülvizsgáljuk a nemzetiségekkel, a *kisebbségi* körülmények között élő magyarokkal kapcsolatos szemléletünket. Főként a fogalmak tisztázására szólított fel. Legalább öt fogalom: *ország, hazá, nép, nemzet, állam* — pontos jelentését szükséges újra megfogalmaznunk, mert ezeket sűrűn összekeverik, nemcsak idehaza. Ismét át kell gondolnunk a hazafiság érzését és a nemzetközi elkötelezettség fogalmát is, valamint ezek kölcsönös összefüggését. Erősen hangsúlyozta: az egyháznak szerepe van a kisebbségekben élő magyarok kulturális kapcsolatának ápolásában, s ezt a felismert szerepet — minden politikai gyanúsítástól mentesen — a református egyház felelősséggel vállalja.

Czine Mihály egyetemi tanár előadásában *Balogh Edgár* tevékenységét hozta fel követendő példaként. Az erdélyi köztit egész életében a népek közötti megbékélésért munkálkodott, Csehszlovákiában, Magyarországon, Romániában egyaránt. A továbbiakban pedig arra keresett választ: *mi a lehetősége, szerepe a magyarságnak, mit adott eddig az emberiségnek ez a kis nemzeti közösség?* Volt idők — mondotta — amikor az amerikai atomkutató intézetben, az angol után, a magyar volt a leghasználat-

sabb nyelv. Élen jártunk a tudományban, a kultúrában, s — a történelem tanúsítja — a szabadságmozgalmakban is mindig bőven folyt a magyarság vére. Irodalmi példák alapján áttekintette a magyarság és a szomszéd népek alapvető hasonlóságait, a közös sorsot, az egymásra utaltságot. Szomorú tényként említette meg: az utóbbi időben erősödik népünkben a szétszóródás élménye, nyomasztóvá válik a nemzetzuttat zavara és a népi kötődés lazulása. Megítélése szerint a népek közötti testvériség érzése, még mindig inkább csak erős vágy, mint teljes valóság. A szomszédságban élő magyarság jelenlegi sorsa — állapította meg — még nem mindenütt a testvéri emelkedést jelzi, hanem a felforrzsolódás felé mutat. Számos felismert gonddal-bajjal szemben tehetetlenek vagyunk. Emiatt sokakban felöltik a régi „Herder-i jóslat”, a nemzethalál gondolata. Azzal is számot kell vetnünk, hogy több szomszédos nép másként értelmezi helyzetét, sorsukat, mint mi. A nemzetiség hid szerepét sem vállalja mindenki. De ebben a helyzetben sem csüggedhetünk el, számunkra a cél változatlan: felmutassuk a közös kulturális érintkezési pontokat, a múlt valós tényeit. És a jelen eseményeit. Ebben az irodalomnak nagy szerepe lehet, összefoghatja a magyarságnak azt a részét is, melyet leszakított a történelem.

Kiss Gy. Csaba, az OSZK magyarságkutató csoportjának munkatársa, történelmi áttekintést adott a térségben élő népek *nemzeti ideológiájának* kifejlődéséről. röviden vázolta a magyar nemzet Trianon utáni megosztottságát. Az első világháború befejeztével milliós magyar tömegek kerültek a szomszédos államokba. Ezek részint egységes tömbökben, másrészt szórványokban élnek. A határon túli magyarság számára sajátosan jelentkezik a *nemzettudat* és a *haza* fogalma. A mai magyarságnál a nemzet és az ország térbeli kiterjedése nem azonos, a nemzeti egységet az *anyanyelv* teremti meg. Előadása nagyobb részében, gazdag külföldi forrásanyagra támaszkodva, a kelet-közép-európai nemzetek mitológiájának keletkezését, a modern nemzetállamok kialakulását elemezte. Arról a problémáról beszélt, mellyel a múlt századi nemzetbresztők találták szembe magukat: hol a haza határa? A történelmi jogra hivatkozó nemzeti ideológusok gyakran estek abba a tévhitbe — állapította meg —, hogy a megálmódott hazát, olyan területekre is jócskán kiterjesztették, ahol a valóságban csak kisebbségben, vagy csupán szórványokban éltek az illető nyelvet beszélők. Ennek a törekvésnek lett a késői következménye a nyelvi türelmetlenség, az anyanyelv használata ellen hozott intézkedések sorozata. Előadása felölelte a Habsburg, a cári orosz és a török birodalom keretében élt népek XIX. és XX. századi nemzeti törekvéseit.

Az 1943. évi résztvevők csoportja

Balról jobbra: Mohácsi László, Sebestyén László, Györfly Sándor, Balogh Edgár, Kanyar József, Püski Sándor, Püski Sándorné, Somodi István, Fitos Vilmos, Kulifay Albert, Kulifay Albertné, Kálmán Lajos, Denke Gergely

Varga Csaba író-szociológus előadása módszerül a közös gondolkozásra készítetést választotta. Csupán a tisztázandó feladatok körét sorolta fel húsz tételben, s röviden utalt a megoldások lehetséges útjára. A kérdések nagy része a Németh László által is megoldásra érett problémákból indult ki, azok újraértelmezésére ösztönzött. Vezérgondolatul a kelet-európai *minőségi embertípus* kialakítását választotta. Ennek megteremtése — véleménye szerint — csak gyökeres gazdasági és kulturális reformok útján lehetséges. Létezésének feltételeit pedig a „testvériség”, a szomszéd népekkel való őszinte barátság alapozhatja meg. Olyan kapcsolatok szükségesek a kívánatos jövőben — vallotta a szociológus —, melyek tovább építik a nemzetek (nemzetiségek) között a kulturális és a gazdasági együttműködést — ugyanakkor fokozzák az autonómiák, a szuverén egységek szerepét. A térség szervezete Európának, ezért feladatunk a közös értékek védelme, a minőségi Európa kialakítása is. Megmaradásunk záloga: megújulás a gazdasági életben, kultúrában, ez utóbbiban főleg a kultúraátadás feladata vár reformra. Le kell győznünk az alkoholizmust, a népességszökkenést. A kulturális reform célja: lojális munkaerő helyett felelős személyiségek nevelése. A továbbiakban *Kósa László* egyetemi docens a néprajztudomány, *Bolyki János*

pedig a teológia szemszögéből közelítette meg a tanácskozás témakörét. Az elhangzott előadásokat Győrffy Sándor, Püski Sándor, Balogh Edgár, Somodi István és Denke Gergely hozzászólása egészítette ki.

A második napon került sor a megemlékezésekre. Havas Gábor a közelmúltban elhunyt, egykori szárszói résztvevő, Barcza Gedeon munkásságát méltatta. A mintegy 70 fős csoport — köztük a régi találkozókon részt vettek gyűrűlő csapata — megkoszorúzta az 1943-as konferencia emlékére 1984-ben elhelyezett emléktáblát. A Hazafias Népfront nevében Kanyar József levéltár-igazgató, a Honismereti Bizottság és a Szárszói Baráti Kör elnöke, a Református Egyház képviselőjében pedig Papp János koszorúzott. Délután a Forrás Kör irodalmi műsorát élveztek az egybegyűltek, majd elzarándokoltak a József Attila első sírhelyén felállított emlékműhöz, ahol Medvigy Endre helyezte el az emlékező kegyelet koszorúját.

Hajdú Demeter Dénes

A Budavár emlékérem-sorozat¹

Az 1986-os esztendő egyik kiemelkedő hazai emlékünnepe sorozata zajlott le augusztus végén és szeptember elején Buda török uralom alóli felszabadulásának 300. évfordulóján. A figyelem érthető, hiszen a nevezetes esemény — a török félhold és lófarkas lobogó felváltása az ostromló keresztény seregek zászlóival a Budai Vár fokán — fordulatot hozott az európai kontinens egészének hatalmi viszonyaiban. Történelmi mérföldkővé természetesen elsősorban a magyarok és a közép-kelet-európai régió más népei számára vált. Buda visszavívása a török hódoltság fokozatos felszámolásának kezdetét jelezte: és az oszmán iga teljes lezárásának reményét csillantotta fel a Duna-táj és a Balkán nemzeti számára. Vele — az évszázados stagnálás és visszafejlődés után — az előrelépés és a felzárkózás lehetősége nyílt meg a sokat szenvedett terület lakói előtt. Buda felszabadulását nemzetközi összefogás segítette elő, amelyből a hadsziintér Magyarország tevékenyen kivette a részét. Emiatt a Szent Liga — a Habsburg Birodalom, Velence és Lengyelország XI. Ince pápa védnöksége alatt létrejött szövetsége — csapatainak diadalát három évszázad távlatából is sok nép örzi sorsfordító dátumként emlékeztetében.

Az évforduló megünneplésére Budavári Emlékbizottság alakult: kiállításokkal, honi és külföldi szakemberek részvételével lebonyolított tudományos ülésszakokkal, koszorúzással, főpapi hálaadó szentmisével róta le tiszteletét az ország és — hazánkba küldött képviselői, diplomáciai testületei útján — a nemzetközi közvélemény a 300 évvel ezelőti győzelem hőseinek emléke előtt.

A megemlékező kulturális eseményeken a nyugati magyarság küldöttei is jelen voltak. Az amerikai Magyar Életét és Jövőjét Mozgalom — Hungarians for Life and Future — vezetői egy öt darabból álló érem-sorozat elkészítését kezdeményezték a jeles évfordulóra. Ez a harc döntő mozzanatait örökíti meg: XI. Ince pápa szerepét a keresztény országok összefogásában, a felszabadító seregek gyülekezését Párkánynál, Buda ostromát, a végyárak küzdelmét, a három részre szakított ország élet-halál harcát s hozzájárulását Európa védelméhez. A bronz és aranyozott változatban elkészült érmekhez kétnyelvű: angol — magyar ismertető füzet járul.

Az alkotó Bodó Sándor 1920-ban Magyarországon született, Budapesten végezte az Iparművészeti Főiskolát és 1957 óta él az Egyesült Államokban. Kezdetben a portréfestészet és a szobrászat vonzotta, majd figyelmé mind határozottabban a történelmi tárgyú festészet és éremművészet felé fordult, mely területen munkásságát nemzetközi elismerés övezi. A Budavár-sorozat megalkotásával a művész nemzetünk történelmi áldozatvállalásának, Európa és a magyarság sorsközösségének állított méltó emléket.

A plakettek megszületését tiszteletre méltó munkával és anyagi erőfeszítéssel támogató külföldi magyar szervezet 1986 szeptemberében nemcsak a Budavári Emlékbizottság tagjait és az országos közgyűjteményeket ajándékozta meg az érmekkel, hanem egy kicsit az óhaza egészét, sőt az egyetemes magyarságot is. Elismerés és köszönet jár érte.

Jóó Rudolf

A Pável Ágoston-centenárium eseményei

Mint arról a Honismeret 1986. évi 4. száma is beszámolt (Tungli Gyula: Pável Ágoston emlékezete), ezekben a hónapokban ünnepeltük egy vérbeli „hidépitő” születésének századik évfordulóját. Pável Ágoston egyike volt közelmúltunk polihistorainak: mint szlavista, néprajzos, múzeum- és könyvtárvezető, pedagógus, közéleti ember, költő, műfordító s lapszerkesztő egyaránt maradandót alkotott. Mivel szülőföldjén: a ma Szlovéniahoz tartozó Muravidéken, a tevékenysége fő színhelyét adó Vas megyében s a fővárosban is megünneptették számos formában az évfordulót, szükségesnek érezzük az események számbavételét.

A jubileum jelentőségét jól példázza, hogy Szombathelyen már 1983 telén megalakult a Pável-emlékbizottság. A Szabó László megyei tanácselnök-helyettes és Zsámboki Árpád közművelődési csoportvezető irányította testület rendszeres ülésein fokról fokra körvonalazódtak a később megvalósult teendők. Időrend-

¹Az érme képét lásd a hátsó borítón (Szerk).

ben először 1985 tavaszán Pável Ágoston *honismereti vetélkedőt* szerveztek a megyeszékhely általános iskolái. Egy évvel később a hagyományos nemzetiségi nap keretében a szentgotthárdi *helytörténeti és nemzetiségi múzeum* felvette a hazai szlovénység legnagyobb alakjának a nevét.

1986. október 9—11. között Szombathely városa nyújtott méltó környezetet a páveli életműről és a szlovén—magyar kulturális kapcsolatokról rendezett *tudományos ülésszaknak*. A vajdasági, szlovéniai és magyarországi előadók — szám szerint tizennégyen — színvonalas referátumokban mutatták be Pável Ágoston munkásságát gyakorlatilag az által művelt valamennyi szakterület szemszögéből. A példamutatóan megrendezett tanácskozáson *Milovan Zidar* jugoszláv nagykövet, mindkét ország írószövetsége és tudományos akadémiaja, a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége, valamint az újvidéki Hungarológiai Intézet is képviseltette magát. Az elhangzott előadások szövegét a Pável Ágoston által alapított helytörténeti folyóirat, a *Vasi Szemle* 1987. évi 1. száma közli.

A konferencia résztvevői megkoszorúzták az ünnepelt lakóházát és részt vettek *mellszobrának* felavatásán. *Acz József* szobrászművész alkotását a múzeum előtti parkban, a Pável-sétányon leplezték le. A város a szobor még egy példányát elkészítve a szülőfalunak: Vashidegkútnak (Cankova) ajándékozta, amelyet — nem kevésbé ünnepélyes külsőségek között — szeptember végén helyeztek el a község főterén.

A határ két oldalán összesen három *kiállítás* állított emléket Pável Ágostonnak. A muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtár a Miško Kranjec Kultúrközpontban dokumentumkiállítást rendezett a sokoldalú közember munkásságából. Hasonló jellegű életmű-kiállítás nyílt a szombathelyi Berzsényi Dániel Megyei Könyvtárban is — a kéziratok, levelezés, fényképek, könyvek és használati tárgyak együttesét novemberben a budapesti Állami Gorkij Könyvtár is bemutatta. A leglátványosabb kiállítást a Savaria Múzeumban *Mukicsné Kozár Mária* állította össze az etnológus és múzeumszervező Pável tevékenységéről, az általa gyűjtött tárgyi néprajzi és szokásanyagból. A Vasi Múzeumfaluban három *emlékplakét* ültettek a skanzen létrehozásában meghatározó szerepet játszott *Pável Ágoston*, *Bárdosi János* és *Tóth János* tiszteletére.

A numizmatikusok kezdeményezték egy *Pável-emlékérem* elkészítését, amelyet a jubileumban ezüst- és bronzváltozatban verettek. A megye tanácsi és népfrontszerveinek javaslatára a honismeret, helytörténet és közművelődés munkásainak elismerésül *Pável Ágoston-emlékplakettet* alapítottak. Az első ízben adományozott kitüntetés tulajdonosai 1986-ban a következők lettek: *Kiss Gyula* ny. főiskolai docens, *Simoné Pável Judit* tanárnő, *Horváth Ferenc* ny. levéltárigazgató, *Kuntár Lajos*, a Vasi Honismereti Közlemények műszaki szerkesztője, *Pethő Gyula*, a megyei könyvtár helyettes igazgatója, *Madáchy Károly* körmeneti helytörténész, *Nádasdy Lajos* celdömölki református lelkész, *Naszáros István* sárvári szakkörvezető, *Pomodj József* nagygyeresdi tanár és *Wellner Lőrinc*, a csepregi helytörténeti gyűjtemény létrehozója.

A budapesti Vasiak Baráti Köre két *emlékestet* is szervezett neves előadóművészek, kórusok és hangszeres együttesek részvételével. Áprilisban a szlovének lakta rábavidéki Felsőzsolnók, októberben a fővárosi Metró Klub volt a kétnyelvű megemlékezések színhelye. Ez utóbbin Pável verseiből, műfordításaiból többek között *Rab Edű*, *Bánffy György* és *Keres Emil* adott elő, a zenei programban pedig *Béres Ferenc* és a budapesti *délszláv gimnázium tamburazenekara* is szerepelt.

Öt kiadvány jelent meg az évfordulóra. A legrangosabb közülük a *Pável Judit* szerkesztette szép kiállítású könyv, amelyet a megye — a tíz év előtti tanulmány- és cikkgyűjtemény mintegy folytatásaként — Pável Ágoston válogatott műfordításaiából és verseiből adott ki. A muraszombati Pomurska zalozba és a budapesti Európa Könyvkiadó két nyelven adta közre *Ivan Cankar*: Mihaszna Marko és Mátyás király című regényét, Pável fordításában. Művelődéstörténeti interjúk füzérét jelentette meg az Állami Gorkij Könyvtár és Vas Megye Tanácsa Pável Ágostonról: *Székely András Bertalan*, valamint *Mukics Ferenc* szlovén és magyar nyelvű kötete a *Két nép hú fia* címet viseli. A Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár *Tilcsikné Pásztor Agnes* összeállításában Pável életrajzi bibliográfiájával ünnepelte a jubileumot. Végül a már említett Vasiak Baráti Köre adta ki *Domonkos János* füzetét az életút legfontosabb állomásairól.

A Pável-centenárium utóhullámai lassan elúlnak. Rajtunk múlik, hogy örökségét a hétköznapok gyakorlatába is átültsük.

Székely András Bertalan

A makói szabadtéri néprajzi gyűjtemény

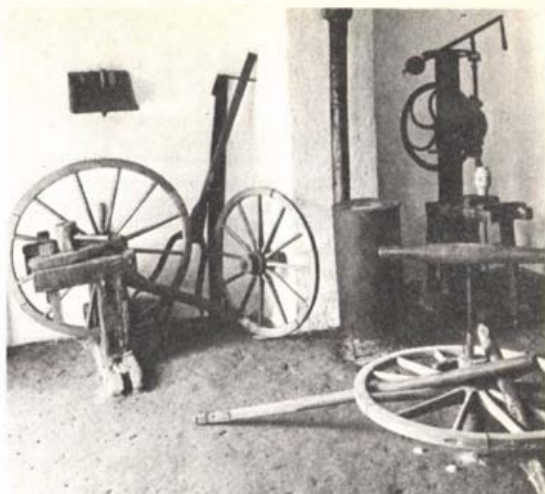
A makói József Attila Múzeum udvarán a már régebben odaszállított szántalpas és kőlabas hombarok mellé újabb épületek kerültek. Az irodalomtörténeti emlékeket őrző Espersit-ház udvara és az új múzeum épülete közötti terület szinte kínálta a lehetőséget, hogy szabadtéri néprajzi együttest alakítsanak ki rajta, amit jelentős társadalmi összefogással, dr. Tóth Ferenc múzeumigazgató irányításával sikerült is megvalósítani. Az utóbbi két évben *négy új kiállítással* gyarapodott múzeumunk. Külön örömet okoz ez a múzeum dolgozóinak, mivel a néprajzi gyűjtemény több mint 12 ezer darabjából az állandó kiállításon csak 200 körüli tárgy látható.

Az apátfalvi ház. Az egyik legszebb látványában is legmutatósabb kiállítás egy volt melléképületből átalakított — apátfalvi ház. (A munkát az Apátfalvi Aranykalász MgTsz végezte.) A ház berendezéséhez

Lakószoba az apátfalvi házban (részlet)

Bognárműhely (részlet)

Putri (Dömötör Mihály felvételei)

Banner Jánosnak az 1920-as években készült néprajzi felvételeit és a hozzá készült dolgozatát használtuk fel, amely a múzeum adattárában található. Egy gazdag család három helyiségből (tisztaszoba, lakószoba, konyha) álló házat láthatjuk. Az épületbe egyetlen bejárat szolgál, megpedig a konyhába, onnan nyílik egy-egy ajtó a szobákba. A konyha, amelyet vidékünkön pitvarnak neveznek, két részből áll. Középen a tányérokkel teli bolthajtás, mögötte a kispadkán, a falakon és a szabadkérmény környékén a sütés-főzés eszközei találhatók. A tisztaszoba — amelyet csak ünnepeken, halotti torokon vagy megtisztelt vendég látogatása esetén használtak — sarkos elrendezésű. A bal sarokban két, egymással végnek állított, fehér himzéssel dúsan díszített párnákkal felvetett ágy található, előtte kanapé. Vele párhuzamosan a másik sarokban van a sarokpad az asztallal. A sarokpad Farkas Anna és Langó András számára készült 1913-ban. Külön figyelmet érdemel az apátfalvi festett bútor, amely sajátos stílusában akkor virágzott, amikor Makón már nem volt divatban. A makói élénk, dinamikus sötétkék-piros színek Apátfalván a század első évtizedeire letompultak. A „pátfalvi” bútor alapszíne világoskék, virágai apróbbak, kevésbé feltűnőek. A lakószoba berendezési elve az előzőhöz hasonló, de nem díszes, hanem egyszerű, a mindennapi használat-hoz alkalmazkodott. Mindkét szobában közvetlenül a mennyezet alól színes szalagokon szentképek sora lóg.

A kovács- és bognárműhely az udvar végében épült fel, a fővárosi Makóiak Baráti Köre, a Lenin MgTsz és a Városvédő Egyesület támogatásával. A makói iparosokról Palugyi Imre 1855-ben azt írja, hogy „... mindazon magyar mesteremberek, akik a köznép mindennapi szükségű czikkeit állítják elő, nagy számmal vannak ...” A gazdasági eszközöket készítő és javító iparágaknak a jelentősége a későbbiekben sem csökkent, így a kovács- és bognármesterek munkájára szükség volt egészen a nagyüzemi gazdálkodás kialakulásáig. E két mesterség, a munka jellegeből adódóan, egymást kiegészítő tevékenységet

folylat, ezért szinte minden kovácsnak megszokott bognártársa volt. Műhelyük is legtöbbször egymáshoz közel, vagy mint esetünkben is, egymás mellett állt.

A múzeumban megépített két műhely eredeti állapotában Makón, a Zrínyi u. 44. számú épületben, Farkas Péter kovács- és Bagosi Sándor bognármestereké volt. A *kovácsműhely* berendezése — amely két nemzedéket szolgált — mintegy 350 darabból áll. A kovácsmester munkájának nagy részét a bognárral együtt készített új kocsik vasalása adta. Ezenkívül fontos része volt a kovácsmunkának a ló patkolása, a gazdálkodáshoz szükséges eszközök készítése, javítása. Régebben a kovácsok, maga Farkas Péter is, értettek a ló betegségeinek a gyógyításához is. A mester szerszámait általában maga készítette. A műhelyben központi helyet foglal el a *kohó*, amelyet lábbal hajtott bőrfújtatóval működtettek és az izzó vas megmunkálásához szükséges, a kohó közvetlen közelében elhelyezett üllő, körötte kisebb és nagyobb kalapácsokkal. A sarokban a szerszámártató bakon vannak a különböző kalapácsok, steklik (üllőbetétek), a falon a különböző nagyságú és formájú tűzifogók. Külön egy dobozban vannak a patkoláshoz szükséges eszközök: patafaragó kés, patkolókalapács, körömráspoly stb. (Lásd a borítón.)

A *bognárműhely* berendezésében a Bagosi mestertől gyűjteményünkbe került tárgyakat kiegészítettük a Bugyi Ferenc 1880-ban alapított műhelyéből hozzánk került munkaeszközeivel, felszerelési tárgyaival, valamint Majsai Mihály talicskakészítő mester eszközeivel. A bognárok új kocsit, szánkót, talicskát, valamint különböző, a mezőgazdaságban használt faszerszámokat készítettek, javítottak. A sokrétű feladat elvégzéséhez szükséges szerszámok (esztergapad, gyalupad, fűrő, köszörű, vésők stb.) meghatározott rendben sorakoztak a különböző tartókon, állványokon. A faragást a faragószéken végezték, amelynek igen szép, elől tulipános díszítésű darabja a Bugyi-féle műhelyből került a kiállításba. A kerék összcserélésére szolgált a műhely bal sarkába helyezett kerékszék. A lyukasfa valaha a gyalupadot helyettesítette.

A *putri* az elmúlt évben épült meg (a Városvédő Egyesület segítségével). A XX. század elejéig a városzéli szegények lakhelye volt. Mint Tóth Ferenc, a makói népi építészet legjobb ismerője A makói ház című munkájában írja, a napjainkig fellelhető legősibb tetőszerkezetet a szelemenes, padlás nélküli putrik képviselik. „Vidékünkön a legkezdetleghesebb tetőfedés a bogárhátú putri sárral történő letapasztása volt. Ezt évről évre gondozni, tapasztni kellett, mert különben a víz hamar utat talált magának. Makón a nádból, gyékényből, szűpből készült tetőt gaztetejnek nevezik.” A ház kétosztatú, szabadkéményes.

A makói népi építészet különböző korszakainak és a kismesterségeknek a bemutatása a tervek szerint tovább folytatódik.

Dr. Markos Gyöngyi

Kerékpáron Kelet- Szlovákiában

Rákóczi Ferenc szobra Borsiban — és Zsuzsika, a legijobb tüzárzó (Hermel Éva)

Őt esztendő után ismét a Bodroghöz és az Ung-vidék adott otthont a XII. honismereti kerékpártúra résztvevőinek.

Folyamatosan érkeztek a túrázni vágyók Borsiba (Borša) a kastély melletti parkba, a túra első „gyülekező” napján. Voltak, akik kerékpáron, voltak, akik más közlekedési eszközön tették meg az idevezető utat. A legnagyobb elismerést a párkányi (Sturovo) alapiskola 10 tanulója érdemli, akik Keszegh Pál, Káplóczy Beáta, Stugel Ágnes tanárok, valamint három középiskolás diák vezetése és felügyelete alatt Nagykürtös (Vel'ký Krtíš) érintésével kerékpáron érkeztek a túrára. Hosszabb pihenőt csak Somodiban (Drienovec), az éppen akkor zajló járási művelődési táborban tartottak.

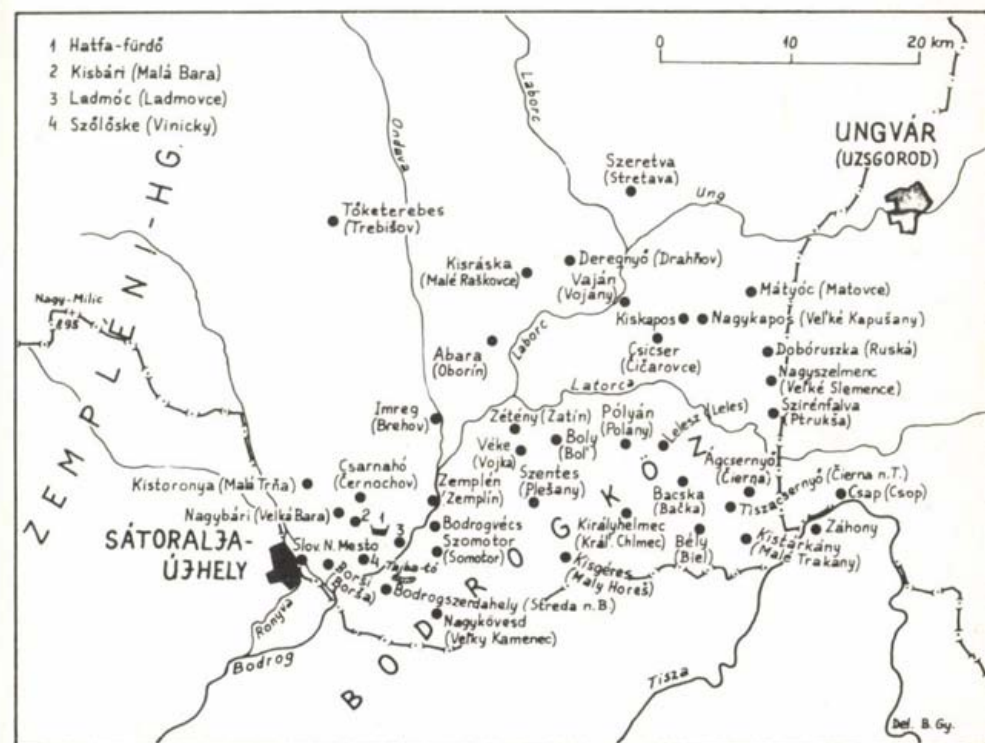

Béres Mária, a Járási Nemzeti Bizottság kulturális osztálya szakfelügyelőjének és Ripcsu Rudolf, a Csemadok járási bizottsága titkárának üdvözlete után M. Molnár László nyitotta meg a turát és az ugyanakkor zajló, s a túra kezdetét is jelentő V. járási művelődési táborát. A gyülekezőhely Borsi (Borsá) legnevezetesebb történelmi értéke, a XVII. század elején épült kastély. 1676. március 27-én itt született II. Rákóczi Ferenc. Emlékét a kastély falára 1881-ben elhelyezett emléktábla, s a kastély előtt 1969-ben felállított szobra (alkotója Mayer Ede, 1907) őrzi. A kastély adott otthont az 1950—1951-ben a II. Barátság Vasútvonal építését irányító törzskarnak is. Sajnos a kastély állapota nem jó, s a környéket övező szemétdombok még lehangolóbbá teszik a képet. Remélhetőleg a közeljövőben elkezdődnek a felújítási munkák, s a tervek szerint a Rákóczi emlékszoba mellett múzeum, kiállítóterem, kulturális helyiségek kapnak majd benne helyet. A kastély árkádjá alatt Balassa Zoltán kassai helytörténész a II. honismereti kerékpártúra emlékeit idézte fel, amely 1976. augusztus 6-án, ugyancsak Borsiból indult, majd ismertette a parkban álló Rákóczi-szobor rövid történetét.

A járási székhely, Töketerebes (Trebisov) volt a túrázók egyik csoportjának úti célja. Itt a neogótikus, 1893-ban épített Andrassy-mauzóleumot, az egykori vár köveiből az 1780-as években készült Andrassy-kastélyt (ma kórház), valamint a múzeumot tekintették meg. Egy másik csoport rövidebb, de látnivalókban változatosabb útvonalat választott, amely a történelmi borvidéken haladt keresztül. Kisbáriban (Malá Bara) a gótikus átalakítású Árpád-kori templom, s a környékről szóló előadás volt az első megálló. A faluba egykor szőlőműves olaszokat telepítettek. A szomszédos Nagybári (Vel'ká Bara) a borvidék „kapuja”, a közeli Szőlőskén (Vinický) szőlészeti és borászati középiskola működik. Az elsősorban gyógyvizéről ismert Hatfa-fürdőt is fölkeresték a túrázók, majd Csarnahó (Cernochoy) következett, amelynek egykor jellegzetes házaiból még ma is látható egy-kettő. A közelgő viharfelhők miatti pihenő után indult a társaság Kistoronyába (Malá Trna). A falu történelmi értékei mellett az alatta húzódó pincesoráról nevezetes. A bennük található nemes penész (*Botrytis cinerea*) „közreműködésével” alakul át a szőlőmust a pincék kincsevő, hegyaljai borrá.

A XVII—XVIII. század Habsburg ellenes harcairól szólt az első esti előadás, majd Bogoly János, a nagykaposi (Vel'ké Kapušany) üttörőház igazgatója a Latorca-mente növényvilágát mutatta be. A természethez fűződő szeretete, szakértelme, élvezetes előadása, magyarázata maradandó élményt nyújtott valamennyi résztvevőnek. A napot a kerékpártúrák krónikája zárta.

A XIII. században már várral rendelkező — akkor Vásáros-Szerdahely; Bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom) — volt a következő nap első megállója. A várat 1670-ben Spork osztrák tábornok leromboltatta, köveiből pedig a Vécsey család 1700-ban kastélyt építtetett, amely ma is látható. Erről történelmi előadást hallgattak meg a kerekzők az udvaron, de a kiállítást nem tudták megtekinteni, ugyanis zárva

volt. A közeli Tajba tavat mocsári teknősök lakják, s ezért védelmi területé nyilvánították. Honfoglalás-kori települések, Bodrogvécs (Somotor cast Véc) és Somotor (Somotor) érintésével Nagykövesdre (Vel'ky Kamenec) jutottak a túrázók. A falu legérdekesebb látnivalója a várrom. Maga a vár 1040-ben épült, 1673-ban császári parancsra felrobbantották. Falai között Szunyogh Judit pedagógus idézte fel az évszázadok eseményeit.

Délután folklorcsoportok fellépésének tapsolhattak a tábor lakói, majd az ünnepélyes „kopjafa” avatásra került sor. Alkotója Ferenc György amatőr képzőművész, aki a tábor három napja alatt faragta ki, a táborozók segítségével. Este D. Varga László néprajzgyűjtő diavetítéssel egybekötött „Bevezetés Ungvidék táji-történetébe” című előadása zárta a napot.

Nem kedvezett az időjárás a túra harmadik napján. Táborbontás után fel-felújuló, s a sík útra „hegyeket varázsoló” oldalszélben indult el a társaság. Először a Ladmóci (Ladmovce) gyógyforrás vizét kóstolhatták meg, majd a Bodrog „születése” melletti kis falu, Zemplén (Zemplin) következett. Anonymus szerint itt hódolt meg Zalán bolgár fejedelem Árpádnak. A település 1964-ben az érdeklődés középpontjába került, mert régészeti ásatások során a Szélmalom nevű dombján az I–II. századbeli temetőt találtak, majd az eddig ismert legzadagabb honfoglaláskori sírt tárták fel. Arany és ezüst ékszerek, övdíszek, löszerszámok, használati tárgyak kerültek elő. Az itt eltemetett személy — valószínűleg vezér — kiléte felől még ma is nagyon sok vita folyik. Móríc Zsigmond gyermekéveinek színhelyén Imregen (Brehov) és Abarán (Oborin) keresztül Kistráskára (Malé Raskovce) jutottak a túrázók, ahol a falu tájházának udvarán Horvay László, a Csemadok helyi szervezetének elnöke üdvözölte őket. A szemerkélő eső ellenére izlett a finom gulyás, amit a falu néprajzi emlékeit bemutató kiállítás meglátogatása követett. Ezután egy nem kerékpározásra tervezett mezei úton keresztül Vaján (Vojany) felé indultak tovább a kerekzők. A falu mellett épült fel Csehszlovákia legnagyobb hőerőműve, 300 méteres kéménye messzire ellátszik. Borongós, esős időben érték el Csicsert (Čičarovce), ahonnan a nem épp legszerencsésebb helyen kiválasztott táborhelyre jutottak. Feszült légkörben vertük fel a sátrakat, s a hangulat csak késő este, a hatalmas táborbortú mellett enyhült meg kissé. Közben az érdeklődők D. Varga László előadását is meghallgatták a Latorcán üzött ősi halászlai módszerekről.

A másnapi ragyogó napsütés rövid idő alatt feledtette az előző nap komorságát. Az egykori székely település, Deregnő (Drahov) volt a nap első megállója. Az omladozó Lónyay-kastély bejáratánál a környék művelődéstörténetéről esett szó, a közeli református templomban pedig Csoma László lelkes tartott érdekes előadást a falu lakóiról, történelméről. Az állandó késések miatt rövidült a túra útvonala. Így csak néhányan látogatták meg Szeretvát (Stretava), a „teknős” cigányok faluját, ahonnan emlékül szép fakanalakat hoztak magukkal. A délután nagy része Nagykaposon (Vel'ké Kapušany) telt el. Az ősi település évszázadokon keresztül fontos forgalmi gócpont, a XVII. században Ung vármegye székhelye volt. A szomszédos Kiskaposon született Erdélyi János író, a magyar népköltészet egyik első gyűjtője, akinek felkeresték a szobrát és a művelődési házban berendezett emlékszobáját, majd Ferenc Györgyöt, a tábortól kopjafa faragóját látogatták meg. Este Bodnár Lajos néprajzgyűjtő bemutatta a terület történelmi és néprajzi érdekességeit, Czapp Béla bácsi pedig néhány szép népdalt énekelt.

Látnivalókban bővelkedett a következő nap is. A délelőtti szabadfoglalkozás keretében az egyik csoport Bogoly János vezetésével az ártéri területet nézte meg, egy másik társaság a Csicser határában lévő kőkori ásatások színhelyére látogatott el. Az aznapi túra első állomása Mátyóc (Mat'ovce) volt, a Csemadok helyi szervezete és a nemzeti bizottság képviselői fogadták őket.

Eger vára hős védőjének, Dobó Istvánnak szülőhelye, Dobóruszka (Ruská), Gárdonyi Géza: Egri csillagok című regényének eseményeit idézte fel a résztvevőknek, a 1500-ból származó templomban egy érdekes előadás meghallgatása után a hős sírjának két részletét is megnézheték. Valószínűleg sokáig emlékezetes marad a látogatókban a faragott kapufélfairól ismert Nagyszelmenc (Vel'ké Slamence) jellegzetes foltcája. A nap utolsó megállója Szirénfalva (Ptrukša) volt, ahol a szép fejfás temetőt nézték meg a fiatalok.

Sok volt az üresjárat a túra második „költözőkörös” napján. Zetény (Zatin), Véke (Vojka), Boly (Bol'), Pólyán (Pol'any) — érdekessége az ún. csónakos fejfás temető — érintésével Lelesz (Leles) volt a nap legérdekesebb látnivalója. A falu Bodrogrók legősibb települése, premontrei apátságát 1180-ban alapította a váci püspök. Prépostsága évszázadokon keresztül „hiteles hely” volt. Értékes levéltárát évekkel ezelőtt jászói anyaházba szállították, ahonnan valószínűleg Türoszentmártonba (Martin) került a többi jászói anyaggal együtt. Rendi temploma a XIV. században épült. II. Endre itt helyezte el a meggyilkolt Gertrudis királynő szivét. Rendházában jelenleg mezőgazdasági középiskola működik. A templom megtekintése után a rendházban levő, nagyon elhanyagolt — raktárnak használt! — kápolnát is láthatták a túra résztvevői. Szomorú látványt nyújtottak a falakon már alig látható, omladozó freskók. A szép Árpád-kori templommal rendelkező Bacskán (Bačka), majd Ágcserynön (Cerná), Tiszacserynön (Cierna nad Tisou) a túra utolsó táborhelyére, a Kistárkány (Malé Trakany) melletti Tisza-partra vezetett a további útvonal. Itt a helybeliek a vidék egyik jellegzetes ételével, a töltött káposztával fogadták őket.

Szentesen (Plešany) kezdődött az utolsó túrás nap. Az 1794-ben átépített gótikus református templom festett mennyezete és karzata alatt Papp Zoltán lelkes tartott előadást a környék történelméről, érdekességeiről. Az elmondottakat a szentesi ősemlék maradványainak bemutatása tette teljessé. Kisgéresen (Malý Hores) Nagy Menyhért amatőr festőművésznél a festményeiből összeállított kiállítást tekintették meg, majd az ősi pincsest is meglátogatták a résztvevők, amelyek a falu hadas településének emlékeit is őrzik. Ezután a szlovákiai Tiszahát legnagyobb helysége, Királyhelme (Kráľovský Chlmec) következett. Az útszéli vendéglő kellemes környezetében elfogyasztott ebéd közben Siska József néprajzgyűjtő tartott

előadást Bodrogköz népi ételeiről, szötteseiről. A művelődési ház falán Petőfi Sándor 1847-es látogatására utaló emléktáblát, benne pedig szöttesekből összeállított kiállítást néztek meg a lassan már fáradó kerekézők. A városnéző séta a Lorántffy Zsuzsa által épített kastélynál folytatódott, majd a Perényiek építette vár megmaradt falainál ért véget. A nap s egyben a túra utolsó megállóját is jelentette a bélyi (Biel) kastély, amely sorstársaihoz hasonlóan nagyon rossz állapotban van.

A táborba érkezőket színes kulturális műsorral lepték meg a helybeliek. Az esti tábornéznél Petrik Andor tanár Kistárkány gazdag történelméről mesélt. Az ezt követő tábornéző főszereplője sajnos csak az utolsó napra megérkezett Kuncz László, a Pécsi Nemzeti Színház énekeese lett.

Esőben ébredtek a túrázók a zárónapon. A délelőtre csak egy séta maradt a közeli hármashatárhoz, amely lényegében a XII. honismereti kerékpártúra befejezését is jelentette. Előkészítője és irányítója M. Molnár László az előfordult hiányosságok ellenére is jó munkát végzett, s teljesítményéért dicséretet érdemel. Jövőre a Garam-mentén találkozhatnak újra a túrázni vágyók.

Puntigán József

Az irodalmi társaságok első országos találkozásáról

A Radnóti Irodalmi Társaság kezdeményezésére a Hazafias Népfront Győr-Sopron Megyei Bizottsága adott otthont 1986 októberében az irodalmi társaságok első országos találkozásának Győrött. Huszonnégy társaságot tart nyilván a népfront, s szép számmal egybegyűlt képviselőik a közös dolgok megbeszélésének szükségességéről szóltak. Vannak igen nagy hagyományokkal rendelkező egyesületek — mint a kecskeméti Katona József Társaság —, s vannak olyanok, amelyek korábbi előzményeket megújítva a közelmúltban alakultak meg — mint a Zemplénben és Abaújban működő Kazinczy Ferenc Társaság —, sőt most formálódó körökről is tudunk (ilyen például a nyíregyházi Bessenyei György Társaság). Sokszinűség mutatkozik meg abban is, hogy milyen célokat szolgálnak az egyesületek, kikből tevődik össze tagságuk.

Beszélt arról bevezető előadásában *Köpeczi Béla* művelődési miniszter is: „Örülünk annak, hogy ilyen sokfajta a kezdeményezés, sokrétű a tevékenység, egyszóval, hogy érvényesül a sokféleség, a sokszinűség. Úgy vélem, nagy hiba volna, ha uniformizálni akarnánk, akár jogi, akár szakmai szempontokra való hivatkozással. Az természetes, hogy az irodalmi társaságoknak legyen valami közös nevezőjük, s ez nyilvánvalóan az irodalommal való foglalkozás, akár egy író vagy egy kor irodalmával, akár a regionális vagy helyi hagyományokkal, akár irodalmi műfajokkal vagy irányzatokkal. (...) Olyan helyzetben, amikor Magyarországon is jelen vannak a fogyasztói kultúra divatáramlatai, és ahol intézmények és közönség nehéz helyzetbe került az értékkiválasztásban, közvéleményt kell formálni éspedig az érték jegyében. Az irodalmi társaságok legszebb hagyományai között azokat tartjuk különösen számon, amelyek képesek voltak az adott időszakban közvéleményt formálni, akárcsak kisebb csoportok közvéleményét, amely azonban hatott szélesebb körökre is. Azt természetesen tarthatjuk, hogy az egyes társaságoknak különféle vonzódásai legyenek, de azt hiszem, azt ki kell mondanunk, hogy mindenkinek vállalni kell az orientálás feladatát.” Hangsúlyozta továbbá a társadalmi kezdeményezések kibontakoztatásának fontosságát, az egyes emberek aktivitását önmaguk és a közösség javára megvalósító demokratizmus jelentőségét. A társaságok nem a közművelődési, társadalmi intézményrendszer ellenében, hanem azzal együttműködésben munkálkodhatnak sikerrel.

A tanácskozáson elhangzott hűsz felszólalás az irodalmi egyesületek tevékenységének sokszinűségét tanúsította. Szó esett a társaságoknak más szervezetekkel való együttműködéséről, a kiadói tevékenységről, az irodalom népszerűsítésében vállalt szerepről, a hagyományörzés és hagyományteremtés lehetőségeiről, az alkotó létkör kialakulásáról, az egészséges helyi tudat formálásáról, a kultúra demokratizálásának eredményeiről. Meggyőződhettünk róla, hogy az irodalmi társaságok léteben olyan energiaforrások rejlenek, amelyek határozatosan hozzájárulhatnak társadalmi és kulturális előrehaladásukhoz egy adott körben. Jó ügyet szolgál a Hazafias Népfront, amikor a társaságok törekvéseit támogatja, s amikor fórumot teremt az együttműködésre.

K. D.

Citerások Tiszakécskén

1986 nyarán három héten át citeraszótól volt hangos a tiszakécskei Móricz Zsigmond Gimnázium és Diákotthon. A citerabarátok klubja (CBK) VI. Országos — Nemzetközi Citeratáborra tanyázott itt. A CBK hatodik alkalommal szervez nyári tábor, s immár harmadik éve Tiszakécskén. Vezetői azért választották állandó táborhelyül városunkat, mert itt együtt találnak három nélkülözhetetlen feltételt: kitűnő elhelyezést, a város vezetőinek erkölcsi támogatását és színvonalas helyi citerazenekart.

A citera egyszerű hangszer. Úgyes kezű, „jófülű” parasztek is el tudták készíteni, s hamar megtanulták pengetni. A két világháború közötti években alig volt olyan tanya vagy falusi ház O- és Ujkécskén, ame-

lyikben ne lett volna citera, s egy-két citerás. A házaknál tartott egykori táncmulatságok, a „patkaporos bálak” elmaradhatatlan hangszere volt. De az 1960-as évek elejére szinte minden házban, tanyában elhallgattak a citerák. A változó élet, a rádió és a televízió elterjedése a szórakozásban is új szokásokat teremtett, különösen a fiatalok körében.

1966-ban diákothont avattak Tiszakécskén tanyai gyerekeknek. Első igazgatója, dr. Tóth Géza az ott-hon lakóiból alakította meg a Szitakötő Bábegyüttest, amely később országos sikereket ért el. 1967-ben a bábcsoporthoz citerazenekarral egészítették ki, amelynek vezetője Zoboki Józsefné Urbán Ilona tanárnő, kollégiumi nevelő lett, aki azóta is éltező ereje a tiszakécskei citerazenekaroknak. Zobokiné még ugyanabban az évben megszervezte tanítványai szülei, nagyszülei, a felnőtt citerazenekart is. 1971-ben, a Vass Lajos karnagy által rendezett lakiteki népzenei találkozón a felnőttek első díjat kaptak. Ezt a sikert tekintik a kécskei citerások az együttes születésének. A zenekart 1972-től 1978-ig Zoboki István irányította, de az ő halálával felbomlott. A tizenötödik évfordulón azonban újra színpadra léptek. Néhány évig a tiszakécskei áfész-nek is volt önálló felnőtt citerazenekara. Vezetőjük Pauk József volt, aki most az ókéskei általános iskola citeraszakkörét vezeti.

A bábegyüttes citerazenekara 1983-ig, dr. Tóth Géza haláláig, változó tagokkal és létszámmal, de folyamatosan működött. A bábegyüttes ekkor megszűnt, a citerások viszont együtt maradtak. Zobokiné tanárnő a gyermekzenekarból háromlépcsős rendszert alakított ki, ezzel igyekszik fenntartani a citerazenekarok folytonosságát. A kezdők az „utánpótlás”-ba tartoznak. A jól zenélő általános iskolások az országos zúst minősítésű Kodály Zoltán Citerazenekar, a középiskolás korúak pedig az országos arany minősítésű „Tisza '83” tagjai. Vezetőjük a 18 éves Urbán Zoltán.

1980 óta a gyermek- és ifjúsági együttesek művészeti vezetője Pribojcsky Mátvás citeraművész lett. Rendszeresen foglalkozik a citerásokkal, javítja játéktechnikájukat, s különösen a megfelelő stílus kialakításában nyújt segítséget. Zobokiné feladata maradt a szervezés, az alapképzés és a tanultak gyakoroltatása, rögzítése.

Pribojcsky Mátvás sok szereplési lehetőséget teremt tanítványainak. Eddigi legnagyobb közös sikerüket 1986 szeptemberében Spanyolországban aratták, ahol az egyengetős hangszeren játszó együttesek találkozásán fesztiváldíjat nyertek. A spanyol televízió kétszer negyvenöt perces önálló műsort készített velük. Reméljük, a magyar televízió sem bocsúli őket kevésbé.

Mivel Pribojcsky Mátvást, a CBK főtitkárát szoros munkakapcsolat fűzi Tiszakécskéhez, jól ismeri az itteni lehetőségeket. Ezért hozta ide 1984-ben a nyári citeratábor, amelynek ő a vezetője. A tábor tanárai: Bencze Lászlóné dr. Mező Judit népzene kutató, a CBK elnöke; a mezőtúri Csider-házaspár, a népművészet ifjú mesterei; Guthy Éva énekművész; Monoki Lajos docens, a Szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola éneke-zene tanszékének vezetője és Petrozsenyi Eszter színművész, aki kiváló citerás. A turnusok legjobb citerásai egyszerre tanulói és — kiscsoportvezetőként — tanárai is a tábornak.

A citera egyszerű, igénytelen hangszernek tűnik, a komolyzenével foglalkozó szakemberek nagy része nem is bicsúli sokra. Vannak azonban lelkes hívei a szaktekintélyek körében is, akik azon fáradoznak, hogy a hangszert és a megszólaltatás módját egyre tökéletesítsék, minél változatosabb zenei anyag megszólaltatására tegyék alkalmassá. Új játékestílus alakult ki, amelynek elindítója Szaszko József szólóciterás volt, továbbfejlesztői, mesterei pedig Pribojcsky Mátvás és tanítványai. 1983-ban Monoki Lajos is új szintet hozott a citerások életébe.

Mi a különbség a régi és az új játékestílus között? „Két dudás nem fér meg egy csárdában” — tartja a közmondás. Valóban nem fértek meg, mert nem lehetett összehangolni a dudákat. A „patkaporos bálakban” is általában egy citerás játszott, bár ez nem volt olyan merev szabály, mint a dudások esetében. De a citerát is nehéz volt összehangolni, ezért legfeljebb ketten-hárman citeráztak együtt, hogy növeljék a hangerőt. A bálak forgatagában a kísérohúroknak is ez volt a szerepük. Mivel tánc alá muzsikáltak, vidám, pattogó ritmusú dalokat, főleg csárdást játszottak. (Majd a divat változásával tangót, foxtrotot, keringőt is.) A játék technikája is ehhez igazodott. Nem törekedtek a tiszta hangolásra, viszont igyekeztek minél több hűrt megzendíteni, hogy a zeneszó átsüvítse a mulatozók zsváján. A ritmus volt az elsőrendű, a dallam szerepe elenyésző. Azokat, akik ma hangversenyteremben ülve hallgatják a citerazenét, ez a játékmód már nem elégíti ki, túl egyhangúnak találják. Ők elsősorban az előadott műsor dallamkincsét kívánják hallani.

Citerazenekar Magyarországon először az 1950-es évek elején alakult a Szegedi Orvostudományi Egyetemen. Az 1960-as évektől országzszerűt 6-12 fős citerazenekarok szerveződtek, de ma már vannak nagyobb létszámúak is. Ha ilyen sok citera szólna egymás mellett a régi játékestílusban, a kísérohangoz zúgása elnyomná a dallamot. Az új játékestílus sem zárja ki a kísérohúrok használatát, sőt megfelelő játékmód kialakításával —, a húrok lefogásával —, még inkább elősegíti a dallamformálás, az előadás tisztaságát.

A mai zenekarok különböző, s merőben új méretű citerákat is alkalmaznak, amelyek lehetővé teszik a dalok más-más oktavában való előadását. Ennek köszönhető, hogy ma már többszölamú klasszikus művek és mai szerzők népzenei feldolgozásai is megszólaltathatók citerán. A hagyományos népzénet ma is egy szölamban játszák, de nem mindig szól minden citera. Variálják, színezik a játékokat.

Monoki Lajos hegedűtanár a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán egy vonózenekar karmestere. 1969 óta a keze alá tartozik a zánkányzéki parasztkórus és citerazenekar is. Itt próbálta ki először, hogyan is szól a komolyzene citerán. Monoki Lajos és Pribojcsky Mátvás egyaránt itt vallják, hogy a citera jellegét is figyelembe vévő, helyesen megválasztott igényes műzenei alkotások színvonalasan megszólaltathatók citerán is. A gyerekek nem vesztik el a magyar népzene iránti érdeklődésüket, de könnyebben találhatnak utat Bartók-

hoz, Kodályhoz vagy akár Liszt Ferenchez is, ha már játszották citerára ártirt műveiket. Népművelői feladatnak ez sem kevés, annál is inkább, mert a tábor lakóinak nagy része paraszt, szakmunkás, ipari tanuló vagy általános iskolás. De a résztvevő érettségizettek, sőt a diplomások többsége is olyan ember, aki nem járt zeneiskolába. Nekik a citeraszakkörök és a nyári citeratábor jelentik a „zeneiskolát” is. Azok a fiatalok, akik többszörmű zenét is tanultak citerán játszani, általában kitűnően szerepelnek a magyar népzenei találkozókon is. Az egyezsölmű zenében is érvényesül kiművelt technikái tudásuk.

Monoki Lajos tapasztalata: a gyakorló énektanároknak nagy szükségük lenne citeratudásra. Ezt a hangszer-t a főiskolán csak speciálkollégiumon oktatják. Kevés a jelentkező. T a továbbképzéseken viszont már tolonganak a tanárok a citera körül. A citerát az énekes népzenevel szorosan össze lehet kapcsolni, így segítheti az énektanítást. A főiskolai tanterv csak elméleti népzénet tartalmaz. A főiskolákon Magyarországon nincs hangszeres népzeneoktatás, sem a tanárképzésben, sem a művészképzésben. Pedig nagy szükség lenne népi hangszerreken is tudó tanárookra és óvónőkre. A citera előnye ugyanis a hegedűvel és a furulyával szemben, hogy sokkal hamarabb meg lehet rajta tanulni. Egy ügyes, jó hallású gyerek egy év alatt jól játszik, néhány év alatt virtuóz lehet. Ezzel szemben csak 8-10 év alatt lehet jól megtanulni hegedűlni, s a furulya sem lényegesen könnyebb.

Az új játéktípusú citerások a viták pergőtűzébe kerültek. Azok, akik csak a komolyzenét, a többszörmű muzsikát tekintik rangos zenének, kissé félvállról veszik a citerások küzdelmét a polgárjogért. A népi hagyomány őreinek egyik csoportja azt olvassa a fejükre, hogy új technikát alkalmaznak, hogy többszörmű zenét is előadnak, sőt még azt is, ha székely vagy csángó népdalt játszanak citerán, mivel azokon a tájegységeken a népi hagyományban nem volt használatos a citera. Pribojcsky Mátyásék megfordítják a kérdést: miért zárják ki csak citerázni tudó tanítványait a csángó népdalok vagy Bartók, Kodály, Brahms műveinek megismeréséből?

S ezzel választ adnak a hagyományörzők másik csoportjának aggályaira is, akik éppen azért nem tartják sokra a citerát, mert azon csak új stílusú népdalokat lehet játszani, s az értékebb, régi stílusú népzenei anyagot nem. A citerajáték tökéletesítői arra törekednek, hogy mindenféle zene, így a magyar népzene ősbberégei is játszhatók legyenek a citerán. Kísérletük mortója lehet az Óda a törvényhozóhoz című Illés-vers néhány sora: „Jogot tehát az árnyaltnak,/ melyben a holnap rajza áll,/ s a kivételnek,/ mely holnapra talán szabály”.

A viták azonban nem riasztják el, sőt inkább vonzzák a táborba a citerásokat. A régiek hűségesen visszajárnak, és mindig jönnek újjak is. A nyáron a három rendben 450 fő vett részt a citeratanulásban. Volt itt kazánkovács, asztalos, állatorvos, tanár (énektanár is), paraszt, bányász, villany-, gáz- és vízvezeték-szerelő, kereskedő, református teológusnő, katonatiszt, könyvtáros, esztergályos, állami gondozott gyerekek és így tovább. A tábor lakóinak kétharmada 14 éven aluli, de sok a 15-20 év közötti fiatal is. Vonzza őket az együttmuzsikálás öröme, a zenei fejlődés lehetősége. De a tábor alkalom arra is, hogy hasonló érdeklődésű fiatalok és idősebbek találkozzanak, megismerkedjenek egymással. Barátságok és szerelmek is szövődnek itt. Talán a szakaszok rövidsége, s a tábor tanárainak mindent átadni akaró igyekezete teszi, hogy a táborozóknak kevés a szabad idejük. Én leginkább az esték táborúztet körülülöl, lelket melengető hangulatát, s a spontán éneklés közösségteremtő erejét hiányoltam. A legügyekvöbber csoportok számára az esték is éjszakába nyúló kemény gyakorlással telnek. A felelősségteljes, közös munkának is nagy a közösségteremtő ereje. Ebből a táborból mindenki visz haza valamilyen lelki kincset, ami erőt, biztatást ad a hétköznapokban.

De könyveket, hangszalagokat is kapnak a táborlakók. Szinte minden táborozó hangsúlyozza, milyen hasznosak a CBK kiadványai, amit a táborban mindannyian kézhez kapnak. 1985-ben a Népdalcsokrok citerára című CBK-füzetet vihették haza. Bencze Lászlóné dr. Mező Judit szerkesztette. Az idei Monoki Lajos munkája, 44 népdalcsokor a címe (Válogatás citerazenekearok, népdalkörök műsorából és egyéb forrásból). Ezen kívül a táborban feldolgozott 18 népdalcsokorról helyben készített hangszalagot is kaphatnak az érdeklődők.

A citeratábor a Magyarok Világszövetsége mellett működő Anyanyelvi Konferencia Védnöksége közreműködésével 1984 óta nemzetközi, ami azt jelenti, hogy a hazai és a világban szétszóródott magyarság citerakedvelői évente találkozhatnak itt, Tiszakécskén, s a zene mellett a szóbeli anyanyelvet is gyakorolják. Jöttek az ideén is magyarok Csehszlovákiából, Jugoszláviából, Kanadából, Angliából és az Amerikai Egyesült Államokból.

A tábor önellátó, a CBK tagdíjaiból és a táborozók részvételi díjából tartja fenn magát. Szervezői és lakói egyaránt elégedettek az elhelyezéssel, s ha városunk vezetői továbbra is megadják az erkölcsi támogatást a tábornak, ezentúl is szívesen jönnek ide, s Tiszakécske az országos és nemzetközi citeraélet központjává válhat.

Tajti Erzsébet

Néprajzi gyűjtés a Garam mentén

A Székesfehérvári József Attila Gimnázium diákjai 1975 tavaszán egy érsekújvári magyar gimnazista, Liszka József levélét hozták át hozzám az István Király Múzeumba. Liszka József azzal a kéréssel fordult tíz magyarországi város gimnáziumának diákjaihoz, hogy vidékük néprajzáról rövid leírást, esetleg cikket, könyveket küldjenek számára, amelyekből felkészülhet a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegye-

tem néprajzi szakára tervezett felvételi vizsgájára. Ismeretségünk azzal kezdődött, hogy megküldtem számára Fejér megye néprajzi irodalmát, s a megyéről megjelent néprajzi kiadványokat. Csak később tudtam meg tőle, hogy segítséget kérő leveleire egyedül Székesfehérvárról kapott választ. Felvételi vizsgája az egyetem néprajz—régészet szakára ennek ellenére sikerült, így 1975 és 1980 között Budapesten tanulhatott.

Annak, hogy Székesfehérváron nem maradt megválaszolatlanul egy szlovákiai magyar középiskolás segítséget kérő levele, két oka is volt. Az 1974/75-ös tanévben, mint tanárjelölt éppen azt az osztályt tanítottam a József Attila Gimnáziumban, ahova Liszka József levele eljutott. Volt diákjaim tudták, ha néprajzi kérdéssről van szó, hozzám fordulhatnak, ezért hozták el a levelet a múzeumba. A levélre elsősorban azért válaszoltam, mert nekünk, a Székesfehérvári József Attila Gimnázium II. B. osztályának, már 1966-ban kapcsolatunk volt a komáromi magyar gimnázium egyik osztályával. Osztályunk 1966 őszi Komáromban vendégeskedett, s komáromi barátaink Pozsonyba is elvittek bennünket, majd a komáromi partnersztály jött Székesfehérvárra, mi Budapestet mutatuk meg nekik. E kapcsolat révén már tudtam, hogy egy szlovákiai magyar diák kérését komolyan kell vennünk.

Liszka Józseffel egyetemi éveim alatt talán egyszer találkozottunk Budapesten, akkor is csak futólag. 1980-ban már újra Érsekújvárról értesített, hogy az újtári múzeumban kapott régész állást, de a néprajzhoz sem lesz hűtlen. Hűségének bizonyítéka, hogy 1982-ben a CSEMADOK Érsekújvári Járási Bizottságának támogatásával néprajzi szakcsoportot alakított. Saját megfogalmazása szerint a néprajzi szakcsoport létrehozása kettős célt szolgált: egyrészt a járás amatőr néprajzi gyűjtőinek szakmai-módszertani irányító szervezetévé kíván lenni, másrészt e társadalmi gyűjtők összefogásával a járás magyar falvainak népi kultúráját hivatott föltérképezni.

A szakmai-módszertani felkészítést szolgálták azok az előadások, amelyeket 1982 óta havonta egy alkalommal tartottak Érsekújváron. Örömmre szolgált, hogy az előadások sorában már 1982 októberében ott lehettem a Dunántúl vándorairól, vándorkereskedelméről és területi munkamegosztásáról tartott előadásokkal. Örömem csak fokozódott, mivel előadásomhoz a néprajzi szakcsoport tagjai közül sokan értő módon szóltak hozzá, majd Liszka József, az érsekújvári járás vándoralakjairól cikket írt a Hét című pozsonyi hetilapban. A lévai Gáspár István az Alsó-Garam mentén vizsgálta meg az árucseré néprajzát. A köhidgyarmati néprajzi szemináriumon 1986-ban erről tartott előadást. Az érsekújvári járás magyar falvai néprajzának föltérképezését a hétvégeken és a nyári néprajzi szemináriumok alkalmával végzett terepmunka szolgálja. A néprajzi szakcsoport tagjai szinte minden hónapban egy hétvégén néprajzi adatgyűjtést végeztek Kisújfalun és Szögyénben. Kutatómunkájuk eredményeként már eddig is több cikk és tanulmány jelent meg az érsekújvári múzeum évkönyvében, az Iródiában, a Héten, a Tabortűzben, az Élet és Tudományban, a Honismeretben és a Néprajzi Hírekben. Reméljük, hogy a kisújfalui gyűjtés anyagából szerkesztett kiadványt is hamarosan kezünkbe vehetjük a CSEMADOK Központi Bizottsága által korábban rendszeresen megjelentetett Néprajzi Közlések újabb köteteként.

A néprajzi szakcsoport legjelentősebb vállalkozása az Alsó-Garam menti községekben a nyári néprajzi szemináriumok megszervezése. 1984-ben Kéménden, 1985-ben Barton hallgathattuk délelőttönként a szeminárium előadásait, délutánonként néprajzi adatgyűjtést végeztünk, esténként szakmai, baráti beszélgetéseket folytattunk. Kirándultunk a bényi sáncokhoz, megnéztük a híres bényi román kori templomot. A kéméndi gyűjtés eredményeként elsősorban az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó népszokásokat központba állító kötet kiadását tervezte a néprajzi szakcsoport. 1986 nyarára el is készült a tervezett kötet kéziratja, amely az Új Mindenes Gyűjtemény egy számaként jelenik meg a pozsonyi Madách Kiadónál.

A néprajzi szakcsoport III. néprajzi szemináriumát 1986. június 27.—július 2. között a Párkány melletti Köhidgyarmaton rendezte. A néprajzi adatgyűjtés mellett a szemináriumnak több figyelemre méltó eseménye volt. Léván megnéztük az atomerőmű építése miatt lebontott, Újbars melletti református magyar falu, Mohi néprajzárol a Barsi Múzeum által rendezett színvonalas kiállítást. Bényben láttuk a Budapesten és Érden is nagy sikerrel szerepelt folklórcsoport műsorát. Június 30-án egynapos tudományos tanácskozással került sor a néprajzi csoportok problematikájáról. Délelőtt a szlovákiai magyarság néprajzi csoportjai körében az utóbbi években végzett néprajzi kutatásokról hallhattunk előadásokat. *D. Varga László* az Ung vidék, *B. Kovács István* Gömör, *Csáky Károly* az Ipoly-mente, *Jókai Mária* a Zobor-vidék, *Marczell Béla* a Csalloköz néprajzárol tartott előadást. Délután az Alsó-Garam-mente kutatásának eddigi eredményeiről számoltak be a Néprajzi Szakcsoport tagjai. *Liszka József* Az Alsó-Garam-menti kurtaszoknyás hatfalu helye néprajzi csoportjaink között című bevezető előadása után *Kocsis Aranka* Kéménd házassági kapcsolatairól, *Gáspár István* az Alsó-Garam-menti árucseréről, *Méry Margit* a kurtaszoknyás viseletről, *Csókás Ferenc* bényi néprajzi gyűjtésének eddigi eredményeiről számolt be. Végül *Marta Sigmundová* nagypeszeki társadalomnéprajzi gyűjtéséről *Zita Škovierová* a szlovákiai magyar falvakban végzett, a társasmunkákkal kapcsolatos kutatásainak eredményeiről tartott előadást. A köhidgyarmati szeminárium tudományos tanácskozásán mintegy negyven néprajzkutató és önkéntes néprajzi gyűjtő vett részt. Öröndetes, hogy a tanácskozás színvonalas előadásait a néprajzi szakcsoport kötetben is megjelenteti.

Megemlítem, hogy a néprajzi szakcsoport gondozásában az Érsekújváron megjelenő Iródia folyóirat néprajzi számának kéziratát 1986 nyarán már együtt vultak.¹ Reméljük, hogy a helyszíni és levtári kutatómunka lezárása után az Alsó-Garam-mente hat falujának néprajzárol is megjelenhet egy könyv, amely mindennél jobban bizonyítja majd a néprajzi szakcsoport, Liszka József és társai munkájának eredményességét.

Lukács László

¹A gazdag néprajzi anyagot is közli IRÓDIA folyóiratot azóta megszüntették (Szerk.).

Sályi napok, 1986.

A bükkaljai Sályban a községi közös tanács 1986. augusztus 9—10-én másodizben rendezte meg a sályi napokat azzal a céllal, hogy a község történelmi értékeire, gazdag néphagyományaira felhívja az itt élők meg az idelátogatók figyelmét. A mindennapok munkája annyira leköti a mai embert, hogy sokszor észre sem veszi lakóhelyének szépségeit, nem is sejti, milyen értékek között jár, s mennyi tanulsággal szolgál számára is a múlt. Két évvel ezelőtt, az első sályi napok alkalmából hat emléktábla avatásáról értesülhettek a Honismeret olvasói, melyeket a faluban élt vagy itt született neves emberek emlékére állított a község. Ekkor vetődött fel az a gondolat, hogy e nagy emberek emléke, életműve akkor válik igazán életet, jövőt formáló erővé, ha időközönként alaposabban is vizsgálat alá vesszük azokat, és a hozzájuk kapcsolódó versek, dalok, művészi alkotások megszólaltatásával, bemutatásával is igyekszünk élővé varázsolni alakjukat.

Igy indult a mostani program a sályi pávakör Négyesi Szepessy Pál-emlékműsorával. A volt Szepessy-kastély boltívei alatt felszendült az az 1672-ben írott labanc gúnydal a bűjösödő vezérről, amely később az 1848-as szabadságharc idejére az egész nemzetet elcsirató énekké változott, s így került bele Erdélyi János Népdalok és mondák című népköltési gyűjteményébe. Majd Szepessy Pál sorsát példázó népdalok, s korabeli dallamok bemutatásával bizonyította a pávakör, hogy nemcsak a közzsájon forgó népdalok éneklésében otthonos, hanem régi korok magyar zenéjének, s ritka, az előadó számára komoly feladatot jelentő dallamok előadásában is.

A mély hatású emlékműsor után a délutáni programot vezető Kiss László igazgató Halász Pétert, a Honismeret szerkesztőjét kérte fel A honismereti mozgalom társadalmi gyökerei című előadásának megtartására. Halász Péter a negyedszázados mozgalom történelmi előzményeiről is megemlékezett és hangsúlyozta, hogy ezt a mozgalmat nem felülről találták ki, hanem alulról jött. A társadalom minden rétegéből gyökerezett, onnan nőtt fel, s lett azaz, ami napjainkban. Összekapcsolja a múltat és a jelent. A népek emlékeztető hagyományának szokás nevezni. Ezt a hagyományt gyűjti, őrzi és hasznosítja a jelenben, s a jövő érdekében a honismereti mozgalom.

A nagy érdeklődéssel kísért, közvetlen hangú előadást Liszt Ferenc-emlékműsor követte. Ez a megemlékezés látszólag ugyan nem kötődik Sályhoz, ám ebben a faluban jól tudják, hogy nemzeti értékeink ápolása éppúgy feladata minden magyar embernek, mint a szűkebb szülőföldé. Igaz, nem sok magyar falu mondhatja még ma el, hogy halála századik évfordulóján hangversennyel és megemlékezéssel áldozott annak a Liszt Ferencnek, aki például a világon elsőként vetette fel a népi iskolai ének- és zenetanítás gondolatát, s művészetével a népet akarta szolgálni. Azt reméljük, hogy ide is el fog jutni egyszer a magyar falu, s követni fogják másutt is a sályi példát.

A Lisztől emlékező Barsi Ernő utalt arra, hogy a nagy művész igazi megismerésében milyen sokat ártnak a felszínes életrajzi regények és filmek. Sokoldalú egyéniségét úgy próbálta a közönség elé állítani, hogy magyarságáról, a nagy tömegeket felrázni, felemelni akaró művészetéről és kellően észre nem vett emberi nagyságáról szökött. Majd Deli Krisztina vette át a szót. Kötő pedagógiai érzékkel hívta fel a hallgatóság figyelmét az előadandó h-moll ballada szépségeire, és olyan meggyőző erővel tolmácsolta a művet, hogy lenyűgözte még a zenében járatlan hallgatókat is. Utána a Koronázási mise Reményi Edének írott két hegedűszóloja csendült fel Barsi Ernő hegedűjén Deli Krisztina kíséretével, új oldalról mutatva be a zongora nagy művészeinek zeneszerzői portréját. Majd a közönség szünni nem akaró tapsát Chopin-művek remek előadásával viszonzta Deli Krisztina.

Este folklórműsorra gyűlt össze a művelődési otthonban a falu apraja-nagyja. Amint köszöntőjében Fekete Jánosné tanácselnök mondotta: ... szinte hagyománnyá vált községünkben, hogy a történelmi értékeinkre való emlékezés mellett a sályi napok alkalmából népi hagyományainknak, szép népdalainknak is szentelünk egy ünnepi műsort. E hagyományok továbbélésének legfőbb műhelyei nálunk a két társ-község: Borsodszeg és Sály pávakörei, s olyan segítőtársra találtunk ebben a munkában, mint a Sályba már harmadizben ellátogató szentgáli pávakör, Söfalviné Tamás Márta vezetésével." A három pávakör műsora előtt dr. Kovács Dániel, a HNF megyei honismereti bizottságának elnöke tartott olyan meleg hangú, magával ragadó előadást, hogy utána a legjobb talajba hullhatott a szereplők „magvetése”. Mindhárom együttes falujának legjellemzőbb dalait énekelte, szokásait jelenítette meg a színpadon. Különösen felemelő volt a műsort befejező közös ének, melynek egyöntetűsége, megkapó szépsége a lelkes közönséget is bekapcsolódásra készítette, s a hatalmas kórusra vált sokaság hirdette a népdal megtartó, közösséget formáló erejét.

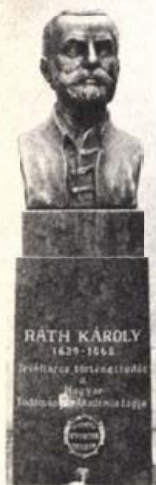
Másnap délelőtt a Sályi képek című kiállítás megtekintésére hivatott a program. Am ez alkalommal nem fényképkiallítás szökött Sályról, hanem itt élt vagy alkotó neves festők: Simon Ferenc, Járdán József, Boross Géza munkáin keresztül tárult fel a valóban festői szépségű település képekbe formált arca. A művészi érték mellett ezek a képek a veszendőbe menő hagyományok átmentését is szolgálják. Szükséges volna könyv formájában is közreadni és széles körben ismerté tenni ezeket az alkotásokat.

Délután a sályi iskolások hangversenye zárta a sályi napok programját. Mint a rendezvény házigazdája, Ilonczay József igazgatóhelyettes köszöntőjében mondotta, nagy dolog, hogy egy faluban élő előadásban maguk a falusiak tudják megszólaltatni a zene nagy mestereinek alkotásait. Így jut el végre Vivaldi, Bach, Mozart, Mendelssohn, Schubert, Kabalevskij, Bartók és más zeneszerzők művésze a magyar falu népéhez is. S az a tény, hogy az előadók gyerekek, különösen kedvessé teszi ezt a hangver-

senyt. A szereplők neve is ide kívánczok. Márton Mária, Mészáros Mariann, Krokos Andrea, Bók Antal zongora-, Ilonczay Péter hegedűsámaival aratott sikert és a kamaramuzsikálásban való jártasságát is bizonyította.

Így folyt le a sályi napok 1986-os rendezvénysorozata. Bárcsak minél több helyen találna követésre példája!

Barsi Ernő

Szobrot kapott Ráth Károly

(Betteje András felvétele)

A honismereti kutatás előfutára volt. Amatőrként kezdte és eljutott a tudomány legmagasabb fokára, már 29 éves korában levelező tagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia. Foglalkozott helytörténettel, ipartörténettel, a kézművesek kutatásával, de gyűjtötte a kuruc világ dalait is.

Győrött született 1829-ben, neves evangélikus családból. Iskoláit szülővárosában és Pozsonyban végezte. Történeti érdeklődése tanárai hatására már korán kibontakozott. Első tanulmánya szülőföldje múltjáról Kovács Pál híres folyóiratában, a Hazánkban jelent meg. Részt vett a szabadságharcban, majd folytatta történeti kutatásait. Írásait 1857-től rendszeresen közölte a Győri Közlöny. Römer Flórisal együtt 1861-ben indította meg a Győri Történeti és Régészeti Füzeteket, a Dunántúli Történetkedvelők Társulatának folyóiratát. Mint a társaság egyik vezetője, jelentős szerepet játszott a Magyar Történelmi Társulat megalakításának előkészítésében. Az 1860/61-es alkotmányos mozgalom idején, majd a kiegyezést követően Győr vármegye levéltárnoka volt.

A török korszak volt fő kutatási területe, de ugyanilyen lelkesedéssel vizsgálta a Rákóczi-szabadságharc idejét. Sok történelmi torzítást sikerült tisztáznia, mert eredeti források alapján kutatta a jobbágyviszonyokat. A jobbágyközsegek pecsétjeivel és a feudális körülmények közt kialakult helyi önkormányzatokkal is foglalkozott.

Jelentős volt okmánykiadó tevékenysége is. A Hazai Okmánytár egyik elindítója, s főként a 4. és 5. kötet előkészítésében vett részt. Szívós kitartással járta a megyei levéltárakat, végezte a válogatás, lemásolás, szerkesztés nehéz munkáját. Önfeláldozó, lelkes tevékenysége során sok nehézséggel, irigységgel, féltékenységgel kellett megküzdenie. A korszerű utat kereste a tudományban. Az Országos Történelmi Társulat szervezésekor is a demokratikus elveket képviselte: az egyenlő jogokkal rendelkező szakemberek társulatát igyekezett létrehozni, szemben az anyagi támogatók, a nem tudományos felkészültségű alapító tagok kiemelésével. Az országos vezetőség ellenségesen fogadta elképzeléseit, így a társulat ellenére és nélkülük alakult meg. Az erejét nem kímélő munka, a csalódások felőrölték egészségét és fiatalon, 1868-ban szélütés következtében halt meg.

Ráth Károly maradó érdemeket szerzett a hazai történeti kutatások megindításában, a tudományos közélet szervezésében, a levéltári források felkutatásában és közreadásában, Győr megye levéltári anyagának rendezésében. Emlékére a Győr-Sopron Megyei Levéltári Igazgatóság győri levéltára és a Győri Városszépítő Egyesület 1986. július 25-én felállította szobrát a levéltár bejáratánál. A leleplezést megelőzően Szabad György akadémikus, egyetemi tanár tartott előadást Ráth Károly történetéről. A környezetbe illő mellszobrot, Várady Lajos szobrászművész alkotását, avatóbeszéd kíséretében dr. Sály István főlevéltáros leplezte le. Ráth Károly világító fátyla volt az elnyomatás korában, az elnemzetlenítés, a közömbösség ellen, a nemzeti öntudat számára.

Dr. Timaffy László

A diáktársaságok hagyománya és a honismeret

Sok szó esik manapság arról, hogy az ifjúság tanórákon kívüli tevékenységében nagyobb szerepet kellene kapnia az önkéntességnek, az ifjúság önálló kezdeményezésének. Az öregebb nemzedék olyan diák-hagyományainak a felélesztéséről beszélnek egyre többször akár a diáksport, akár a diák önművelés kerül tárgyalásra, amelyek ilyen önkéntes és önálló diákkezdeményezésen alapultak. Rámutattam már 1973-ban a Honismereti Híradóban (3—4. sz. 105—107. old.), újabban elmondtam a kaposvári, a szarvasi, a soproni, majd legutóbb a budapesti honismereti akadémián, hogy van nekünk egy immár kétszáz éves diáktársasági hagyományunk, amely az ifjúság kezdeményezésére jött létre. Az önképzőkörök őseiről, a felvilágosodás korában több híres közép- és főiskolában megalakuló, majd a teformkorban kivirágzó, és nagy nevű írókat, költőket, tudósokat nevelő diáktársaságokról van szó. Ezek különböző neveken (Soproni, Pozsonyi, Eperjesi, Selmeci Magyar Társaság, Debreceni, Kolozsvári Olvasó Társaság, Sárospataki Nyelvművi Társaság, Pápai Képzőtársaság stb.) a magyar ifjúság művelődésében, demokratikus gondolkodásúvá formálódásában lényeges szerepet játszottak: bennük készült fel 1848. március 15-ének nagyszerű, maig ragyogó példát adó ifjúsága. Kölcsey írta egyik, Sárospatakra küldött levelében: „S az ifjak Patakon állanak-e még azon társaságban, mely néhány év előtt ott alapult? Kár volna, ha társaságok megszűnjen. (...) Ily olvasó s író társaságok nagy eszközök a jövődjé férj kikészülésére.” Petőfi, aki rövid életében több társaságban megfordult (előbb mint társasági tag, később mint a diákság által ünnepelt ifjú költő), így lelkesedett egy Páparól írt levelében: „Édes örömmel függök serdülő »képző társaság«-unk növekedésén: és az valóban növekszik.” Jókai később Az én életem regénye című írásában így emlékezett a képzőtársaságra: „Valóságos fiók tudóstársaság volt. Minden héten volt gyűlésünk, s azokon költeményeket, komoly értekezéseket olvastunk fel, azokat megbíráltuk.”

Ezekből a társaságokból lettek később az önképzőkörök, amelyek közül a legjobbak tovább őrizték a reformkori hagyományokat. Működtek is mindaddig, amíg 1948-ban egy elhamarkodott rendelet egy tollvonással meg nem szüntette őket. Létrehozták a különböző tárgyú szakköröket, de ezek — véleményem szerint — nem helyettesíthetik a régi önképzőköröket, még kevésbé a régebbi diáktársaságokat. A szakkör egy bizonyos szaknak a tanórákon túlmutató, intenzívebb művelésére szolgál egy szaktanár irányításával. Volt ilyen régen is az önképzőkörök mellett (pl. fizikából, kémiából, rajzból stb.). A diákok önálló kezdeményezésére, demokratikus formák közötti társasági életére, munkálkodására, vitatkozásokra (ami a régi társaságokra és a jó önképzőkörökre volt jellemző) nem sok lehetőség nyílik a szakkörökben. A „honismeret” azonban nem egy a szakok közül, mint a fizika vagy a biológia. A „honismereti szakkörök” ezért néhány helyen valami olyan tevékenységgel próbálkoztak, mint a régi haladó szellemű önképzőkörök (s nem is eredmény nélkül), de a legtöbb helyen — mint a felmérésekből kitűnik — panganak vagy megszűnnek. Véleményem szerint sokkal nagyobb eredménnyel folyhatna a diákifjúság körében a honismereti munka, ha feltámasztanók ezeket a nagy múltú diáktársaságokat, és rájuk bízánk a honismereti tevékenykedést.

Ezek a feltámasztandó diáktársaságok a szakkörökkel szemben Ádám hires falanszterbeli mondatát tethetnék meg munkálkodásunk iránymutatójának: „Mi a tudványt szakhoz nem kötök, Átpillantását vágyjuk az egésznek!” A honismeret fogalma — mutatis mutandis — megközelíti ezt az „egész”-et (különösen, ha kiegészítjük tágabb „honunk”, Európa ismeretével, mint leendő diáktársasági programmal): az anyanyelv alapos ismeretéről és ápolásáról kezdve (ami elképzelhetetlen a más nyelvekkel való összehasonlítás képességének a megszerzése nélkül), a történelmi (történelmünk Európában!), helytörténeti, néprajzi, művészettörténeti, művelődéstörténeti, irodalmi, sőt a közgazdasági, földrajzi, szociográfiai stb. ismeretek gyűjtéséig minden befér ebbe a fogalomba: *honismereti diákmozgalom*.

Azért javaslom a *diáktársaságoknak* mint régebbi hagyománynak a felélesztését és az önképzőkör elnevezés mellőzését, mert:

1. Az *önképzőkör* név csak 1867 után terjedt el, a *társaságok* hősorában (amikor királyi betiltó rendeletekkel dacolva működtek a „haza és haladás” Kölcsey által hangsúlyozott jelszavával), nem volt használatos ez az új név. (Néhány híres társaság, így a Soproni Magyar Társaság, a Pápai Képzőtársaság mindvégig ragaszkodott eredeti nevéhez.)

2. A millennium korában az önképzőkörökben (tisztelt a kivételnek) megbomlott az az egészséges egyensúly, amelyről a Jókai-emlékezés tanúsodik: a hangsúly eltolódott a versírásra, hogy ne mondjam: versfaragásra. A régi, reformkori társaságokban a *művelődést* tartották feladatnak, s ennek egy része volt

csak a szépirodalmi, költői próbálkozás, legalább ugyanolyan hangsúly került a — mint akkor mondták — „komoly dolgozatok” írására és a (ma is fölöttébb hasznos és szükséges) szavalásra, a szép beszéd, helyes kiejtés gyakorlására.

Szoktak itt-ott arról beszélni, hogy nálunk azért akadozik a demokratizálódás, mert hazánkban nincsenek, nem voltak demokratikus hagyományok. Ez egyszerűen nem igaz! Itt vannak cáfolatul ezek a diák-társaságok, amelyek kezdettől fogva maguk alkotta szabályok szerint működtek. A diákok választották a tisztségviselőket, sőt a tanárelnököket is ők kérték fel. A Pápai Képzőtársaság akkor ünnepelte alapításának századik évfordulóját, amikor nyolcadikos gimnazista voltam. Rám is, diáktársaimra is nagy hatással volt, hogy egy ilyen nagy múltú társaságban a saját fejük szerint tarthattunk gyűléseket, rendezhettünk szinelőadásokat, ünnepélyeket (pl. az ugyancsak hagyományként kaptunk elődeinktől visszamenőleg Petőfi és Jókai nemzedékéig. Mi is meg voltunk róla győződve, hogy „valóságos fiók tudós társaságot” sikerült alakítanunk, mint Jókaiéknak, s ma visszatekintve látjuk, mennyire igaza volt Kölcseynek, amikor megállapította, hogy az ilyen társaságok „nagy eszközök a jövőendő férfi kikészülésére”, mai nyelven: felkészülésére. Meggyőződésem szerint a mai ifjúságnak, közelebbről a honismeret iránt érdeklődő diákifjúságnak is használható eszközei lennének az új életre keltett, nagy demokratikus hagyománnyal rendelkező diáktársaságok. Annak a feladatnak a megoldásában jelenthetnének nagy segítséget, amelyet a Hazafias Népfront VIII. kongresszusán Kanyar József, honismereti bizottságunk elnöke jelölt ki: „különösen sokat kell tennünk a mozgalom megerősödése tekintetében közép- és főiskoláinkon... honismereti munkánk jövőjének ez egyik kulcskérdése”.

Dr. Bodolay Géza

Lesz-e emlékmű a Muhi-pusztán?

Ha volna történelmi község elnevezés — Muhi is joggal viselhetné. Ha másért nem, az 1241-ben környékén lezajlott csata eseményeiért. Igaz, hogy a ma Muhinak nevezett község nem azonos az eredetivel, de legalább őrzi annak nevét. Megelőzően Poga volt, s a belügyminiszter 1928-ban változtatta nevét Muhira. Aki ezt megelőzően ilyen nevű települést keresett a térségben ezen a vidéken, nem talált. Csak Muhi-pusztát volt. E pusztán terült el Poga is.

Az eredeti Muhi, régiesebb nevén Mohi, virágzó középkori mezőváros volt az imént említett pusztá legmagasabb pontján, a jelenlegi községtől nyugatra, a 35-ös műút 5. kilométerszelvényétől keletre. Az Árpád-korban a diósgyőri uradalomhoz tartozott, de a tatárjárás idején a környező településekkel együtt teljesen elpusztult. Romjaiból azonban hamarosan újjáépült. Az 1333—1335. években több pápai tizedet fizet, mint Miskolc — tehát nagyobb település volt. Vásártartási jogot kapott, önálló bíráskodással rendelkezett. 1560-ban felcannyi lakosa volt, mint Miskolcnak — ezeröttszáz. A sok ellenséges pusztítást szenvedő város az 1596-os török rombolást sohasem heverte ki. A mezőkeresztes csata után a török úgy lerombolta, hogy az 1640-es években már csak pusztaként emlegetik.

Leszih Andor, a miskolci múzeum kutatója a szántóföldként hasznosított Mohi mezőváros helyén 1934—1941-ben ásatást végzett. Napvilágra kerültek templom- és lakóházalapok, Árpád-kori fegyverek, pénzérmék, használati tárgyak, tömegsírok, körülbelül 3000 tárgy. A Régészeti Füzetek 1959. évben részletes leírást közöl erről. Ma újra szántóföld ez a vidék. Sőt rosszabb. Veszélyeztetett hely. A minden lelet elpusztító kavicsbányászat fenyegetően közelíti Mohi volt középkori mezőváros területét.

Muhi másik gondja, hogy nincs országos emlékmű a csata helyén. „Miért, s meddig jeltelen a Muhi-sík?” — tette fel a Kérdést az Észak-Magyarország 1981. június 28-i számában Hajdú Imre cikkíró. Ezt a kérdést újra fel kell tenni! Sürgetővé teszi ezt az, hogy 1991-ben lesz a Muhi csata 750. évfordulója.

Korunk és századunk embere világháborúkból származó pusztulások után többször is kénytelen volt alkalmazni az ősi Muhi-peldát — a pusztulásból való újjáépülést. Mohács után nem volt gyors újjáépülés, de Muhi után igen! Ez a tény, de hatvanötözezer magyar emléke is kötelez arra, hogy méltó, gországonként létesített emlékmű álljon, a mohácsihoz hasonlóan, Mohi volt mezőváros emlékét is megőrizve.

Lesz-e Muhi emlékmű?

A környék számon tartó, megbecsülő magatartását mutatja az 1941-ben, a 700 éves évforduló alkalmából, két öndi patrióta által létesített „jel”. Ez volt az első kísérlet. Dr. Keményffy Béla állatorvos és a még ma is élő Udvary Sándor kerékgyártó készítettek egy szép magas kopjafát. Leásták Mohi volt középkori mezőváros legmagasabb pontján, ahol Leszih Andor ásatásai tömegsirt és a város templomát is megjelölték. De csak néhány évig állt. A háború vihara elsodorta.

Az említett újságcikk hatására 1982-ben a Miskolci Közlekedési Vállalat fafaragói, Szegedy Miklóssal az élen, társadalmi munkában nyolc kopjafából álló kompozíciót készítettek — nem nézhetvén a Muhi-pusztá jeltelenségét. Bármilyen szép és elismerésre méltó vállalkozás volt, nem helyettesítheti országos emlékmű, emlékpark létesítését!

A közelgő évforduló mielőbbi cselekvést sürget. Jelt kér a Muhi-sik a sokszor újjáépült mezőváros. Az eddig és az ezután feltárássra kerülő leletek pedig közérdeklődésre tartanak számot.

Ágoston István

Debreczeni László (1903—1986)

Debreczeni László megtért a rohamosan átalakuló házsongárdi temetőbe. Elment az erdélyi építésznek egyik nagy ismerője, műemlékek tudós kutatója. Élete végéig jobbra magányosan rötta a mind idegenebbé váló Kolozsvár utcáit. Debreczeni László nemzedékének egyik utolsó képviselője volt. Hosszú, viszontagságokkal nehéz életutat járt be. Az alulról jötték szívósságával és tartásával robant be a húszas évek erdélyi szellemi életébe. Nagy mesterei voltak: Kelemen Lajos és Kós Károly. Ők adták az indítást, és ma, visszatekintve, elmondhatjuk: a tanítvány méltó maradt a mesterekhez. A hatalomváltás drámájából lassan cledő magyarság intézetek, szervezetek híján magányos polihisztorokat nevelt ki saját soraiból. Így válik Debreczeni Lászlóból grafikus, műemlékes, építész, közíró és bútortervező. Vállalja a rárótt sorsot. 1933-ban írta az Erdélyi Fialatokban Kós Károlyról: „Mert Kós Károly már húsz-harminc évvel ezelőtt is azt az utat járta, amelyet mi járunk ma. És amit ma kényszerűségből teszünk...”

Fáradhatatlanul küzdött történelmi értékeink számbavételéért, építészeti örökségünk közkinccsé tételéért. Járt a falvakat, csak a református egyház támogatja, felmérési rajzokat, leltárakat készített. Rajzolt, sajátos grafikai világot alakított ki. Tudatosan folytatta a századelő építészeti grafikai stílusát. Építészeti rajzainak legendás kötete méltó foglalata az erdélyi középkornak és a népi alkotóerőnek. Faépítészetről szóló szétszórt írásai pedig ösztönzést kell jelentenek a ma kutatóinak — itt az idő megírni a magyar faépítész, a fával való művésseg nagy opuszát. Templomai, templomi bútorait örízni fogják a gyűlekezetek Mészkon és Vicén és mindenütt, ahol dolgozott. Írásait és tanulmányait most már az utókornak kell összegyűjteni és közreadni.

AZ-ORDONGOSFELTÉSI-HARANGLAB

Amikor Debreczeni Lászlót 1986. szeptember 30-án örök nyugalomra helyezték, eszünkbe kellett jusson, hogy a helytállás és a kitarás egyik megfáradt bajnoka szállt a sírba. Ezek a tulajdonságok ma, meneküléskorunkban, nem lebecsülendő erények.

Bodor Ferenc

COOPTOURIST

Szövetkezeti Utazási Iroda

Tisztelt Olvasó!

Engedje meg, hogy figyelmébe ajánljuk a *COOPTOURIST* ez évi *BELFÖLDI PROGRAMFÜZETÉT*, melynek gazdag kínálatában megtalálhatják a hétvégi országjáró társasutazásainkat, hegyvidéki és gyógyüdülési programjainkat.

UTAZZUNK EGYÜTT! Fedezzük fel hazánk nemzeti értékeit, ismerjük meg sokszínű arculatát.

Ennek a nemes elméletnek birtokában, *JÖJJÖN VELÜNK!* „*AZ EZERSZÍNŰ MAGYARORSZÁG NEMZETI ÉRTÉKEI NYOMÁBAN*” hirdetett túráink a *HONISMERET BARÁTAINAK* kedvező lehetőséget ajánlanak.

MINDEN KEDVES OLVASÓ, HONISMERETI BARÁT, AMENYNYIBEN MÁR ÖT ALKALOMMAL RÉSZT VESZ A COOPTOURIST BELFÖLDI PROGRAMJÁN jutalmul *500 Ft-os UTAZÁSI UTALVÁNYT KAP.*

Ezentúl valamennyi lapszámban közlünk néhány belföldi programajánlatot, melyet igyekszünk majd mindig az aktualitásoknak megfelelően összeállítani.

Belföldi túráink látnivalóit a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat magas színvonalon képzett országjárás-vezetői mutatják be.

Szolgáltatásainkat fémjelzi, a szövetkezeti (ÁFÉSZ) vendéglátás, ahol táj-jellegű ételspecialitásokkal, családias vendégszeretettel ismertetjük meg.

**Kedvcsinálóként
néhány programajánlat címekben:**

- Körutazás Szatmár-Bereg vidékén (3 napos)
- Felfedező úton az Őrség-Göcsejben (3 napos)
- Az Alpok-alja gyöngyszemei (3 napos)
- Aggteleki Nemzeti Park (2 napos)
- Abauji körutazás a Hernád-völgyében (2 napos)
- Vadregényes Somogyország-Zselicég (2 napos)
- Rhododendron túra Vas megyében (2 napos)
- Hansági romantika (2 napos)
- Börzsönyi barangolások (1 napos)
- „Szultáni városok” a Kiskunságban (1 napos)
- „Pirosarany túra” — Hajósra (1 napos)
- „Királynék városa” — Veszprém (1 napos)

Természetesen a fentiekén kívül még számos különlegességgel szolgálunk. Egyet kérünk a Tisztelt Olvasótól, bizalommal keresse fel budapesti és országos hálózatunkat, kérje belföldi programfüzetünket.

Kívánságra postán is elküldjük belföldi programfüzetünket.

Címünk:

**COOPTOURIST Belföldi Idegenforgalmi Iroda
1136 Budapest, Sallai Imre u. 15/A**

Őszintén örülnénk, ha Önt is a COOPTOURIST vendégeként üdvözölhetnénk. Utazási irodáinkban részletes információkkal állunk rendelkezésére.

COOPTOURIST
Szövetkezeti Utazási Iroda

Kós Károly Képeskönyv

(*Műzsák Közművelődési Kiadó, 1986. 168 old.*)

Hosszú előkészület után 1986 elején került a könyvesboltokba (legalábbis néhány kiválasztott könyvesboltba) a Kós Károly Képeskönyv.

Kós Károly születési centenáriumának éve emlékezések, értékelések sokaságát dobta felszínre, megjelent több, ritkaságszámba menő írása is új kiadásban. Nem jelent meg azonban afféle, évfordulón szokásos és illendő összefoglaló mű, monográfia, a róla szóló ismeretek összefoglalása. Ez nem véletlen, van több oka is. Kós Károly 94 évesen halt meg, az övénél jóval egyszerűbb és egységesebb életmű összefoglalására sem lett volna meg nemcsak az idő, a szükséges távlat sem. A távlat az ő esetében mindenképpen gond, olyan eleven érzékenységgel van jelen, amit a hozzá csak távolból kötődők is megfigyelhetnek: ahogyan ura volt életében az időnek, halálában sem látszik engedni neki.

A másik gond, az életmű maga. Ki vállalja az összefoglalást: művészettörténész vagy történetudós? Irodalmár vagy a mezőgazdaság kutatója? Minden nekibuzdulás, amely tevékenységének fő vonalait akarta feltárni, új és új forrásokat, ismeretlen adatokat hozott a napvilágra és a munkásságával foglalkozók tudják, mennyi még ami feltárára vár, mielőtt bárki is igazi áttekintésére vállalkozhatna.

Valami kép azért jelenlegi ismereteink szerint is kell, hogy létezzen, ami, ha nem is teljes, de igaz és sokoldalú. Ezt a KÉP-et kísérli meg elénk állítani a Képeskönyv, amit az életmű egyik legavatottabb kutatója állított össze: *Sas Péter*. Egy kötetbe válogatta a róla, munkáiról, környezetéről való képeket, hogy a könyvet végiglapozva, végigböngészve legalább képileg megelevenedjék a világ, amit jelenlétével formált és meghatározott. Nem igazán képeskönyvről van szó mégsem, valami köztes műfaj kerekedett ki a vállalkozásból, a képek java nem annyira gyönyörködtet (ebben ludas a helyenként rossz nyomdai minőség is), mint inkább elmélyült tanulmányozásra serkent. A képek a szó szoros értelmében beszélnek, helyettesítik a leírást, hiszen rengeteg a levél, a Kós könyveiből való részlet, a gondolatokat indító csoportkép, rajz. Csak minduntalan azon kapja magát az olvasó, hogy további útmutatást keres induló gondolataihoz, várja a bővebb magyarázatot, a képekhez tartozó évszámot, forrást, egyéb utalásokat. Hogy mindez belefért volna-e a könyvbe, s milyen terjedelemig, kérdés, de mindenképpen hiányérzetet kelt annak a szándékknak ismeretében, hogy a képek nemcsak az esztétikai örömet szolgálják itt.

Ugyanakkor éppen itt kell hangsúlyoznom, hogy csak magukban a képekben való elmélyedés is milyen sokatmondó. Szembetűnik először is a Kós által formált világ egységessége, hogy minden, a keze nyomát viselő tárgy ugyanabban a szellemben fogant, ugyanazzal a tévedhetetlen izléssel, finomsággal, egyszerűséggel, a hagyományhoz fűző változatlan tudatossággal és — korszerűséget őrizve — megannyi stílus- és szemléletváltozás közepette átfogva hét évtizedet. Rákényszerülve a csak képekben való olvasásra, a szerkesztő által három fő korszakra osztott életmű fő vonásaiban jól jellemezhető. Az első (1883—1918) egyértelműen az építész állítja az olvasó elé, minden egyéb megnyilvánulásának középpontjában is ez látszik állni indítéként is, célként is: az építés. A második korszak (1918—1944, vagyis 35-től 61 éves koráig) képei a minden területen, mindig új utakat próbálva való helytállást és példamutatást tükrözik. Az utolsó részben az egyedüli és csoportos arcképek jutnak túlsúlyra (1944—1977), összeáll belőle a pontosan értő és érző tanítómeister portréja.

Ha a képekhez nincs is elég magyarázat, van bevezető szöveg a különböző korszakokhoz. Tordai Zádor két tanulmányából (Örömmel írtam: ajánlók: Kós Károlynak; Kós Károly nemzete, avagy emlékező meditáció) kiválasztott hosszú részletek kísérik így a könyvet az életmű egyik legfontosabb és eddig részletesen nem elemzett vonatkozását, a Kós Károly kulturális és politikai tevékenységének alapját jelentő transzvilánizmust vizsgálva. Az idézetek kényszerű töredékessége, hiszen hosszú tanulmányok részei, ugyanazt a hiányérzetet kelti, mint a könyv képei: továbbolvasni volna jó.

A képeknek szinte mindegyike mögött még közzölhető, közlésre és így megismerésre váró képek vannak. A várakozás, ami mindezekből a „hiányokból” fakad, és hogy ilyen várakozás van, azt például az évforduló idején napok alatt eladott 60 000 példány Országépítő igazolva, feljogosít arra a reményre, hogy az évforduló nem leszarta, hanem éppen elindította a Kós Károlyval foglalkozó könyvek sorát.

Gerle János

A hűség nyelve

(*Madách Kiadó, Pozsony, 1985. 234 old.*)

Megkészt a krónikás, hiszen egy olyan könyvről tudósít, s hívja fel rá a figyelmet, amit könyvesboltban keresni ma már hiábavaló igekezet, amely megjelenésének pillanatában is könyvritkaságnak számítot. Kétségtelen, a Madách Kiadó alábecsüli olvasótáborát és úgy vélem, ennél a könyvnél a budapesti Szépirodalmi Könyvkiadó is szűkmarkúnak bizonyult. 2850 példány egy ilyen összegező munkából mindenképpen kevés, hiszen

gondolni kellett volna az olvasók mellett a köz- és iskolai könyvtárakra, a CSEMAPADOK-alapszervezetekre. Szerencsére az alacsony példányszám semmit nem von le a mű értékéből, s a fokozott érdeklődés és igény láttán a Madách már készül a második kiadásra.

Anyanyelvünkéről szól ez a könyv, válogatás 16 év csehszlovákiai magyar terméséből. Békésen (és harcosan) megférnek egymás mellett a hosszabb dolgozatok, tanulmányok és a néhány soros csekk, karcolatok; ugyanúgy a szerzők is, akik között kevés a nyelvész, több az újságíró, szerkesztő, tanárember, de közgazdász, fizikust és orvost is találunk közöttük. A társadalmi megosztás természetesen más és más szint ad a szerzők megközelítési módjának, de a palettáról lekerülő összekép egyértelművé teszi a félést, amely anyanyelvünk fennmaradásáért, megmentéséért eszedez.

Biztosan nem véletlen, hogy a szerkesztő Zalaibai Zsigmond Fábry Zoltánnak az 1967-es kassai Kazinczy-napokon elhangzott előadásával kezdje az összeállítást, hiszen Fábry Kazinczy magyarságán át keres és talál kapaszkodókat, összefüggéseket nyelviségünk mostani állapotaival: „Ezt a nyelvet és népet Európától elvonatkoztatni, kiparancsolni többé nem lehet. Egymást tükrözik immár: egymást növelik, egymást kisebbítik. De minden kisebbítés és kisebbedés az egészen ránt egyet. A magyar nyelv árvaságát Európa szüntette. A magyar nyelv Európában és Európával oldódott a kultúra, az emberség, a haladás tényezőjévé és ügyévé.” Talán vitatható ez a sommázás és alkalmas fórumon bizonyára vitát is szülne, különösen Fábry azon megállapítása, hogy: „A magyar nyelv árvaságát Európa szüntette”, hiszen mindannyian tudjuk, hogy a magyar nyelv ennyire magára hagyott még sosem volt, mint századunkban.

A következő fejezetben (Anyanyelv és társadalom) számokkal kinez bennünket Gyönyör József. Kinez, mert ez a számokom keresztül elibénk tartott tükör végtelenül tiszta, mellébeszélést nem tűrő, belenzve magunkat látjuk, fogatkozásunkat és osztódásainkat. A képből világosan kitűnik, hogy míg környezetünkben minden nemzetiség és nép gyarapodik, mi araszolunk hátrafelé. Erre utal Gyönyör következő dolgozata is (Anyanyelvünk használatának néhány időszerű kérdése), amely arról értesít bennünket, hogy itt Szlovákiában immáron alkotmányos jogainkkal sem tudunk (merünk) élni. Nem vállaljuk magyarságunkat a hivatalban éppúgy, mint a hatóságok, a bíróságok előtt, holott a Csehszlovák Szocialista Köztársaság alkotmánya (20. cikkely) „egyenlő lehetőségek és egyenlő feltételek megteremtésével biztosítja az állampolgárok egyenjogúságát a társadalom életének minden területén”. Nem vállaljuk annak ellenére sem, hogy „a dunaszerdahelyi járásban a járási nemzeti bizottság dolgozóinak 92,3%-a tud magyarul, a komáromi jnb esetében ez az arány 79,9%-os, az érsekújváriban 64,5, a nyitraiban 21,6, a losoncban 35,8, a rimaszombatiban 57,8%-os”. Tanulságos Gyönyör befejező gondolata is: „rajtunk, állampolgárokon is múlik, hogy a mutatózó fogyatékoságok minél előbb megszűnjének, ezért élünk *kell* mindazokkal a jogokkal és lehetőségekkel, amelyek a törvény számunkra biztosít . . .”

A következő két rész (Anyanyelv és család, Anyanyelv és iskola) szorosan összefügg egymással, hiszen a család és az intézmény, a család és a gyermek, a gyermek és az iskola viszonya meghatározó nyelviségünkben, egyszersmind nyelvi kultúránkban is. Fontos ez, mint a gyermekbénulás elleni oltás. A gyermek e két tényező összefogásával megtervezhető, ellentétben: örökre elveszithető. Különös figyelmet érdemel Keszeli Ferenc (Orfeuszra várva), Somos Péter (Gondolatok az anyanyelvéről), Mihályi Molnár László („Ahány szóra váró gyermek . . .”) munkája.

A Nyelvjárás és köznyelv között című fejezet általánosabb jellegű. Zilált tudatunkból, nyelvi kettségünk, tudathasadásos létünk, fakadó, abból burjánzó viszásgainkról szól. Arról, hogy mi, csehszlovákiai magyarok milyen rosszul tudunk magyarul, milyen mértékben vesszük át az idegen kifejezéseket, elsősorban a szlovák nyelvből, s arról, hogy ennek ellenében alig teszünk valamit. Nem magyarul, hanem katonaságul, munkahelyül, utazásul, hivatalul etc. beszélünk, kétélű szuronyal gyilkolva anyanyelvünket. Mayer Judit Hibanapló című tanulmánya e kötet alapművévé lépett elő.

A befejező részekben irodalmunkkal, műfordításunkkal, s annak helyével ismerkedhetünk meg a mives dolgozatokon és karcolatokon keresztül, amelyeken át a szerkesztő jóvoltából visszaérkezünk a bevezető helyett közölt Fábry-előadás tájaira.

Ha visszanezünk, jöszerevel a könyv minden munkáját olvashattuk már a csehszlovákiai magyar sajtóban, mégis elskítottunk volna fölötté, ha a Hűség nyelve nem teremti meg számunkra az összegezést lehetőséget. S mert tájainkon korántsem állapotról, hanem folyamatról beszélhetünk, ez az összegezés sem lehet teljes, hiszen napról napra változó. Éppen ezért néhány év múlva a széthintett részletekből újra összeállhat a mostanihoz hasonló, végtelenül fontos könyv.

Soóky László

Müncheni Kódex, 1466.¹

A müncheni Bajor Állami Könyvtárban Cod. Hung. 1. jelzéssel egy olyan kézzel írott könyv található, melyet nemrégiben a Kódexek a középkori Magyarországon című kiállítás anyagában is láthatunk az Országos Széchényi Könyvtár budavári épületében. A mintegy 60 ezer szavas kódex keletkezési körülményeiről a könyv utolsó, 108. lapja tudósít: „E könyv megvégeztetett Németi Györgynek Hensel Imre fiának keze miatt Moldvában Tatros városában az Úr születésének ezer negyszáz hatvan hatod esztendeiben”. Hol van Tatros városa? Szabó T. Ádám kiadványa nem hagy kétséget efelől, hiszen az Európa Kiadó könyvének 345. lapján térkép is található, amelyen a moldvai csángómagyarok települései találhatóak.

¹A négy evangélium szövege és szótára. Décsy Gyula olvasata alapján a szöveget sajtó alá rendezte és a szótári részt készítette Szabó T. Ádám. Európa, 1985. 524. old.

E könyv megjelenetése valóságos örömnep, mert nyelvünk, kultúránk, gyökereink megismertetése szempontjából olyan lehetőségeket rejt magában, amelyek korábban elképzelhetetlenek lettek volna. Az Európa Kiadó könyve *Király László* előszavával kezdődik. Ebben Király, aki egyúttal a kötet szerkesztője is, tömören összefoglalja a szerinte huszita evangélium-fordítás rövid történetét.² Nem lebecsülendő, hogy a 28. és a 213. lapon a Miatyánk egy-egy igen régies, a Halotti Beszéd kora előtti nyelvi változatával találkozunk. (E jelenésre Décsy Gyula már felhívta a figyelmet.) Maga a Münchener Kódex szövege, azaz Máté, Márk, Lukács és János evangéliuma, mai helyesírásban található meg e kiadványban, de igen helyesen közli az eredeti kódexlapok számozását is. A magyar szakirodalomban példátlan a mintegy 3700 címszót és minden nyelvtani alakot magába foglaló, mai magyar és német értelmezéssel ellátott *szótár* (347—524. old.). A kódex minket érdeklő és a további kutatást kívánó szavainak kiválogatása ennek alapján fontos további feladat. Így az is megállapítható lenne, hogy milyen párhuzamosságok vannak a moldvai magyarság mai nyelve és a Münchener Kódex között. A *tikmony* (505) szó például 1466-ban tyuktojást jelent a szótár szerint. Megvan ez ma is a moldvai csángóban, sőt *récetikmony* „récetójás” és *lúdtikmony* „lúdtójás” is; *kedig* szavunk „pedig” jelentésben többször előfordul kódexünkben, rövidítve is *ke.* alakban; ez a *ké* megvan ma is „pedig” jelentésben a moldvai csángómagyarok nyelvében. *Szupu* „kupa, véka” szavunk is megvan kódexünkben és a moldvai csángóban, Petrás Incze János már magyarázza is. Jó lenne megvizsgálnunk *előleki* „megelőzi”, *fedelm* „fejedelem”, *késaság* „verekedés”, *ravas* „róka”, *repeső* „madár”, *vallván* és több száz más, az előtűnk lévő szótárban található szavunkat is abban a tekintetben, hogy megvan-e a folytatása-ezeknek a moldvai magyarság későbbi nyelvében.

A görői székesegyház bibliatermében „Hoc compendium . . .”-mal kezdődik az a latin feliratú sűrű, amely arról tudósít, hogy „Ezt az összefoglalást a Krisztusban tiszteletre méltó atya MIKLÓS úr SZERETI püspök, a szentírás tudományának doktora, családi nevén VADÁSZ, nemzetiségére magyar ember állította össze, mégpedig az igen előkelő úrnak GHARAI MIKLÓSNak ugyanazon Magyarországon nádorispánjának és a király egyetemes helynökének kérésére”. Miklós szerinti püspök 1428. szeptember 3-án halt meg. A Münchener Kódex keletkezése egyrészt ilyen nyelvi alapozásba állítható be, másrészt igen tanulságos lenne megvizsgálnunk Kájoni P. Frater János Cantionale Catholicum címmel a Csiki klostrobomban, azaz Csiksomlyón 1676-ban nyomtatott szövegét, elsősorban passióit, melyek első magyar könyveink nyelvi kisugárzó

erejéről tehetnek tanúbizonyságot.³ Érdekes lenne olyan megmaradt moldvai magyar nyelvű könyveket is áttanulmányozni, amelyeket jó néhány évtizede még magyar kántorok és papok szerkesztettek halotti szertartásokra. A szabófalvi ún. utolsó Miatyánk szövege is tartogat számunkra egybevétel esetén meglepetést.⁴

Nemrégiben Dumitru Marinás tollából kötet jelent meg.⁵ E könyv szerzője abból a családból származhat, amelyiknek Martonos Antal nevű tagja 1896-ban járt a millienniumi kiállításon Budapesten, és a Vasárnapi Újságban közölt levelében beszámol Rubinyi Mózesnek újtjáról, itteni élményeiről, s azt is megvallja, hogy *anyanyelve magyar*. Dumitru Martinás más véleményen van. Pedig több mint ötszáz év távlatából a moldvai Tatrov városából magyar nyelvű könyv hirdeti, hogy Európának ebben a szegletében jelen vagyunk.

Dicséret illeti a kiadót: *Domokos Jánost*, aki e könyv megjelenetésére vállalkozott, *Király Lászlót* és *Miklósi Imrét*, akik ilyen színvonalon szerkesztették meg e könyvet. A Kner Nyomda munkája is megállja a helyét bármilyen nemzetközi összehasonlításban.

Domokos Pál Péter

Somsálybánya története

Szerk.: Szabadfalvi József

(Kiadta a Herman Ottó Múzeum.
Miskolc, 1985. 85 old.)

Borsod-Abaúj-Zemplén megye országosan példamutató honismereti publikációinak sorában jelent meg 1985 végén a Borsodi Kismonográfiák sorozatának 20. köteteként, a Borsodi Szénbányák Vállalat anyagi támogatásával. A szerző a honismereti mozgalom országosan ismert munkatársa, sok értékes kiadvány írója. Ez a könyve hosszú évek aprólékos gyűjtőmunkájának eredménye. Szülőföldjének szeretete hatja át minden sorát, hiszen édesapja bányász volt és ő maga is 15 évesen munkába állt, csak a háború után tanult tovább a sárospataki tanítóképzőben. Ide tért vissza, tanította a bányásztelep gyerekeit, majd az iskola igazgatója lett. Honismereti szakköre értékes gyűjtőmunkát végez, s így neveli hazaszeretetre, a szülőföld megbecsülésére az iskola tanulóit.

A könyv előszavában *Kiss Dező*, a BSZV vezérigazgatója megemlékezik róla, hogy kétszáz éve szült először írás a borsodi szén felhasználásáról. A XIX. század végi kapitalista fejlődés során jöttek létre a szénbányák és a hozzájuk kapcsolódó bányász-települések, így *Somsálybánya* is. Történetükre jellemző, hogy szorosan összefügg a természeti adottságokkal. A lelőhely megtalálásával, feltárással új település születik, jellegzetes, zart munkásközösség. A bánya kimerülésével a közösség felbomlik, a bányászok új munkahelyre kerülnek, így a település jellege megváltozik. Ez a sor-sa Somsálybányának is.

²A kérdésről l. még *Domokos Pál Péter*: . . . édes hazámnak akartam szolgálni . . .” Bp., 1979. 24—25. old.

³Vö. *Domokos Pál Péter* i. m. 1233. old. és a Münchener Kódex 28. old., a Miatyánk szövegei, melyek több évszázad távolából mutatnak meglepő nyelvi hasonlóságokat: pl. az *a* és az *az* határozott névelő hiánya, *ü-ző* alakok stb.

⁴*Domokos Pál Péter*: A moldvai magyarság. Kolozsvár, 1941. 223. old.

⁵Originala ceangailor din Moldova (A moldvai csángók eredete) címmel. Bucuresti, 1985.

Nagy Károly könyve jól érzékelteti ezt a történelmi folyamatot. A kis település keletkezése összefügg az ózdi szénmeleg fejlődésével, szoros kapcsolatban az ózdi vaskohászattal, a Rimamurány-Salgótarjáni Vasművel. A Hódos patak völgyéből nyíló somsályi völgy 1900-ban még lakatlan terület volt. A somsályi főtáró 1921-ben kezdett termelni és 1972-ig, a bányauzem megszüntetéséig működött. Részletesen leírja a kezdet, a fejlődés eseményeit pontos dokumentumok alapján és ma már történelmi értékű fényképekkel illusztrálja. Elevenen számol be a bányásztelep felszabadulásáról, további fejlődéséről az államosítás után. A szénvagyon egyre fokozottabb kiaknázása következtében a bánya kezdett kimerülni. 1965-ben 1250 ember dolgozott itt, 36 szocialista brigád. Ekkor még tizenöt-husz évre jóslták élettartamát, de ebből csak hét évet ért meg.

Külön fejezetben tárgyalja a bányászok szociális körülményeit, s ezekkel összefüggésben a somsályi bányamunkásság gazdasági és politikai harcait. Említésre méltó, hogy Borsod megye első bányász szakszervezete itt, Somsálybányán alakult meg 1918 márciusában, s ezt hamarosan követte április 9-én a csendőrsortűz, ami két bányász életébe került. Megemlékezik a Tanácsköztársaságról, a bányászszolidaritásról az ellenforradalom és a II. világháború alatt, majd a felszabadulás utáni politikai élet eseményeit kíséri figyelemmel. Részletesen beszél a kulturális, szociális és sportintézményekről, mint a bányatelepi iskola történetéről az 1904—1905-ös tanévtől kezdve, az Olvasóegyletekről, a zenekarról, színjátszócsoportokról, a Gyermeksegélyező Nőegyletről, a sportoló fiatalokról, a Sportházról.

A bánya bezárása után új üzemek létesültek a lakosság munkalehetőségének biztosítására. Ma is szép eredménnyel működik a Villamos Berendezés és Készülék Művek, valamint a Fővárosi Bőrdíszműipari Vállalat somsályi üzemegysége.

A könyv utolsó fejezete az életmódváltozást mutatja be a bányásztelepen. Megismerteti az élet- és munkakörülményeket régen és ma, a családi és demográfiai helyzetet, valamint a társadalmi szerkezet mobilitását. Vizsgálatait a korszerű kutatómunkának megfelelően a kezdeti időktől napjainkig végzi, s így a témáról egységes, jól áttekinthető képet tud adni.

A honismereti mozgalom érdekében azt szeretném remélni, hogy a Borsodi Szénbányák Vállalat példamutató anyagi támogatását hazánk más nagyüzemei is követni fogják és lehetővé teszik kiadványaikkal megismertetni népünk múltját, hagyományait, mai eredményeit.

Dr. Timaffy László

Ötéves a 405-ös Kör, 1980—1985.

Összeáll. és szerk.:
Diczházi Bertalan

*(Kiadta a BME KISZ-Bizottsága,
Bp., 1985. 85 old.)*

A kiadvány, amelynek ismertetésére vállalkozunk, ifjúságunknak egy viszonylag szerény létszámú, de *példát mutató* s ezért figyelmet érdemlő töredékének tevékenységéről szól. Tartalma sokkal több, mint amit az ünnepi hangulatú cím sejtet. Hiszen a Budapesti Műszaki Egyetem (névadó) 405-ös termében működő *Társadalompolitikai Kör* vezetője — dicséretére válik — más körök bemutatását is céljának tekintette, amint ezt az egyetemi és értelmiségi társadalompolitikai körök, klubok, szakkollégiumok című második rész bizonyítja. Végül a legtöbb helyet a harmadik résznek szentelte, ahol politikusok és közgazdászok, írók és jogászok, szociológusok és újságírók, történészek és politológusok válaszait olvashatjuk a Kör vezetői által megfogalmazott és feltett kérdésekre.

A kiadvány tehát nem öleli fel az ifjúság egészét, nem terjed ki figyelmére annak minden rétegére. Nem foglalkozik pl. az aluljárókban kötekedő, hangoskodó, meddő életvitelű, nihilista fiatalokkal. De azok sem váltak itt szereplőkké, akik megrekedve saját kicsinyes önzésük szintjén, nem jutottak túl a jól ismert „kaparj kurta, neked is jur” szemléleten. Akiknek kizárólagos törekvésük a megtollasodás, az, hogy hogyan és miként juthatnának legkönnyebben lakáshoz, hogy hol olcsóbb a telek, mi módon „bulizhatnának ki” egy autót. A 405-ös Kör kiadványa azok tevékenységével ismerteti meg olvasóit, akiket áthat a Veres Péter-i népbem, nemzetben gondolkodás felelőssége. Akik látókörüket egyre szélesítve vállalják fel a közösség gondjait, akiket foglalkoztat hazánk múltja és jelene, a társadalmi-gazdasági kérdések, a honismeret, az identitás stb. Akik érdeklődőbbek, türelmetlenebbek és progresszívebbek mint mások. Akik fogékonyabbak és politikusabbak, s felelősségteljesebben gondolkodnak a nemzet, a haza, a társadalom sorsáról mint az átlag; nem egyszerűen elfogadják azt amit kapnak, hanem tudatosan élnek. Ilyen szemléletű egyetemisták hívták életre a 405-ös Kört és ilyen célok vezették vezetőségét és tagságát azon az öt éven át, melyet a füzet elején ismertet Diczházi Bertalan. Felsorolja a Körben tartott 81 előadást, vitát cím és témakör szerint, megnevezi az előadókat, vitavezetőket. Végül a Kör munkájában tevékenyen részt vevő diákok névsorát közli.

A második részben sem teljességre, sem részletességre nem törekedhetett: céljának a hirdást, tudósítást tekintette. Azt, hogy a fiatalok tudomást szerezenek arról: hol, milyen jellegű körök, klubok működnek? Szól az ugyancsak a BME-en

működött *Közép-Kelet-Európai Klub* (közismertebb nevén KKK) tevékenységéről, melynek középpontjában a nemzeti önismeret fejlesztése állt. Majd a *Szociológiai Körről*, mely társadalomelméleti előadások színhelye volt. A *Nagy László Irodalmi Körről* és a *Közgazdasági Egyetem Polvax-Pollár* politikai köréről, amely igen heves viták színtere volt, s amely előszeretettel foglalkozott ún. kényes kérdésekkel a nyílt, őszinte légkör jegyében. Azután az *ELTE jogász szakkollegiuma* és a történészhallgatók *Fábró Zoltán Köre* következik. Ács Zoltán a nemzetiségi kérdés kiváló fiatal kutatója, történész és újságíró a Belvárosi Ifjúsági Házban gyűjtötte maga köré a „Phoenix” Klub égisze alatt mindazokat, akik igényelték, hogy minél realisabb és szélesebb képet kapjanak „arról a földrajzi-társadalmi, politikai környezetről, amelyben évszázadok óta a magyarság és a szomszéd népek élnek.” Sajnos a „Phoenix” is, mint több előzőekben említett klub, különféle akadályok miatt időközben bezűntette működését.

A harmadik rész azokkal a kérdésekkel kezdődik, amelyeket a 405-ös Körben megfordult tudósok, tanárok, művészek kaptak, majd következnek válaszok. A kérdések az íránt tudakozódtak, hogy megítélésük szerint a körök, klubok milyen szerepet töltenek be a diákok politikai tudatformálásában, mennyire fontos szerepük és létük? Igaz-e, hogy Kelet-Közép-Európában az egyetemi politikai körök, klubok politikai barométerek? Miként alakul a klubokban a hazánkban közismerten meglévő különbség a szóbeli és írásbeli politizálás között? Mi az előadó véleménye a nyolcvanas évek eleji egyetemi ifjúságról? S következnek az érdekesnél érdekesebb válaszok. A nyilatkozók között van Nyers Rezső, Gombár Csaba, Niederhauser Emil, Vekerdí József, Fekete Gyula, Czák Gábor, Hankiss Elemér, Pungor Ernő, Bognár József, Marosán György és mások. A válaszokat jellemezze e néhány idézet. *Liska Tibor* közgazdász a politikai barométer szerepre „igen”-nel felelt. „Annyira, hogy a politikai zivataroktól leginkább felő bürokrataink a legszívesebben kidobnák e politikai barométereket, ha nem mindig sikerül kedvükre szóló szép idő felé áttolni legalábbis mutatóikat. De akár olyan politikai hőmérőknek is tarthatnák körüket, amiket bürokrataink szeretnének összetörni, vagy legalábbis lerázni, ha a valójában egészségtelenül magas lázat mutatják.” *Joó Rudolf* politológus elmondta, hogy előadói tapasztalata szerint „a környező országok magyarságára vonatkozóan alapvető tényeket, adatokat nem ismeri egyetemi ifjúságunk jelentős része: mely országokban, hányan, melyik földrajzi tájékon élnek, milyen intézményeik, újságjaik vannak. Egyszerű lexikális ismeretekről van szó, amelyeket iskolai tananyagban kellene szerepeltetni, a tömegtájékoztatóban folyamatosan közismertt tenni s nem egyetemi klubok (és néhány kis-példányszámú folyóirat) szük nyilvánossága keretében utalni.” *Székely András Bertalan* szociológus szerint „az egyetemi és hasonló korú ifjúság annyi negatív és manipulatív hatásnak van kitéve tájainkon és azon túl is, hogy autonóm, független gon-

dolkodású fiatalok konzisztens csoportjainak már a kialakulása is igen kis valószínűséggel kecsegtet. A körök eléggé föl nem becsülhető tudatformálást végeztek és végeznek, de — számomra úgy tűnik — az ifjúság töredékét tudták, tudják, valóban felhozni arra a szintre, ami optimális volna. A többség továbbra is silány, zsákutcás, bár sokszor csillogó technikai köntösbe öltöztetett szórakozási formák és pótszelektívák hálójában él — sokszor persze a valóságos közéleti szereplés korlátainak a felismerése folyamányaként.” *Mig Székely András Bertalan* kevésbé kecsesgató képet lát maga előtt, *Köteles Pál* író éppen a reménykeltő vonásokat hangsúlyozta: „Az egyetemi ifjúság nagy része ma felelősebb magatartást tanúsít, mint a korábbi években. Sorsát, úgy tűnik elválaszthatatlannak érzi a nemzet jelenével és jövőjével. Nem mellékes, hogy kezd 15 millió magyarban gondolkodni... A passzív szemlélődés, a befelé fordulás, cinizmus és nem-törődőmség ma kevesebbeknek sajátja, mint korábban volt...”

Az Öt éves a 405-ös Kör című kiadványt jóleső érzéssel olvastuk végig, minden gond és nehézség ellenére is. A klubok nem felülről jött parancsra alakultak, a diákok öntevékenysége hívta életre őket, s néhány lelkes, a közösségért dolgozni akaró és tudó fiatalember lendülete tartotta és tartja életben, amíg bírja.

Dr. Polgárdy Géza

Változó Baranya, 1945—1985.

(Szerk.: *Antal Gyula, Sándor László*)

Kiadja az MSZMP megyei Bizottság Oktatási Igazgatósága, Pécs, 1985.

Vaskos kötetben jelentek meg azok az előadások, amelyek a megye felszabadulásának 40. évfordulóján tartott ünnepi emlékülésen hangzottak el. A táblázatokkal, képekkel illusztrált kötetben 44 szerzőtől három fejezetben közlik a sokszínű anyagot. A politikai küzdelmek és társadalmi változások témakörben 15, a gazdaság, településtörténet és a demográfia köréből 14, az oktatás és kultúra területéről pedig 15 előadás anyaga kerül az olvasó kezébe. Az előadások új adatokat ismertetnek (pl. *Sándor László, Vargha Dezső, T. Mérey Klára, Földvári János, Komlósi Sándor*), mások új szemlélettel közelítve adnak szélesebb ivű ismertetést (pl. *Sikfői Tamás, Kassai Miklós, Szita László, Novák Zoltán, Koltai Dénes*). Hiánypótlóak a NÉKOSZ-történettel (*Ódor Imre*), vagy a Parasztpárt története egy részével (*Györffy Sándor*) foglalkozó írások. A forrásanyag történeti értékeire utal előszavában *Rajnai József*, az MSZMP megyei Bizottságának titkára; s magvas elemzéssel mutatja be az ötvenes években kialakult szocializmusképző változását *Szirtes Gábor*. A kötetben található tanulmányokra a szakszerűség mellett elsősorban az egyéni hangvétel jellemző.

Krisztián Béla

A Budavár emlékérem-sorozat

Bodó Sándor érmei Lugossy Zoltán felv.

*XI. Ince Pápa átadja
Buonvisi bíborosnak
a szent Liga Bulláját*

*A nyugati hadsereg
Párkánynál gyülekezik*

*Magyarország
a nyugati kereszténység
védőpajzsa*

Buda ostroma

Végvári harcok

Ára: 8 Ft

